

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Περιπτώσεις μορφολογικού μεταπλασμού στο ρηματικό σύστημα της
Μετακλασικής και της Πρώιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής**

Επόπτης καθηγητής: Παναγιώτης Φίλος

Χαράλαμπος Καρακώστας

Τμήμα Φιλολογίας

A.M.: 18

Ιωάννινα, 2024

Χαράλαμπος Καρακώστας

Περιπτώσεις μορφολογικού μεταπλασμού στο ρηματικό σύστημα της
Μετακλασικής και της Πρώιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:

Αναπληρωτής καθηγητής **Παναγιώτης Φίλος**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μέλος ΕΔΙΠ **Αθανάσιος Γιάνναρης**

Καθηγητής **Δώρας Κυριαζής**

Αναπληρωτής καθηγητής **Παναγιώτης Φίλος**

Στην οικογένειά μου

Περιεχόμενα

Ευρετήριο γραφημάτων	v
Ευχαριστίες.....	vii
Περίληψη	viii
1. Εισαγωγή	1
1.1. Στοχοθεσία - μεθοδολογικές αρχές της συγκεκριμένης έρευνας.....	1
1.2. Δομή της εργασίας	4
2. Γλωσσική αλλαγή.....	5
2.1. Αιτίες της γλωσσικής αλλαγής	5
2.2. Μορφολογία - μορφολογική αλλαγή	6
2.3. Αναλογία	7
2.4. Ορολογία και είδη του μεταπλασμού	7
3. Το ρηματικό σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής	9
3.1. Παρεμφατικοί - μη παρεμφατικοί ρηματικοί τύποι	9
3.2. Συνοπτικό - μη συνοπτικό - συντελεσμένο θέμα.....	10
3.3. Φωνές.....	11
3.3.1. Αποθετικά ρήματα -----	11
3.4. Διαθέσεις / Φωνές (συντακτικά - σημασιολογικά).....	12
3.5. Καταλήξεις.....	14
3.6. Εγκλίσεις.....	17
3.6.1. Οριστική-----	17
3.6.2. Υποτακτική -----	18
3.6.3. Ευκτική -----	19
3.6.4. Προστακτική-----	19
3.7. Ρηματικά θέματα.....	21
3.8. Συζυγίες.....	21

4. Σχηματισμός του μη συνοπτικού θέματος των ρημάτων της Αρχαίας	
Ελληνικής	22
4.1. Το μη συνοπτικό θέμα στην αθέματη συζυγία.....	22
4.2. Ριζικοί θεματικοί ενεστώτες.....	23
4.3. Η προσθήκη του επιθήματος *-y ^{e/o} -.....	24
4.4. Συνηρημένα ρήματα.....	25
4.4.1. Συνηρημένα ρήματα σε -έω, -ᾶ-----	25
4.4.2. Συνηρημένα ρήματα σε -άω, -ᾶ-----	27
4.4.3. Συνηρημένα ρήματα σε -όω, -ᾶ-----	28
4.5. Μετονοματικά ρήματα σε -εύω	28
4.6. Τα επιθήματα -άζω και -ίζω	29
4.7. Ενεστώτες με έρρινο ένθημα	29
4.8. Ενεστώτες με το επίθημα -(ι)σκ-.....	30
5. Μετακλασική Ελληνική και Μεσαιωνική Ελληνική.....	31
5.1. Μετακλασική Ελληνική.....	31
5.2. Μεσαιωνική Ελληνική	32
5.3. Βιβλιογραφική επισκόπηση του μορφολογικού μεταπλασμού του μη συνοπτικού θέματος στο ρηματικό σύστημα της Μετακλασικής και της Μεσαιωνικής Ελληνικής.....	33
5.3.1. Ρήματα σε -μι -----	33
5.3.2. Η ανάπτυξη του <γ> -----	34
5.3.3. Χειλικά θέματα βαρύτονων ρημάτων -----	34
5.3.4. Το επίθημα -σκ-----	35
5.3.5. Ο μεταπλασμός των συνηρημένων ρημάτων -ᾶ < -όω σε -ώνω -----	35
5.3.6. Η επέκταση του επιθηματικού -ν -----	35
5.3.7. Τα επιθήματα -άνω και -ύνω και η αντικατάστασή τους από το επίθημα - αίνω -----	37
5.3.8. Η συσχέτιση του επιθήματος -άζω με το επίθημα -άνω -----	38

5.3.9. Ο μεταπλασμός των ρημάτων -ᾶ < -άω σε -άζω και -ᾶ < -έω σε -ίζω---	38
5.3.10. Ο μεταπλασμός των ρημάτων -σσω (απτ. -ττω) σε -ζω -----	39
5.3.11. Το επίθημα -ιάζω-----	40
6. Περιπτώσεις ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στην Κλασική Ελληνική.....	41
6.1. Έναρξη της παραγωγής ρημάτων σε -άζω στην αρχαϊκή επική ποίηση.....	41
6.1.1. Περιπτώσεις ρημάτων σε -ζω από ουρανικόληκτα θέματα με -αγ- και από οδοντικόληκτα θέματα με -αδ-----	42
6.1.2. Περιπτώσεις ρημάτων σε -ζω από θέματα σε -ᾶ ή -ᾷ -----	43
6.1.3. Συσχέτιση ρημάτων -άζω και -αίνω-----	45
6.1.4. Η επέκταση του επιθήματος -άζω σε θέματα με -ο -----	48
6.2. Η συνέχεια των ρημάτων σε -άζω στους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής.....	49
6.2.1. Συνέχιση της παραγωγής ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ᾶ -----	50
6.2.2. Συνέχιση της παραγωγής ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο -----	53
6.2.3. Ρήματα με παράλληλους τύπους σε -άζω και σε -αίνω-----	54
6.2.4. Ο σχηματισμός των ρημάτων σε -ι-άζω -----	57
6.2.5. Μεταρηματικοί σχηματισμοί σε -άζω / -ιάζω -----	61
6.3. Μορφολογικοί μεταπλασμοί ρημάτων με το επίθημα -άζω στην Κλασική Ελληνική	63
6.3.1. Μεταπλασμός ρημάτων σε -νημι / -ννυμι με το επίθημα -άζω -----	63
6.3.2. Μεταπλασμός συνηρημένων ρημάτων -(ι)άω, -ᾶ σε -(ι)άζω-----	65
6.3.3. Μεταπλασμός των πρώην βαρύτονων ρημάτων με την προσθήκη του επιθήματος -άζω -----	68
6.4. Σύνοψη κεφαλαίου.....	71
7. Περιπτώσεις ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στη Μετακλασική Ελληνική.....	72
7.1. Μεταπλασμοί του μη συνοπτικού θέματος σε -άζω και -ιάζω	72
7.1.1. Μεταπλασμός συνηρημένων ρημάτων -(ι)άω, -ᾶ σε -(ι)άζω-----	73

7.1.2. Ρήματα σε -άζω με μεταγενέστερη εμφάνιση συνηρημένων δεύτερων τύπων σε -άω, -ῶ -----	79
7.1.3. Μεταπλασμός ριζικών ενεστώτων -νημι / -ννυμι σε -άζω -----	81
7.1.4. Μεταπλασμός των ρημάτων -ίζω και αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων -ίζομαι σε -ιάζω -----	83
7.1.5. Μεταπλασμός ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (απτ. -ττω) σε -ζω -----	89
7.1.6. Η επέκταση της κατάληξης -ι-άζω -----	91
7.2. Περιπτώσεις παραγωγής νέων ρημάτων σε -ιάζω και -άζω με πρώτη γραπτή αναφορά στη Μετακλασική Ελληνική.....	93
7.3. Σύνοψη κεφαλαίου.....	97
8. Περιπτώσεις ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στη Μεσαιωνική Ελληνική	98
8.1. Μεταπλασμοί του μη συνοπτικού θέματος σε -άζω και -ιάζω	99
8.1.1. Μεταπλασμός συνηρημένων ρημάτων -(ι)άω, -ῶ σε -(ι)άζω -----	99
8.1.2. Αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων -ίζομαι σε -ιάζω και εμφάνιση παραλλαγών σε -ιάζω για ρήματα σε -ίζω -----	102
8.1.3. Μεταπλασμός ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (απτ. -ττω) σε -ζω -----	107
8.2. Περιπτώσεις παραγωγής νέων ρημάτων σε -ιάζω με πρώτη γραπτή αναφορά στη Μεσαιωνική Ελληνική	108
8.3. Προσαρμογή ρημάτων από τη Γαλλική, την Ιταλική και την Προβηγκιανή με το επίθημα -ιάζω	112
8.4. Σύνοψη κεφαλαίου.....	113
9. Συμπεράσματα.....	114
Παράρτημα	118
Βιβλιογραφία	128

Ευρετήριο γραφημάτων

Γράφημα 1. Περιπτώσεις ρημάτων σε -ζω από ουρανικόληκτα και οδοντικόληκτα θέματα	43
Γράφημα 2. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -α	45
Γράφημα 3. Τα ρήματα <i>όνομάζω</i> - <i>θαυμάζω</i> στη Μετακλασική και Μεσαιωνική Ελληνική	47
Γράφημα 4. Τα ρήματα <i>όνομαίνω</i> - <i>θαυμαίνω</i> στη Μετακλασική και Μεσαιωνική Ελληνική	47
Γράφημα 5. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο	49
Γράφημα 6. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -α	52
Γράφημα 7. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο	54
Γράφημα 8. Η πορεία των ρηματικών παραλλαγών από το επίθετο <i>γλυκύς</i> , <i>-εῖα</i> , <i>-ῶν</i>	56
Γράφημα 9. Η πορεία των ρηματικών παραλλαγών από το επίθετο <i>ύγιής</i> , <i>-ές</i>	57
Γράφημα 10. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -ι-άζω	59
Γράφημα 11. Περιπτώσεις όψιμων μετονοματικών ρημάτων σε -ι-άζω	60
Γράφημα 12. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἐνεχυράζω</i> και <i>ἐνεχυριάζω</i>	62
Γράφημα 13. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>δαμάζω</i> και <i>δάμνημι</i>	64
Γράφημα 14. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἀμφιάζω</i> και <i>ἀμφιέννυμι</i>	65
Γράφημα 15. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>σκιάζω</i> και <i>σκιάω</i> , <i>-ῶ</i>	66
Γράφημα 16. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>γεινιάζω</i> και <i>γεινιάω</i> , <i>-ῶ</i>	67
Γράφημα 17. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>αἰθριάζω</i> και <i>αἰθριάω</i> , <i>-ῶ</i>	68
Γράφημα 18. Τα ρήματα <i>σκεπάζω</i> , <i>στενάζω</i> , <i>στεγάζω</i> ανά τους αιώνες στη λογοτεχνία	71
Γράφημα 19. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>θυμιάζω</i> και <i>θυμιάω</i> , <i>-ῶ</i>	74
Γράφημα 20. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>γενειάζω</i> και <i>γενειάω</i> , <i>-ῶ</i>	75
Γράφημα 21. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἀφηνιάζω</i> και <i>ἀφηνιάω</i> , <i>-ῶ</i>	76
Γράφημα 22. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>κοπιάζω</i> και <i>κοπιάω</i> , <i>-ῶ</i>	77
Γράφημα 23. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>μοιράζω</i> και <i>μοιράω</i> , <i>-ῶ</i>	78
Γράφημα 24. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἀκηδιάζω</i> και <i>ἀκηδιάω</i> , <i>-ῶ</i>	79
Γράφημα 25. Δεδομένα του νέου μη συνοπτικού θέματος των ρημάτων <i>διασκεδάζω</i> - <i>κρεμάζω</i>	83
Γράφημα 26. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>αὐθαδιάζω</i> και <i>αὐθαδίζομαι</i>	86
Γράφημα 27. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἀγκαλιάζω</i> και <i>ἀγκαλίζομαι</i>	87
Γράφημα 28. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>θρονιάζω</i> και <i>θρονίζομαι</i>	88
Γράφημα 29. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἀηδιάζω</i> και <i>ἀηδίζομαι</i>	89
Γράφημα 30. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>ἀράζω</i> και <i>ἀράσσω</i>	90

Γράφημα 31. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>σταλάζω</i> και <i>σταλάσσω</i>	91
Γράφημα 32. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>έξιχνιάζω</i> και <i>έξιχνεύω</i>	92
Γράφημα 33. Συγκεντρωτικό γράφημα ρημάτων <i>-(ι)άω</i> , <i>ᾶ</i> και <i>-(ι)άζω</i>	102
Γράφημα 34. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>έγκαινιάζω</i> και <i>έγκαινίζομαι</i>	103
Γράφημα 35. Σύγκριση των ρηματικών τύπων <i>άρραβωνιάζω</i> και <i>άρραβωνίζομαι</i>	104
Γράφημα 36. Συγκεντρωτικό γράφημα αντικατάστασης αποθετικών ρημάτων <i>-ίζομαι</i> σε <i>-ιάζω</i>	105

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας τη διπλωματική μου εργασία, θα επιθυμούσα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε ανθρώπους οι οποίοι συνέβαλαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Ειδικότερα, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Φίλο Παναγιώτη για τη συμβολή του στην επιλογή του θέματος, την καθοδήγηση, τις γνώσεις και την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχε σε όλα τα στάδια της παρούσας εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα υπόλοιπα μέλη του τομέα Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κα. Λεκάκου Μαρία, κα. Μαστροπαύλου Μαρία και κα. Πρέντζα Αλεξάνδρα, για τις γνώσεις που αποκόμισα μέσω των μαθημάτων του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος.

Κλείνοντας, ξεχωριστές ευχαριστίες θα επιθυμούσα να αποδώσω στην οικογένειά μου και τους φίλους μου για τη συνεχή τους στήριξη, όπως επίσης, και την κατανόησή τους σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Περίληψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία επικεντρώνεται τόσο σε περιπτώσεις μορφολογικού μεταπλασμού του μη συνοπτικού θέματος με τα επιθήματα -άζω και -ιάζω όσο και στον σχηματισμό ρημάτων σε -άζω και -ιάζω από ονοματικούς τύπους. Η έρευνα βασίστηκε σε λογοτεχνικά κείμενα, παπύρους και επιγραφές. Ξεκινώντας από την Κλασική Ελληνική (8^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.), πράγματι, όπως υποστηρίζεται και από τη βιβλιογραφία, τα πρώτα ρήματα σε -άζω προέκυψαν από ουρανικόληκτα θέματα σε -αγ- και οδοντικόληκτα θέματα σε -αδ- με την προσθήκη του επιθήματος *jo. Παράλληλα, δημιουργήθηκαν ρήματα σε -άζω από θέματα σε -ā και -ā. Όπως γίνεται εμφανές από τις γραπτές μαρτυρίες, ήδη από τα ομηρικά χρόνια, πραγματοποιείται η επέκταση του επιθήματος πλέον -άζω σε ρήματα προερχόμενα από θέματα ονοματικών τύπων σε -ο. Ξεχωριστή θέση κατέχει η δημιουργία ρημάτων σε -ι-άζω μέσω ονοματικών τύπων με θέματα σε -ιο και -ια. Τέλος, η σπουδαιότητα της Κλασικής Ελληνικής πιστοποιείται από την έναρξη των μορφολογικών μεταπλασμών του μη συνοπτικού θέματος για ορισμένες ρηματικές κατηγορίες με το επίθημα -άζω.

Στη Μετακλασική Ελληνική (3^{ος} αι. π.Χ. - 6^{ος} αι. μ.Χ.) παρατηρείται συνέχεια των εξελίξεων που είχαν σημειωθεί στην προηγούμενη περίοδο, τόσο με την εμφάνιση ακόμη περισσότερων ρηματικών παραδειγμάτων με μορφολογικό μεταπλασμό για τις ρηματικές κατηγορίες που είχαν ήδη παραδείγματα και στην κλασική περίοδο όσο και με την έναρξη μορφολογικών μεταπλασμών του μη συνοπτικού θέματος με τα επιθήματα -άζω και -ιάζω και για άλλες ρηματικές κατηγορίες. Αξιοσημείωτη θέση κατέχει και η παραγωγή ρημάτων από ονοματικούς τύπους κυρίως σε -ι-άζω. Σε αυτήν τη φάση της γλώσσας παρατηρούμε τις απαρχές του επιθήματος πλέον -ιάζω με την επέκτασή του σε θέματα στα οποία το -ι δεν βρίσκεται ενσωματωμένο.

Τέλος, στη Μεσαιωνική Ελληνική (6^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.) ολοκληρώνονται οι μορφολογικοί μεταπλασμοί του μη συνοπτικού θέματος σε -άζω και -ιάζω για κάποιες ρηματικές κατηγορίες, οι οποίοι είχαν αρχίσει τις προηγούμενες περιόδους, με τα τελευταία μεταπλασμένα ρήματα γι' αυτές τις ρηματικές κατηγορίες να εντοπίζονται σε γραπτό επίπεδο αυτήν την περίοδο. Στους μετονοματικούς ρηματικούς τύπους κυριαρχεί η κατάληξη -ιάζω η οποία χρησιμοποιείται και για την προσαρμογή δάνειων ρημάτων από άλλες γλώσσες.

1. Εισαγωγή

1.1. Στοχοθεσία - μεθοδολογικές αρχές της συγκεκριμένης έρευνας

Το ρηματικό σύστημα της Ελληνικής έχει υποστεί αρκετές διαφοροποιήσεις από την αρχαία περίοδο μέχρι τη νεότερη, οι οποίες έχουν επέλθει εξαιτίας της γλωσσικής αλλαγής, δηλαδή, της μεταβολής των ζωντανών γλωσσών κατά το πέρασμα του ιστορικού χρόνου. Σημαντικό κομμάτι αυτών των μεταβολών αποτελούν οι εξελίξεις σχετικά με τους μορφολογικούς μεταπλασμούς ρημάτων που έλαβαν χώρα, αρχικά, στην Κλασική Ελληνική και συνεχίστηκαν στην περίοδο της Μετακλασικής και της Μεσαιωνικής Ελληνικής.

Είναι αληθές πως ο μορφολογικός μεταπλασμός ρημάτων αποτελεί ένα θέμα με ιδιαίτερο και ξεχωριστό ενδιαφέρον στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας, το οποίο δεν έχει μελετηθεί εκτενώς, όπως γίνεται αντιληπτό από τις διαθέσιμες βιβλιογραφικές πηγές. Οι πληροφορίες που συλλέγονται από τη βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο θέμα είναι περιορισμένες, καθώς προέρχονται κυρίως από τον Jannaris (1897), τον Browning (1991) και τον Horrocks (2006), οι οποίοι παρουσιάζουν με συνοπτικό τρόπο τις εξελίξεις που συνέβησαν σε διάφορες ρηματικές κατηγορίες που υπέστησαν μορφολογικό μεταπλασμό του μη συνοπτικού τους θέματος, καθώς και τους Holton et al. (2019), οι οποίοι παρέχουν ορισμένα νέα δεδομένα, τα οποία, όμως, αναφέρονται κυρίως στην Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική και την Πρώιμη Νέα Ελληνική.

Η σπουδαιότητα των συγκεκριμένων βιβλιογραφικών πηγών είναι αδιαμφισβήτητη, διότι, παρά το γεγονός πως δεν υπεισέρχονται με αναλυτικό τρόπο στην εξέταση των δεδομένων για ρήματα που εμφάνισαν μορφολογικό μεταπλασμό του μη συνοπτικού τους θέματος, παρέχουν, όμως, ένα γενικότερο πλαίσιο σχετικά με τον τρόπο και το χρονικό διάστημα του μεταπλασμού, το οποίο αποτελεί την αφετηρία και τη βάση για τη μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, παρέχοντας παράλληλα τη δυνατότητα για περαιτέρω διερεύνηση.

Η παρούσα ερευνητική εργασία θα ασχοληθεί μόνο με την περίπτωση των επιθημάτων *-άζω* και *-ιάζω*. Η συγκεκριμένη θεματική εστίαση έγινε τόσο με γνώμονα τον μεγάλο όγκο δεδομένων για τα άλλα επιθήματα (π.χ. *-ίζω*, *-αίνω*, *-άνω*, *-ύνω*), τα οποία δεν θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία λόγω έκτασης,

όσο και εξαιτίας της έλλειψης ποσοτικών μελετών για τα επιθήματα -άζω και -ιάζω, οι οποίες να παρέχουν αναλυτικά στοιχεία και να εξετάζουν σε βάθος περιπτώσεις ρημάτων που μεταπλάστηκαν χρησιμοποιώντας τα συγκεκριμένα επιθήματα στο μη συνοπτικό τους θέμα. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως, παρόλο που στη Μετακλασική και στην Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική παρατηρούνται τα περισσότερα ρηματικά παραδείγματα μορφολογικών μεταπλασμών, στην παρούσα μελέτη έχουν συμπεριληφθεί και περιπτώσεις ρημάτων που ανήκουν στην Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική με σκοπό την παροχή μιας πληρέστερης και ολοκληρωμένης εικόνας του συγκεκριμένου θέματος.

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας, είναι να εξετάσει, σε μορφολογικό επίπεδο, τον μεταπλασμό των ρημάτων σε -άζω και -ιάζω (πβ. μη συνοπτικό θέμα) στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική και δευτερευόντως να καταγράψει σε αυτές τις δύο χρονικές περιόδους την παραγωγή νέων ρημάτων σε -άζω και -ιάζω. Δεδομένης της έλλειψης συστηματικών και σύγχρονων μελετών οι οποίες να λαμβάνουν υπόψιν σημαντικά δεδομένα όλων των κατηγοριών (πάπυροι / όστρακα, επιγραφές, λογοτεχνία), ειδικά από την Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική, η συγκεκριμένη μελέτη αποσκοπεί στο να εξετάσει τον ακριβή τρόπο με τον οποίο ο ρηματικός μεταπλασμός έλαβε χώρα και να ορίσει, όσο το δυνατόν ακριβέστερα, το σχετικό χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ξεκίνησαν και ολοκληρώθηκαν, σε γραπτό επίπεδο, οι μορφολογικοί μεταπλασμοί, κατά βάση στο μη συνοπτικό θέμα των ρημάτων, αλλά και να εντοπίσει τον τρόπο σχηματισμού και το ακριβές χρονικό διάστημα των πρώτων γραπτών αναφορών για τα νέα ρήματα σε -άζω και -ιάζω που σχηματίστηκαν στη μετακλασική και τη μεσαιωνική περίοδο.

Η συνεισφορά και η πρωτοτυπία της ερευνητικής εργασίας, σε γενικό επίπεδο, έγκειται στην παρουσίαση, για πρώτη φορά, μιας συνολικής εικόνας του τρόπου σχηματισμού μεταπλασμένων και νέων ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική, οι απαρχές των οποίων εντοπίζονται ήδη στην Κλασική Ελληνική, συμπεριλαμβάνοντας το ακριβές χρονικό πλαίσιο της πρώτης γραπτής τους αναφοράς και χρησιμοποιώντας στην έρευνα γραφήματα¹ που δείχνουν τη διακύμανση

¹ Είναι σημαντικό να τονιστεί πως, τα στοιχεία για τη δημιουργία των γραφημάτων έχουν αντληθεί από αυτόματη καταμέτρηση από το TLG. Επίσης, στη συγκεκριμένη έρευνα δεν περιλαμβάνεται αριθμός εμφανίσεων ανά αριθμό κειμένων κάθε αιώνα.

των εμφανίσεων στα λογοτεχνικά κείμενα ανά αιώνα, από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τον 15^ο αι. μ.Χ. Σε δεύτερο επίπεδο, παρουσιάζονται συγκεντρωμένες οι ρηματικές κατηγορίες οι οποίες μεταπλάστηκαν χρησιμοποιώντας τα επιθήματα -άζω και -ιάζω έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική. Επίσης, η προσθήκη δεδομένων για τον εντοπισμό των πρώτων γραπτών αναφορών ρημάτων σε -άζω και -ιάζω, όχι μόνο από τη λογοτεχνία², αλλά και από παπύρους και επιγραφές, συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση προσδίδοντας ενδιαφέροντα και χρήσιμα στοιχεία για την παλαιότητα των ρημάτων. Επιπλέον, για την περίπτωση των αποθετικών ρημάτων σε -ίζομαι, τα οποία αντικαταστάθηκαν από ρήματα σε -ιάζω / -ιάζομαι, όπως απλώς αναφέρεται στη βιβλιογραφία χωρίς να παρέχονται λεπτομέρειες, πραγματοποιείται ανάλυση τόσο του τρόπου σχηματισμού και αντικατάστασής τους όσο και του χρονικού διαστήματος που συνέβη. Τέλος, μέσω της διερεύνησης των ρημάτων σε άζω και -ιάζω από την Κλασική Ελληνική έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική, τόσο των μεταπλασμένων όσο και των νέων κλιτικών παραδειγμάτων, γίνεται εμφανής η παραγωγικότητα των συγκεκριμένων επιθημάτων σε κάθε στάδιο της Ελληνικής.

Ως προς τη μεθοδολογία, τα ρήματα³ προς μελέτη που περιλαμβάνονται στην ερευνητική εργασία αντλήθηκαν από το Λεξικό Κριαρά και το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Βοηθητικό και υποστηρικτικό ρόλο διαδραμάτισαν οι πληροφορίες ορισμένων Λεξικών (Beekes 2010, Chantraine 2022, Montanari 2015 και Μπαμπινιώτης 2008). Για την αναζήτηση, τη μελέτη και τον εντοπισμό των γραπτών αναφορών των ρημάτων σε λογοτεχνικά κείμενα, παπύρους και επιγραφές χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες ψηφιακές βάσεις δεδομένων:

α) TLG⁴: *Thesaurus Linguae Graecae* (<http://stephanus.tlg.uci.edu/>)

² Η λογοτεχνία σε μεγάλο μέρος έχει λόγιο χαρακτήρα (σχεδόν αποκλειστικά πριν τον 11^ο αι. μ.Χ.) σε σχέση με την ομιλούμενη γλώσσα όπου οι νεότεροι τύποι λογικά θα είχαν κυριαρχήσει αιώνες νωρίτερα.

³ Θα πρέπει να σημειωθεί πως στην εργασία δεν έχουν συμπεριληφθεί οι περιπτώσεις σύνθετων ρημάτων (π.χ. παραχαράζω) βασισμένων σε ρήματα που έχουν ερευνηθεί στην απλή τους μορφή, παρά μόνο επιλεκτικά σε κάποιες υποσημειώσεις, κατά βάση συμπληρωματικά. Επίσης, στην παρούσα εργασία δεν περιλαμβάνονται ρήματα τα οποία εμφανίζονται, για πρώτη φορά, από τη Νέα Ελληνική (π.χ. βραχνιάζω) και ρήματα για τα οποία δεν ανιχνεύθηκαν στοιχεία στις ψηφιακές βάσεις δεδομένων (π.χ. βιτσιάζω).

⁴ Πρόσβαση για συλλογή δεδομένων από 25-06-2024 έως 30-06-2024.

β) Papyri.info⁵ (<https://papyri.info>)

γ) PHI - SGI⁶: *Packard Humanities Institute - Searchable Greek Inscriptions* (<https://epigraphy.packhum.org/allregions>)

1.2. Δομή της εργασίας

Η ερευνητική εργασία ξεκινά με το θεωρητικό μέρος το οποίο αποτελείται από τα κεφάλαια 2, 3, 4 και 5. Πιο αναλυτικά, στο 2^ο κεφάλαιο γίνεται μια συνοπτική αναφορά στη σημασία της γλωσσικής αλλαγής και στους μηχανισμούς της, όπως για παράδειγμα την αναλογία, η οποία αποτέλεσε τη βάση για την υλοποίηση των μορφολογικών μεταπλασμών σε ρήματα που εξετάστηκαν καθώς και στην ορολογία και τα είδη του μεταπλασμού. Στο 3^ο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια σύντομη αναφορά στο ρηματικό σύστημα της Κλασικής Ελληνικής. Στη συνέχεια, το 4^ο κεφάλαιο αναφέρεται στον τρόπο σχηματισμού του μη συνοπτικού θέματος των ρημάτων της Κλασικής Ελληνικής. Στο 5^ο κεφάλαιο παρατίθενται ορισμένα χρήσιμα στοιχεία για τις περιόδους της Μετακλασικής και της Μεσαιωνικής Ελληνικής τα οποία σχετίζονται με το γλωσσικό και εξωγλωσσικό πλαίσιο και παρουσιάζεται μια βιβλιογραφική επισκόπηση των εξελίξεων που σημειώθηκαν στο μη συνοπτικό θέμα ποικίλων ρηματικών κατηγοριών σε εκείνες τις περιόδους. Στη συνέχεια, ακολουθεί το ερευνητικό μέρος με το 6^ο κεφάλαιο, το οποίο σχετίζεται με την έναρξη της παραγωγής και της χρήσης των ρημάτων σε -άζω και τις απαρχές των μεταπλασμών του μη συνοπτικού θέματος για συγκεκριμένες κατηγορίες ρημάτων. Στο 7^ο και 8^ο κεφάλαιο αποτυπώνονται οι εξελίξεις που σημειώθηκαν στους μορφολογικούς μεταπλασμούς του μη συνοπτικού θέματος με τα επιθήματα -άζω και -ιάζω και η παραγωγή νέων κλιτικών παραδειγμάτων με τα συγκεκριμένα επιθήματα στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική. Τέλος, η εργασία κλείνει με το 9^ο κεφάλαιο στο οποίο περιλαμβάνονται τα συμπεράσματα των όσων ειπώθηκαν σχετικά με τους μορφολογικούς μεταπλασμούς ρημάτων με τα επιθήματα -άζω και -ιάζω και την παραγωγή ρημάτων σε -άζω και -ιάζω.

⁵ Πρόσβαση για συλλογή δεδομένων από 25-06-2024 έως 30-06-2024.

⁶ Πρόσβαση για συλλογή δεδομένων από 25-06-2024 έως 30-06-2024.

2. Γλωσσική αλλαγή

Η γλώσσα κάθε γενιάς δεν είναι ποτέ ακριβώς όμοια με τη γλώσσα της προηγούμενης ή της επόμενης γενιάς. Αν και μεταξύ των διαδοχικών γενεών οι διαφορές είναι μικρές και δεν διαταράσσουν σε σημαντικό βαθμό την επικοινωνία των ομιλητών, ύστερα από αιώνες, οι πολλαπλές αλλαγές δύναται να προκαλέσουν ριζικές μεταβολές στο εκάστοτε γλωσσικό σύστημα. Στον κλάδο της ιστορικής γλωσσολογίας, κυρίως κατά τον 20^ο αιώνα, έχει γίνει σαφές, ότι χαρακτηρισμοί, όπως ‘φθορά’ και ‘πρόοδος’, δεν συνάδουν με τη γλωσσική αλλαγή (Νικηφορίδου 2001). Επομένως, σε κάθε επιμέρους επίπεδο της γλώσσας οι καινοτομίες ενσωματώνονται σταδιακά, επιλεκτικά και με διαφορετικό ρυθμό (Hogrocks 2006: 30 - 31). Σημαντικό ρόλο στη γλωσσική αλλαγή διαδραματίζει και η κοινότητα των ομιλητών στην οποία εκείνη συμβαίνει. Σύμφωνα με τον Labov (1972: 3), δεν υπάρχει γλώσσα σε χρήση που να είναι ανεξάρτητη από το κοινωνικό πλαίσιο. Με τις μετακινήσεις πληθυσμών και την επαφή μεταξύ χρηστών διαφορετικών γλωσσών οι άνθρωποι είναι απαραίτητο να κάνουν προσαρμογές, για να έχουν όσο το δυνατόν καλύτερη επικοινωνία μεταξύ τους (Milroy 2003: 362).

2.1. Αιτίες της γλωσσικής αλλαγής

Σύμφωνα με τους Καραντζόλα & Φλιάτουρα (2004) και Φλιάτουρα (2018), οι γλωσσικές αλλαγές συμβαίνουν εξαιτίας ορισμένων αιτιών. Αρχικά, οι γλώσσες παρουσιάζουν τη φυσική τάση να απλοποιούνται στο πέρασμα του χρόνου, ώστε να γίνεται ευκολότερη η χρήση τους από τους ομιλητές τους. Ακόμη, χαρακτηρίζονται από συμμετρία και όταν εμφανίζεται μια ασυμμετρία γίνεται προσπάθεια κάλυψής της. Επίσης, γίνονται προσπάθειες αποφυγής ή μείωσης της πολυσημίας στο γλωσσικό σύστημα, προκειμένου να είναι επιτυχημένη η επικοινωνία μεταξύ των ομιλητών. Τέλος, η εισαγωγή νέων λέξεων στο λεξιλόγιο, προκειμένου να εκφραστούν νέες έννοιες και η ξένη επίδραση με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τον δανεισμό μέσω της γλωσσικής επαφής έχουν συμβάλει στις μεταβολές των γλωσσών.

2.2. Μορφολογία - μορφολογική αλλαγή

Ο τομέας της Γλωσσολογίας που είναι υπεύθυνος για τη μελέτη της δομής και των κανόνων των λέξεων ονομάζεται Μορφολογία. Πρόκειται για όρο του 19^{ου} αι. ο οποίος εισήχθη από τον Γιόχαν Βόλφγκανγκ φον Γκαίτε (1749 - 1832) και σε αρχικό στάδιο χρησιμοποιήθηκε στη Βιολογία για τα σχήματα και τις μορφές των οργανισμών. Το μόρφημα, ως ελάχιστο τεμάχιο μιας γλώσσας με σημασία, αποτελεί τη μονάδα ανάλυσης της μορφολογίας. Τα μορφήματα που δηλώνουν έννοιες ονομάζονται λεξικά μορφήματα, ενώ εκείνα που αλλάζουν το μέρος του λόγου των παράγωγων λέξεων ή δηλώνουν γραμματικές κατηγορίες (π.χ. αριθμό, πτώση) ονομάζονται γραμματικά ή λειτουργικά μορφήματα. Επίσης, τα μορφήματα που είναι ικανά να βρίσκονται μόνα τους στο λόγο και να αποτελούν λέξεις λέγονται ελεύθερα (π.χ. *εδώ*), ενώ εκείνα που δεν αποτελούν λέξεις λέγονται δεσμευμένα (π.χ. *-ω*) (Ευθυμίου - Θωμαδάκη 2022: 151 - 154).

Η μορφολογική αλλαγή μαζί με τον τομέα της σύνταξης είναι υπεύθυνη για τη δημιουργία της γραμματικής μιας γλώσσας. Σύμφωνα με τον Lehmann (1992: 19), η μορφολογική αλλαγή είναι ευκολότερη διαδικασία από τη φωνολογική αλλαγή, διότι το μόρφημα εμπεριέχει και σημασία, κάτι που δεν συμβαίνει στην περίπτωση του φωνήματος, με αποτέλεσμα το μορφολογικό σύστημα να είναι πιο καθαρά δομημένο από το σύστημα της φωνολογίας. Η μορφολογική αλλαγή είναι είτε συγχρονική, δηλαδή, πραγματοποιείται σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή μιας γλώσσας είτε διαχρονική, δηλαδή, από τη μία γλωσσική φάση στην άλλη. Οι βασικοί μηχανισμοί μορφολογικής αλλαγής είναι η αναλογία, η γραμματικοποίηση⁷ και η λεξικοποίηση⁸.

⁷ Η γραμματικοποίηση, ως μορφολογική διαδικασία, εισήχθη από τον Meillet (1912: 31) και αναφέρεται στη μετατροπή ενός λεξικού μορφήματος σε γραμματικό ή, με την ευρύτερη έννοια, στην περαιτέρω γραμματικοποίηση ενός ήδη γραμματικού στοιχείου. Για παράδειγμα, η ΑΕ προστακτική *ἄφες* στη ΝΕ γραμματικοποιήθηκε σε *ας*.

⁸ Λεξικοποίηση είναι η διαδικασία, σύμφωνα με την οποία, μια δομή γίνεται συγχρονικά μη ορατή, για να θεωρείται λεξικό στοιχείο και όχι αποτέλεσμα γραμματικών κανόνων (Φλιάτουρας 2018: 225 - 226).

2.3. Αναλογία

Η αναλογία, η οποία διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στον τρόπο μεταπλασμού των ρημάτων με τα οποία ασχολείται η παρούσα έρευνα, αποτελεί τον βασικότερο μηχανισμό μορφολογικής αλλαγής. Πρόκειται για τη σχέση ομοιότητας που προκύπτει ανάμεσα σε στοιχεία ή κατηγορίες μιας γλώσσας, σύμφωνα με την οποία κάποιοι γλωσσικοί τύποι οι οποίοι σχετίζονται μεταξύ τους γίνονται περισσότερο όμοιοι με βάση το παράδειγμα κάποιου από αυτούς τους τύπους κυρίως σε μορφολογικό, αλλά και σε συντακτικό και σημασιολογικό επίπεδο (Hock 1986: 167).

Το πιο διαδεδομένο και παραδοσιακό είδος αναλογίας είναι η αναλογικότητα τεσσάρων όρων ή τετραμερής αναλογία (proportional analogy) η οποία διατυπώθηκε από τον Paul (1880) αποτελώντας την πιο κλασική περίπτωση αναλογικής επέκτασης που οδηγεί στον σχηματισμό ενός νέου μεμονωμένου τύπου, π.χ. αιτ. *Zḥn-a* (και αυτός ο τύπος είναι αποτέλεσμα τετραμερούς αναλογικού σχηματισμού σε ό,τι αφορά την προσθήκη της κατάληξης *-a.*) : αιτ. *μῆνα* = ον. *Ζεύς*, ον. *X* → ον. *μεύς* (Antilla 1989: 89).

Με τη διαδικασία της αναλογίας τροποποιούνται ή δημιουργούνται μορφήματα ή συνδυασμοί μορφημάτων σύμφωνα με το πρότυπο αυτών που υπάρχουν ήδη στη γλώσσα. Επίσης, η αντικατάσταση ενός τύπου από τον νέο αναλογικό έχει συνήθως ως συνέπεια τον περιορισμό του αρχικού τύπου σε μια δευτερεύουσα λειτουργία. Τέλος, η αναλογία συμβάλλει στην κατάργηση της μορφολογικής ποικιλίας ενός κλιτικού παραδείγματος (Φλιάτουρας 2018: 71 - 73).

2.4. Ορολογία και είδη του μεταπλασμού

Ο όρος ‘μεταπλασμός’ αναφέρεται στην αλλαγή κλίσης ενός ονόματος ή ρήματος που στηρίζεται στην αναλογία και στοχεύει στην εξομάλυνση του κλιτικού παραδείγματος (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *μεταπλασμός*).

Σύμφωνα με την Κατσούδα (2002: 24 - 25) οι ρηματικοί μεταπλασμοί μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρία είδη:

- **Ολικοί - μερικοί μεταπλασμοί:** Στους ολικούς μεταπλασμούς περιλαμβάνονται ρήματα μιας κατηγορίας που μεταπλάστηκαν χωρίς εξαιρέσεις, π.χ. τα συνηρημένα ρήματα σε -όω, -ῶ που έλαβαν την κατάληξη -ώνω. Αντιθέτως, στους μερικούς μεταπλασμούς, εντάσσονται περιπτώσεις ρημάτων μιας κατηγορίας οι οποίες έχουν υποστεί μεταπλασμό, όμως, παράλληλα, εντοπίζονται και περιπτώσεις της ίδιας ρηματικής κατηγορίας που παρέμειναν χωρίς μεταπλασμό στην (Κοινή) Νέα Ελληνική, π.χ. ρήματα σε -ίζω τα οποία μεταπλάστηκαν σε -άω.
- **Συστηματικοί - μεμονωμένοι μεταπλασμοί:** Η έννοια των συστηματικών μεταπλασμών σχετίζεται με τον αριθμό των ρημάτων που υπέστησαν μεταπλασμό με τέτοια συχνότητα, ώστε να αντικατοπτρίζεται η δυναμική της γλώσσας, π.χ. ο μεταπλασμός του μη συνοπτικού θέματος των ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (αττ. -ττω) σε -ζω. Στους μεμονωμένους μεταπλασμούς ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το ρήμα βήχω (< βήσσω) το οποίο δεν μεταπλάστηκε σε -ζω.
- **Ομοκατηγοριακοί - αλλοκατηγοριακοί μεταπλασμοί:** Στους ομοκατηγοριακούς μεταπλασμούς εντάσσονται περιπτώσεις ρημάτων οι οποίες δεν υπέστησαν αλλαγή ρηματικής κατηγορίας, π.χ. τα χειλικόληκτα ρήματα σε -πτω τα οποία μεταπλάστηκαν σε -βω παραμένοντας στην ίδια ρηματική κατηγορία. Στους αλλοκατηγοριακούς μεταπλασμούς εντοπίζονται περιπτώσεις ρημάτων που υπέστησαν αλλαγή ρηματικής κατηγορίας, π.χ. το φωνηεντόληκτο ρήμα δέω πέρασε στην κατηγορία των συμφωνόληκτων ρημάτων ως δένω.

3. Το ρηματικό σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής

Το ρηματικό σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής χαρακτηριζόταν από μεγάλη ποικιλία και πολυπλοκότητα στα πρόσωπα (α', β', γ'), τους αριθμούς (ενικός, πληθυντικός και δυϊκός), τους χρόνους (ενεστώτας, παρατατικός, μέλλοντας, αόριστος, παρακείμενος, υπερσυντέλικος και συντελεσμένος μέλλοντας), τα θέματα (συνοπτικό, μη συνοπτικό, συντελεσμένο), τις φωνές (ενεργητική και μεσοπαθητική), τις διαθέσεις, (ενεργητική, μέση, παθητική, ουδέτερη), τις καταλήξεις, τις εγκλίσεις (οριστική, υποτακτική, ευκτική και προστακτική) και τις συζυγίες (θεματική, αθέματη) (Chantraine 1990: 196 - 197, Willi 2018: 1).

3.1. Παρεμφατικοί - μη παρεμφατικοί ρηματικοί τύποι

Οι ρηματικοί τύποι της Αρχαίας Ελληνικής διακρίνονταν σε παρεμφατικούς (με οριστική, υποτακτική, ευκτική, προστακτική) και σε μη παρεμφατικούς⁹ (απαρέμφατα, μετοχές και ρηματικά επίθετα σε -τός ή -τέος). Όλοι οι ρηματικοί τύποι της Αρχαίας Ελληνικής, εκτός από τα ρηματικά επίθετα σε -τός ή -τέος, ήταν χαρακτηρισμένοι για τον χρόνο, το ποιόν ενέργειας και τη φωνή. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ παρεμφατικών και μη παρεμφατικών ρηματικών τύπων είναι πως οι πρώτοι διαθέτουν προσωπικές καταλήξεις που εκφράζουν το πρόσωπο, τον αριθμό και την έγκλιση, π.χ. *παιδευόμεθα* (χρησιμοποιεί το ενεστώτικο θέμα και εκφράζει το α' πρόσωπο του πληθυντικού αριθμού στην υποτακτική έγκλιση της μέσης φωνής), ενώ οι τελευταίοι δεν έχουν προσωπικές καταλήξεις, με αποτέλεσμα να μην εκφράζουν το πρόσωπο ή την έγκλιση, π.χ. *παιδευθῆναι* (απαρέμφατο παθητικού αορίστου με συνοπτικό θέμα παθητικής διάθεσης). Τέλος, οι μετοχές, όπως ακριβώς τα επίθετα, είναι χαρακτηρισμένες για τις κατηγορίες της πτώσης, του αριθμού και του γένους, π.χ. *παιδεύουσαι* (μετοχή ενεστώτα ενεργητικής φωνής, θηλυκού γένους, πληθυντικού αριθμού, σε ονομαστική πτώση) (Van Emde Boas et al. 2019: 110 - 112).

⁹ Τα απαρέμφατα και οι μετοχές αποκαλούνται και ονομαστικοί ρηματικοί τύποι, επειδή συντακτικά έχουν παρόμοια συμπεριφορά με τα ουσιαστικά και τα επίθετα (Rijksbaron 2002: 95).

3.2. Συνοπτικό - μη συνοπτικό - συντελεσμένο θέμα

Το ρήμα στην Αρχαία Ελληνική¹⁰ αποτελούνταν από τέσσερα¹¹ συστήματα (ανάλογα με το θέμα του ρήματος που χρησιμοποιούνταν) τα οποία παρουσίαζαν διαφορές στον τρόπο με τον οποίο εκφραζόταν το ποιόν ενέργειας (Van Emde Boas et al. 2019: 110):

- Σύστημα με μη συνοπτικό θέμα: χρησιμοποιείται στην οριστική ενεστώτα, στον παρατατικό, στην υποτακτική ενεστώτα, στην ευκτική ενεστώτα, στην προστακτική ενεστώτα, στο απαρέμφατο ενεστώτα και στη μετοχή ενεστώτα.
- Σύστημα με συνοπτικό θέμα, όπως εμφανίζεται στον αόριστο: χρησιμοποιείται στην οριστική αορίστου, στην υποτακτική αορίστου, στην ευκτική αορίστου, στην προστακτική αορίστου, στο απαρέμφατο αορίστου και στη μετοχή αορίστου.
- Σύστημα με συνοπτικό θέμα, όπως εμφανίζεται στον μέλλοντα: χρησιμοποιείται στην οριστική μέλλοντα, στην ευκτική μέλλοντα, στο απαρέμφατο μέλλοντα και στη μετοχή μέλλοντα.
- Σύστημα με συντελεσμένο θέμα: χρησιμοποιείται στην οριστική παρακειμένου, στον υπερσυντέλικο, στην υποτακτική παρακειμένου, στην ευκτική παρακειμένου, στην προστακτική παρακειμένου, στο απαρέμφατο παρακειμένου και στη μετοχή παρακειμένου.

¹⁰ Στην Αυτοκρατορική Κοινή το ρήμα είχε μόνο δύο θέματα. Το μη συνοπτικό θέμα σχημάτιζε την οριστική, την υποτακτική και την προστακτική ενός παροντικού χρόνου και την οριστική ενός παρελθοντικού χρόνου, ενώ το συνοπτικό θέμα σχημάτιζε την οριστική, την υποτακτική και την προστακτική ενός παρελθοντικού χρόνου. Η μελλοντικότητα εκφράζεται από τα συμφραζόμενα είτε από περιφράσεις, όπως και ο παλιός παρακειμένος ο οποίος έδωσε τη θέση του σε περιφράσεις (Browning 1991: 52 - 53).

¹¹ Ο Rijksbaron (2002: 1) προσθέτει και το σύστημα με το θέμα του συντελεσμένου μέλλοντα π.χ. *βεβουλεύσε-σθαι*. Βέβαια, πρόκειται, απλώς, για ένα συντελεσμένο θέμα, διότι ο χρόνος δεν ενυπάρχει στο θέμα, αφού είναι συνδυασμός των θεμάτων κατάληξης και συχνά και κάποιων άλλων χαρακτηριστικών, όπως η αύξηση και ο αναδιπλασιασμός.

3.3. Φωνές

Η φωνή αποτελεί σημαντική γραμματική κατηγορία. Πιο αναλυτικά, η φωνή είναι μορφολογική κατηγορία (βλ. θέμα, καταλήξεις) κατά βάση μολονότι χρησιμοποιείται διασταλτικά και στη θέση της διάθεσης. Με την αυστηρά μορφολογική σημασία δεν σχετίζεται με τη σύνταξη (πβ. υποκείμενο). Με την ευρεία έννοια όμως μπορεί να γίνει συσχέτιση. Στην Ελληνική, κατά βάση, υπάρχουν δύο φωνές, μία φωνή που παραδοσιακά ονομάζεται ενεργητική, στην οποία ανήκουν τα ρήματα που στο α' ενικό πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα λήγουν σε -ω ή -μι (π.χ. *παρασκευάζω, δίδωμι*) και η μεσοπαθητική φωνή, η οποία εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο επηρεάζεται από την ενέργεια και στην οποία ανήκουν τα ρήματα που στο ίδιο πρόσωπο λήγουν σε -μαι (π.χ. *παρασκευάζομαι*) (Τζάρτζανος 1931, Van Emde Boas et al. 2019: 447).

3.3.1. Αποθετικά ρήματα

Κάποια ρήματα παρουσιάζουν μία μορφολογική φωνή, έχοντας μόνο μεσοπαθητικούς τύπους, τα λεγόμενα αποθετικά ρήματα. Τα αποθετικά ρήματα είναι μορφολογικά μη ενεργητικά, αλλά συντακτικά ενεργητικά (Grestenberger 2018: 487). Αυτά τα ρήματα θεωρήθηκε ότι απέβαλαν την ενεργητική φωνή, αλλά στην πραγματικότητα τα περισσότερα από αυτά δεν διέθεταν ποτέ ενεργητικούς τύπους και εμφανίστηκαν με καταλήξεις μεσοπαθητικής φωνής (π.χ. *δέχομαι*) (Μπαμπινιώτης 2017: 97).

Διαχωρίζονται σε ρήματα με αποκλειστικά μέσους τύπους στο συνοπτικό θέμα π.χ. *ήγέομαι* (αόρ. *ήγησάμην*) και σε ρήματα με αποκλειστικά παθητικούς τύπους στο συνοπτικό θέμα, π.χ. *βούλομαι* (αόρ. *έβουλήθην*). Τα ρήματα που διαθέτουν αποκλειστικά τύπους μέσης φωνής για το συνοπτικό τους θέμα χρησιμοποιούν μέλλοντα και αόριστο μέσης φωνής. Ορισμένα από αυτά εκφράζουν έμμεση - αυτοπαθή σημασία (π.χ. *εργάζομαι - είργασάμην*), άλλα έχουν αλληλοπαθή σημασία (π.χ. *αγωνίζομαι*), ενώ άλλα εκφράζουν αλλαγή κατάστασης ή θέσης (π.χ. *έρχομαι*). Τα ρήματα με τύπους μόνο παθητικής φωνής εντάσσονται στην κατηγορία των ρημάτων ψυχικής κατάστασης (π.χ. *βούλομαι - έβουλήθην*). Τα υπόλοιπα αποθετικά ρήματα εκφράζουν εντασιακή (π.χ. *άκροάομαι*) ή μη εντασιακή ψυχική δραστηριότητα (π.χ. *αίσθάνομαι*) είτε εκφράζουν ορισμένα είδη ομιλίας (π.χ. *αίτιάομαι*). Τέλος, υπάρχουν

και ρήματα με εναλλαγή φωνής μεταξύ των χρονικών θεμάτων, π.χ. *βαίνω* (μέλλ. *βήσομαι*) (Van Emde Boas et al. 2019: 451, 459 - 461).

Είναι σημαντικό να τονιστεί, πως το 60% των αποθετικών ρημάτων της Νέας Ελληνικής βρίσκονται ως αποθετικά ρήματα και στην Κλασική / Μεσαιωνική Ελληνική (π.χ. *έρχομαι*). Ένα 30% των αποθετικών ρημάτων της Νέας Ελληνικής δεν ήταν αποθετικά την Κλασική / Μεσαιωνική Ελληνική και διέθεταν αντίστοιχους ενεργητικούς τύπους στα πρώιμα στάδια της γλώσσας (π.χ. *άμύνω* / *άμύνομαι*). Στο 10% ανήκουν τα ρήματα που δεν συναντώνται ως αποθετικά στη Νέα Ελληνική, αλλά ήταν αποθετικά στην Κλασική / Μεσαιωνική Ελληνική (π.χ. *άνταμείβω* / *άνταμείβομαι*) (Zombolou & Alexiadou 2014: 336).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί, πως τα αποθετικά ρήματα της μεσαιωνικής περιόδου μπορεί να στερούνται ενεργητική μορφολογία και στη Νέα Ελληνική (π.χ. *μάχο-μαι*, **μάχ-ω*). Αυτό δείχνει, ότι τα αποθετικά ρήματα δεν εξελίσσονται απαραίτητα σε ενεργητικούς τύπους. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις είτε τα αρχαία αποθετικά χάνουν τη μέση / παθητική κατάληξη και γίνονται ενεργητικά (π.χ. *έξηγέο-μαι* → *έξηγ-ώ*) σε μεταγενέστερο στάδιο της γλώσσας είτε ορισμένα ρήματα ξεκινούν ως ενεργητικά και γίνονται αποθετικά (π.χ. *έκχαίρ-ω* → *έχθρεύο-μαι*) (Papangeli & Lavidas 2009).

3.4. Διαθέσεις / Φωνές (συντακτικά - σημασιολογικά)

Εξέχουσα θέση στο ρηματικό σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής διαδραματίζει και η έννοια της διάθεσης¹² η οποία είναι σημασιολογική - συντακτική. Οι διαθέσεις του ρήματος είναι τέσσερις: η ενεργητική, η μέση, η παθητική και η ουδέτερη (Τζάρτζανος 1931: 46 - 47, 59 - 63, 66).

Ρήματα ενεργητικής διάθεσης ονομάζονται όσα δηλώνουν ότι το υποκείμενό τους ενεργεί. Διακρίνονται σε μεταβατικά στα οποία η ενέργεια του υποκειμένου μεταβαίνει σε ένα άλλο πρόσωπο, ζώο ή πράγμα που αποτελεί το αντικείμενο του ρήματος, π.χ. *τύπτω* (τινά) και σε αμετάβατα στα οποία η ενέργεια του υποκειμένου δε μεταβαίνει σε

¹² Ο όρος 'διάθεση' δεν χρησιμοποιείται πλέον τόσο συστηματικά, αντ' αυτού βρίσκουμε και πάλι τον όρο 'φωνή', όμως τώρα με συντακτική - σημασιολογική απόχρωση.

άλλο πρόσωπο, ζώο ή πράγμα, με αποτέλεσμα να μη διαθέτουν αντικείμενο, π.χ. *βαδίζω*.

Ρήματα μέσης διάθεσης ονομάζονται αυτά που φανερώνουν ότι το υποκείμενό τους ενεργεί, όμως η ενέργεια επιστρέφει στο ίδιο το υποκείμενο ή βρίσκεται σε άλλη ιδιαίτερη σχέση με αυτό. Διακρίνονται στις ακόλουθες υποκατηγορίες:

- μέσα αυτοπαθή ή ευθέα ονομάζονται τα ρήματα που δηλώνουν την ενέργεια του υποκειμένου η οποία επιστρέφει άμεσα σε αυτό, π.χ. *γυμνάζομαι*.
- μέσα πλάγια ονομάζονται τα ρήματα που δηλώνουν την ενέργεια του υποκειμένου η οποία επιστρέφει σε αυτό με έμμεσο τρόπο. Χωρίζονται σε μέσα διάμεσα που δηλώνουν την ενέργεια του υποκειμένου η οποία επιστρέφει σ' αυτό ή σε κάτι που του ανήκει διαμέσου άλλου, π.χ. *ὁ πατήρ τοὺς παῖδας παιδεύεται* (*ἐκπαιδεύει τοὺς παῖδας διὰ τῶν διδασκάλων*) και σε μέσα περιποιητικά ή μέσα ωφελείας που δηλώνουν την ενέργεια του υποκειμένου για δική του χρήση και ωφέλεια, π.χ. *οἰκοδομοῦμαι οἰκίαν* (*οἰκοδομῶ τὴν οἰκίαν μου διὰ τῶν οἰκοδόμων*).
- μέσα αλληλοπαθή ονομάζονται τα ρήματα που δηλώνουν την κοινή ενέργεια δύο ή περισσότερων υποκειμένων η οποία μεταβαίνει από το ένα στο άλλο, συνήθως, σε πληθυντικό αριθμό, π.χ. *μισοῦνται* (= *μισοῦσιν, ἀλλήλους*).
- μέσα δυναμικά ονομάζονται τα ρήματα που δηλώνουν ότι το υποκείμενο καταβάλλει όλες τις δυνάμεις του για την παραγωγή έργου, π.χ. *παρέχομαι τοῖς συμμάχοις ναῦς* (= *παρέχω εἰς τοὺς συμμάχους πλοῖα, διὰ τὴν ναυπήγησιν τῶν ὁποίων ἐγὼ ἐφρόντισα καὶ ἔδαπάνησα*).

Τέλος, ρήματα παθητικής διάθεσης ονομάζονται αυτά που φανερώνουν ότι το υποκείμενό τους παθαίνει κάτι από κάποιον άλλο, π.χ. *ὁ λόφος ἐνεπλήσθη ἰππέων*. Το πρόσωπο ή το πράγμα από το οποίο προέρχεται η ενέργεια που δέχεται το υποκείμενο ενός παθητικού ρήματος ονομάζεται ποιητικό αίτιο. Ρήματα ουδέτερης διάθεσης ονομάζονται αυτά που φανερώνουν ότι το υποκείμενό τους ούτε ενεργεί ούτε παθαίνει

κάτι, αλλά βρίσκεται σε μια κατάσταση και είναι κυρίως ενεργητικά αμετάβαρα ρήματα, π.χ. *ύγιαίνω*.

3.5. Καταλήξεις

Κάθε ρήμα εμφανίζει μία κατάληξη με τις πληροφορίες που απαιτούνται για την ταυτοποίησή του σε παρεμφατικό ή μη παρεμφατικό και για τη φωνή του. Οι καταλήξεις διαχωρίζονται σε ενεργητικές οι οποίες χρησιμοποιούνται σε όλους τους ενεργητικούς τύπους και στους παθητικούς αορίστους και σε μεσοπαθητικές που χρησιμοποιούνται σε όλους τους τύπους μεσοπαθητικής φωνής, εκτός των παθητικών αορίστων. Επίσης, διακρίνονται σε πρωτεύουσες οι οποίες χρησιμοποιούνται σε όλες τις οριστικές των μη παρελθοντικών χρόνων (ενεστώτας, μέλλοντας, συντελεσμένος μέλλοντας), σε όλες τις υποτακτικές, σε κάποιες ευκτικές και σε δευτερεύουσες καταλήξεις που χρησιμοποιούνται σε όλες τις οριστικές που αναφέρονται στο παρελθόν (παρατατικός, αόριστος, υπερσυντέλικος) και σε όλες τις ευκτικές (με εξαιρέσεις στο α' ενικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής). Τέλος, η προστακτική παρουσιάζει ξεχωριστές καταλήξεις. Πιο αναλυτικά, οι καταλήξεις των ρημάτων της ΑΕ ήταν οι ακόλουθες (Van Emde Boas et al. 2019: 114, 117 - 119, 121, Willi 2018: 3 - 5, 10 - 11):¹³

1. Πίνακας καταλήξεων ενεργητικής φωνής	
Α' ενικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής	
Πρωτεύουσες καταλήξεις	- Θεματικά ρήματα: <i>-ω</i>, π.χ. οριστ. ενεστ. <i>παιδεύω</i> - Αθέματα ρήματα: <i>-μι</i>, π.χ. οριστ. ενεστ. <i>δείκνυμι</i>, ευκτ. ενεστ. <i>φέρωμι</i>
Δευτερεύουσα κατάληξη	<i>-ν</i> , π.χ. πρτ. <i>ἐπαίδευνον</i>
Β' ενικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής	
Πρωτεύουσες καταλήξεις	Θεματικά ρήματα: <i>-εις</i>,

¹³ Ο παρακείμενος είχε τις δικές του καταλήξεις στον ενικό αριθμό: *-α* (*λέλυκα*), *-ας* (*λέλυκας*), *-ε* (*λέλυκε*), *-(α)μεν* (*λελύκαμεν*), *-(α)τε* (*λελύκατε*), *-ασι* (*λελύκασι*) (Willi 2018: 8).

	π.χ. οριστ. ενεστ. <i>παιδεύεις</i> Αθέματα ρήματα: -ς, π.χ. ευκτ. ενεστ. <i>φέρεις</i>
Δευτερεύουσα κατάληξη ¹⁴	-ς, π.χ. πρτ. <i>ἐπαίδευες</i>
Γ' ενικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής	
Πρωτεύουσες καταλήξεις	- Θεματικά ρήματα: -ει, π.χ. οριστ. ενεστ. <i>παιδεύει</i>, <i>τιμᾷ</i> (<*-άει) - Αθέματα ρήματα: -σι(ν), π.χ. οριστ. ενεστ. <i>τίθησι(ν)</i>
Δευτερεύουσα κατάληξη	Δεν υπάρχει
Α' πληθυντικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-μεν, π.χ. οριστ. ενεστ. <i>τιμῶμεν</i>
Δευτερεύουσα κατάληξη	-μεν, π.χ. οριστ. παθ. αόρ. <i>ἐπαιδεύθημεν</i>
Β' πληθυντικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-τε, π.χ. οριστ. ενεστ. <i>παιδεύετε</i>
Δευτερεύουσα κατάληξη	-τε, π.χ. οριστ. πρτ. <i>ἐδείκνυτε</i>
Γ' πληθυντικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής	
Πρωτεύουσες καταλήξεις	- Θεματικά ρήματα: -[ν]σιν, π.χ. οριστ. ενεστ. <i>παιδεύουσι(ν)</i> (<*-ονσι(ν)) - Αθέματα ρήματα: -ᾱσι(ν), π.χ. οριστ. ενεστ. <i>δεικνύασι(ν)</i>
Δευτερεύουσες καταλήξεις	-ν, π.χ. οριστ. πρτ. <i>ἐπαίδευνον</i> -σαν, π.χ. οριστ. παθ. αόρ. <i>ἐπαιδεύθησαν</i> -εν (μόνο σε ευκτική), π.χ. ευκτ. ενεστ. <i>παιδεύοιεν</i>

¹⁴ Απαντά μερικές φορές και η κατάληξη -θα, π.χ. οριστ. ενεστ. *οἴσθα*.

2. Πίνακας κατάληξεων μεσοπαθητικής φωνής	
Α' ενικό πρόσωπο μεσοπαθητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-μαι, π.χ. οριστ. ενεστ. δείκνυμαι
Δευτερεύουσα κατάληξη	-μην, π.χ. υπερ. έπεπαιδεύμην
Β' ενικό πρόσωπο μεσοπαθητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-σαι ¹⁵ , π.χ. οριστ. ενεστ. δείκνυσαι
Δευτερεύουσα κατάληξη	-σο, π.χ. οριστ. πρτ. έδεικνυσο, έπαιδεύου (<*-εσο)
Γ' ενικό πρόσωπο μεσοπαθητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-ται ¹⁶ , π.χ. οριστ. ενεστ. δείκνυται
Δευτερεύουσα κατάληξη	-το, π.χ. ευκτ. ενεστ. παιδεύοιτο
Α' πληθυντικό πρόσωπο μεσοπαθητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-μεθα ¹⁷ , π.χ. οριστ. ενεστ. δεικνύμεθα
Δευτερεύουσα κατάληξη	-μεθα, π.χ. ευκτ. ενεστ. παιδευοίμεθα
Β' πληθυντικό πρόσωπο μεσοπαθητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-σθε, π.χ. οριστ. πρκ. πεπαίδευσθε
Δευτερεύουσα κατάληξη	-σθε, π.χ. ευκτ. ενεστ. παιδεύοισθε
Γ' πληθυντικό πρόσωπο μεσοπαθητικής φωνής	
Πρωτεύουσα κατάληξη	-νται, π.χ. οριστ. ενεστ. δείκνυνται
Δευτερεύουσα κατάληξη	-ντο, π.χ. οριστ. πρτ. έπαιδεύοντο ευκτ. ενεστ. παιδεύοιντο

¹⁵ Σε ορισμένους ρηματικούς τύπους το σ χάνεται, π.χ. οριστ. ενεστ. παιδεύη (<*-εσαι).

¹⁶ Στην Ελληνική, η κατάληξη *-toi > -τοι μαρτυρείται στην Αρκαδοκυπριακή και στη Μυκηναϊκή. Η κατάληξη -ται προέκυψε αναλογικά από το α' και β' ενικό πρόσωπο.

¹⁷ Κυρίως στη λυρική ποίηση απαντά και η κατάληξη -μεσθα.

3. Πίνακας καταλήξεων απαρεμφάτων ¹⁸	
Θεματικά απαρέμφατα ενεργητικής φωνής	-ειν, π.χ. απαρ. ενεστ. παιδεύειν απαρ. ενεστ. τιμᾶν (<*τιμά-ε-εν)
Αθέματα απαρέμφατα ενεργητικής φωνής	-ναι, π.χ. διδόναι -έναι, π.χ. δοῦναι (<*δόεναι).

Οι μετοχές ενεργητικής φωνής και οι μετοχές του αορίστου της παθητικής φωνής διακρίνονται από το επίθημα -ντ- (π.χ. παιδευόντος, παιδευθέντων), αν και σε ορισμένες περιπτώσεις το επίθημα -ντ- δεν είναι εμφανές στον τύπο (π.χ. παιδεύουσα < *παιδεύοντ-γα). Στις μετοχές παρακειμένου ενεργητικής φωνής χρησιμοποιείται το -οτ- για το αρσενικό και το ουδέτερο γένος (π.χ. λελοιπότας) ή το -νι- για το θηλυκό γένος (π.χ. πεπαιδευκυῖα). Τέλος, οι μετοχές μεσοπαθητικής φωνής, εκτός των μετοχών παθητικού αορίστου, ταυτοποιούνται από το επίθημα -μεν- (π.χ. λιπόμενα). Οι καταλήξεις των μετοχών είναι ίδιες με τις καταλήξεις των επιθέτων πρώτης και τρίτης κλίσης (Van Emde Boas et al. 2019: 115, 121).

3.6. Εγκλίσεις

3.6.1. Οριστική

Η οριστική χρησιμοποιείται σε δηλώσεις γεγονότων (ή εκφράσεις πεποίθησης που παρουσιάζονται ως γεγονός) και σε ερωτήσεις σχετικά με γεγονότα που αφορούν ενέργειες στο παρελθόν, το παρόν ή το μέλλον. Η δυνητική οριστική, δηλαδή, η οριστική των παρελθοντικών χρόνων (με αύξηση) χρησιμοποιείται σε διάφορες δομές, κάποιες με το δυνητικό ἄν και κάποιες χωρίς το δυνητικό ἄν, για να εκφράσει το μη πραγματικό (ή ‘αντιγεγονотικό’). Πιο αναλυτικά, η δυνητική οριστική με το ἄν χρησιμοποιείται σε δηλώσεις ή ερωτήσεις, για να εκφράσει ότι μια ενέργεια θα συνέβαινε ή θα είχε συμβεί υπό ορισμένες συνθήκες οι οποίες δεν πληρούνται. Ο παρατατικός των απρόσωπων ρημάτων που εκφράζουν αναγκαιότητα, υποχρέωση ή

¹⁸ Η κατάληξη των απαρεμφάτων στον σιγματικό αόριστο είναι -(σ)αι, π.χ. γράψαι. Η κατάληξη όλων των απαρεμφατικών τύπων στη μεσοπαθητική φωνή είναι -σθαι, π.χ. απαρ. ενεστ. παιδεύεσθαι.

καταλληλόλητα (π.χ. *ἔδει*) μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς το *ἄν*, για να δηλώσει μια ενέργεια αντίθετη από αυτή που λαμβάνει χώρα ή απαιτείται. Η δυνητική οριστική χρησιμοποιείται χωρίς το *ἄν*, αλλά πάντα μαζί με το *εἴθε* ή το *εἰ γάρ*, για να εκφράσει μη πραγματοποιήσιμες επιθυμίες με άρνηση *μή* (Van Emde Boas et al. 2019: 439, 442 - 444).

3.6.2. Υποτακτική

Σε μορφολογικό επίπεδο, ο δείκτης της υποτακτικής στην Κλασική Ελληνική ήταν ένα εκτεταμένο θεματικό φωνήεν *-η / ω-* με την ίδια κατανομή στα πρόσωπα, όπως ακριβώς τα βραχέα *-ε / ο-* στη θεματική συζυγία της οριστικής. Στην ομηρική εποχή εντοπίζεται και ένας αριθμός υποτακτικών με βραχέα φωνήεντα *-ε / ο-* στην αθέματη συζυγία (Willi, 2018: 9 - 10). Σε συντακτικό επίπεδο, η υποτακτική¹⁹ εμφανίζει ποικίλες χρήσεις. Το *α'* πρόσωπο (συνήθως στον πληθυντικό) χρησιμοποιείται τόσο σε καταφατικές όσο και σε αποφατικές εντολές (με άρνηση *μή*). Η απαγορευτική υποτακτική στο *β'* και περιστασιακά στο *γ'* πρόσωπο χρησιμοποιείται, για να εκφράσει μια απαγόρευση. Η σκόπιμη (ή 'αμφίβολη') υποτακτική χρησιμοποιείται στο *α'* πρόσωπο σε ερωτήσεις, για να εκφράσει αμφιβολίες σχετικά με το τι πρέπει να γίνει ή αν θα προχωρήσει ή όχι μια συγκεκριμένη ενέργεια (Van Emde Boas et al. 2019: 439 - 440).

¹⁹ Από την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής η υποτακτική ενεστώτα συμπίπτει τυπολογικά με την οριστική ενεστώτα. Η σύμπτωση της προφοράς στο *β'* ενικό πρόσωπο (οριστ. ενεστ. *παύεις*, υποτ. ενεστ. *παύης*), στο *γ'* ενικό πρόσωπο (οριστ. ενεστ. *παύει*, υποτ. ενεστ. *παύῃ*) και στο *α'* πληθυντικό πρόσωπο (οριστ. ενεστ. *παύομεν*, υποτ. ενεστ. *παύωμεν*) οδήγησε στην αντικατάσταση των τύπων του *β'* και *γ'* πληθυντικού προσώπου της υποτακτικής ενεστώτα *παύητε* και *παύωσι* από τους τύπους *παύετε* και *παύουσι* αντίστοιχα. Επίσης, στην υποτακτική αορίστου συνέβησαν παρόμοιες αλλαγές, αφού ήταν συχνή η σύμπτωση με τους τύπους της οριστικής μέλλοντα. Πάντως, η έγκλιση της υποτακτικής διατηρήθηκε, αφού σε λειτουργικό επίπεδο διαφοροποιούνταν από την οριστική και δεν ήταν εφικτό να συνυπάρχουν και οι δύο εγκλίσεις στα ίδια γλωσσικά περιβάλλοντα (Browning 1991: 47 - 48).

3.6.3. Ευκτική

Στην ευκτική, σε μορφολογικό επίπεδο, εμφανίζεται το επίθημα *-οι- / -αι-*²⁰. Το αρχικό μόρφημα της ευκτικής ήταν το *-ι*, το οποίο επαναναλύθηκε με τα θεματικά φωνήεντα *-ο* και *-α* που προηγούνταν σε ενιαίο μόρφημα. Στην Αρχαία Ελληνική, η ευκτική παρουσίαζε αρκετές συντακτικές λειτουργίες. Πιο συγκεκριμένα, η ευκτική με το *ἄν* χρησιμοποιείται, για να δηλώσει ότι η πραγματοποίηση μιας ενέργειας είναι εφικτή, το πιθανό. Η δυνητική ευκτική του β' προσώπου μπορεί να εκφράσει μια προσεκτική εντολή ή ένα αίτημα, ενώ του α' προσώπου μπορεί να υποδηλώνει ότι κάποιος παίρνει άδεια για να κάνει κάτι ή συμμορφώνεται με μια εντολή ή ένα αίτημα. Η ευκτική χωρίς το *ἄν* χρησιμοποιείται σε επιθυμίες (ευχετική ευκτική), συχνά με *εἴθε*, *εἰ*, *γάρ*, *ὥς* με άρνηση *μή*. Η δυνητική ευκτική χρησιμοποιούνταν και σε δευτερεύουσες προτάσεις, κυρίως σε υποθετικές, σε αναφορικές, αλλά και σε χρονικές. Επίσης, αρκετά σημαντική ήταν και η χρήση της ευκτικής του πλαγίου λόγου με την αντικατάσταση των οριστικών και των υποτακτικών σε εξαρτημένες προτάσεις, όταν το ρήμα της κύριας πρότασης βρισκόταν σε παρελθοντικό χρόνο (Van Emde Boas et al. 2019: 441 - 442, Willi 2018: 10, 12).

3.6.4. Προστακτική

Η προστακτική χρησιμοποιείται στο β' ή γ' πρόσωπο για οδηγίες (εντολές, αιτήματα). Η άρνηση (για τις απαγορεύσεις) είναι *μή*. Στις απαγορεύσεις, σε β' πρόσωπο, η προστακτική χρησιμοποιείται μόνο στον ενεστώτα. Η ελληνική προστακτική δεν είναι εγγενώς αγενής (βλ. π.χ. χρήση σε προσευχές). Ακόμη, η προστακτική μπορεί να εμφανιστεί σε εκφράσεις (συχνά σαρκαστικές) παραχώρησης ή παραίτησης, σε χαιρετισμούς (π.χ. *χαῖρε*) και κατάρες (*βάλλ' ἐς κόρακας*) (Van Emde Boas et al. 2019:

²⁰ Στην Ελληνιστική Κοινή / Μεσαιωνική Ελληνική χάθηκε το επίθημα *-οι / -αι* (διατηρήθηκε ως απολίθωμα στη Νέα Ελληνική σε φράσεις, όπως *ο μη γένοιτο*) και η αντικατάσταση του έγινε συντακτικά από τα μόρια *ας / να*, π.χ. ΑΕ: *λύ-οι* [ΕΥΚΤΙΚΗ] *-μι*, ΝΕ: *ας / να* [ΕΥΚΤΙΚΗ] *λύν-ω* (Φλιάτουρας 2018: 53 - 54). Από την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής παρατηρείται σταδιακή απώλεια της ευκτικής, τις λειτουργίες της οποίας ανέλαβαν να αντικαταστήσουν η υποτακτική, η οποία εμφανίζει και αυτή περιορισμό και ποικίλοι περιφραστικοί σχηματισμοί (Browning 1991: 47 - 48).

445). Για την προστακτική οι καταλήξεις είναι οι εξής (Van Emde Boas et al. 2019: 120):

4. Πίνακας καταλήξεων προστακτικής ενεργητικής φωνής	
Β' ενικό πρόσωπο	χωρίς κατάληξη, π.χ. <i>παίδευε</i> <i>-θι</i> , π.χ. <i>στήθι</i> <i>-ς</i> , π.χ. <i>δός</i> <i>-(σ)ον</i> , π.χ. <i>παίδευσον</i> (σιγμ. αόρ.)
Γ' ενικό πρόσωπο	<i>-τω</i> , π.χ. <i>τιμάτω</i>
Β' πληθυντικό πρόσωπο	<i>-τε</i> , π.χ. <i>τιμᾶτε</i>
Γ' πληθυντικό πρόσωπο	<i>-ντων</i> , π.χ. <i>παιδευόντων</i> , αργότερα εμφανίστηκε η κατάληξη <i>-τωσαν</i>

5. Πίνακας καταλήξεων προστακτικής μεσοπαθητικής φωνής	
Β' ενικό πρόσωπο	<i>-σο</i> , π.χ. <i>δείκνυσο</i> , (τιμῶ <*- <i>ἄεσο</i>) <i>-(σ)αι</i> , π.χ. <i>παίδευσαι</i> (σιγμ. αόρ.)
Γ' ενικό πρόσωπο	<i>-σθω</i> , π.χ. <i>τιμάσθω</i>
Β' πληθυντικό πρόσωπο	<i>-σθε</i> , π.χ. <i>τιμᾶσθε</i>
Γ' πληθυντικό πρόσωπο	<i>-σθων</i> , π.χ. <i>παιδευσάσθων</i> , αργότερα εμφανίστηκε η κατάληξη <i>-σθωσαν</i>

3.7. Ρηματικά θέματα

Κάθε ρήμα μοιράζεται ένα θέμα το οποίο το προσδιορίζει και το ταυτοποιεί. Όμως, πολλά ρήματα της Αρχαίας Ελληνικής παρουσίαζαν διαφορετικά θέματα εξαιτίας της μετάπτωσης, δηλαδή, της μεταβολής του φωνηεντικού στοιχείου που συνέβαινε λόγω και του τονισμού, όπως στο ρήμα *λείπω* το οποίο περιλάμβανε το θέμα *λειπ-* (κανονική / πλήρης βαθμίδα), το θέμα *λιπ-* (μηδενική βαθμίδα) και το θέμα *λοιπ-* (κανονική ετεροιωμένη βαθμίδα). Επίσης, σε λίγες περιπτώσεις, εντελώς διαφορετικά θέματα χρησιμοποιούνταν, για να σχηματίσουν τους χρόνους ενός ρήματος, όπως συνέβη στο ρήμα *αίρέω*, -ᾶ στο οποίο το θέμα *αίρη-* / *αίρε-* χρησιμοποιείται στον ενεστώτα, στον παθητικό αόριστο (*ἤρέθην*), στον μέλλοντα (*αίρήσω*) και στον παρακείμενο ενεργητικής και μέσης φωνής (*ἤρηκα*, *ἤρημαι*). Αντίθετα, στον αόριστο ενεργητικής και μέσης φωνής το θέμα του ρήματος είναι *έλ-* (*εἶλον*). Αυτά τα ρήματα ονομάζονται υποκατάστατα (suppletive verbs) (Van Emde Boas et al. 2019: 113 - 114). Βαθμιαία, αυτή η τάση ατόνησε και η Ελληνική άρχισε να αποβάλλει ρηματικούς τύπους που είχαν σχηματιστεί σύμφωνα με το πρότυπο της μετάπτωσης (Chantraine 1990: 196).

3.8. Συζυγίες

Τα ρήματα της Αρχαίας Ελληνικής εντάσσονταν είτε στη θεματική είτε στην αθέματη συζυγία. Οι θεματικοί τύποι περιλαμβάνουν ένα θεματικό φωνήεν (οριστ. -ο / ε-, υποτ. -ω / η-) μεταξύ του θέματος και της κατάληξης. Οι αθέματοι τύποι δεν περιλαμβάνουν κάποιο θεματικό φωνήεν και οι καταλήξεις προσκολλώνται απευθείας στο θέμα. Στα ρήματα της αθέματης κλίσης το φωνήεν πριν την κατάληξη εμφανίζει μετάπτωση πλήρους και μηδενικής βαθμίδας (Chantraine 1990: 245). Στη θεματική συζυγία ανήκουν το θέμα του ενεστώτα των ρημάτων σε -ω, η ευκτική ενεστώτα των ρημάτων σε -νυμι (π.χ. *δεικνύ-οι-μεν*), κάποιες προστακτικές των ρημάτων σε -μι, τύποι του αορίστου, όλοι οι μέλλοντες και οι συντελεσμένοι μέλλοντες, όλες οι ευκτικές παρακείμενου ενεργητικής φωνής και όλες οι υποτακτικές. Στην αθέματη συζυγία εντάσσονται οι ενεστώτες των ρημάτων σε -μι, (π.χ. *δείκνυ-σι(ν)*) (εκτός από τις υποτακτικές, την ευκτική των ρημάτων σε -νυμι και κάποιες προστακτικές), οι σιγματικοί και ριζικοί αόριστοι, οι παθητικοί αόριστοι (εκτός υποτακτικής) και όλοι οι παρακείμενοι, π.χ. *δέδεικ-ται* (εκτός των υποτακτικών και των ευκτικών ενεργητικής φωνής) (Van Emde Boas et al. 2019: 116).

4. Σχηματισμός του μη συνοπτικού θέματος των ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής

Ο ενεστώτας σημειώνει την πράξη κατά τη διάρκεια που εκείνη συμβαίνει και εξελίσσεται. Τα θέματα του ενεστώτα στην Αρχαία Ελληνική παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία, αφού η ελληνική γλώσσα διέσωσε, ακόμη και ως ίχνη σε ορισμένες περιπτώσεις, μεγάλο μέρος των ινδοευρωπαϊκών τύπων (Chantraine 1990: 193, 245). Για τον σχηματισμό του μη συνοπτικού θέματος μπορεί να γίνει διαχωρισμός μεταξύ των ρημάτων των οποίων το θέμα δεν είναι διευρυμένο και τα κλιτικά στοιχεία προστίθενται άμεσα στη ρίζα (π.χ. *λέγω*) και των ρημάτων των οποίων το θέμα του ενεστώτα έχει σχηματιστεί από την προσθήκη ενός ή περισσότερων επιθημάτων στο θέμα του ρήματος που το χαρακτηρίζουν και το αντιδιαστέλλουν από τους υπόλοιπους χρόνους (π.χ. *φυλάττω* < **φυλάκ-γω*) (Van Emde Boas et al. 2019: 134).

4.1. Το μη συνοπτικό θέμα στην αθέματη συζυγία

Η ρίζα του ρήματος είναι όμοια με το θέμα του ρήματος και ακολουθείται από τις αθέματες καταλήξεις (Willi 2018: 15). Το μη συνοπτικό θέμα των ρημάτων σε -μι εμφανίζει δύο ποικιλίες, μία με κανονική βαθμίδα και μία με μηδενική βαθμίδα (+λαρυγγικό) (π.χ. *τίθημι*, *τιθη-* / *τιθε-*). Τα περισσότερα από τα ρήματα της αθέματης συζυγίας στον ενεστώτα χρησιμοποιούν ένα έρρινο ένθημα -νν-, συνεχίζοντας τον ινδοευρωπαϊκό τύπο σε *-*n-eu* / -*n-u*-. Το θέμα τους λήγει σε υπερωικό κλειστό, π.χ. *δείκνυμι* (θέμα ρημ. *δεικ-*) ή στην περίπτωση των ρηματικών τύπων -ννυμι που σχηματίστηκαν από σιγματικούς αόριστους σε σ, π.χ. *κρεμάννυμι* (< **κρεμάσ-νν-μι*) (θέμα ρημ. *κρεμα(σ)-*) (Van Emde Boas et al. 2019: 142).

Με την επίδραση του γ' πληθυντικού προσώπου ή των μετοχών π.χ. *δεικνύουσι* (Ηρόδοτος IV, 168), *δεικνύοντες* (Ηρόδοτος III, 79), οι ενεστώτες με το πρόσφυμα -ννυμι / -ννυμι πέρασαν στη θεματική συζυγία (π.χ. *δεικνύω*, Ησίοδος, *Έργα*, 451) (Chantraine 1990: 264).

Ακόμη, υπήρχε και η κατηγορία των ρημάτων που χρησιμοποιούσε το επίθημα *-νη*²¹ (*νᾱ-*), όπως *δάμνημι* (**demh₂-*). Πρόκειται για ρήματα της Ελληνικής που σχηματίστηκαν μόνο από ρίζες που έληγαν σε **-h₂-* και τα περισσότερα από αυτά βρίσκονταν στην ποίηση ή σε άλλες διαλέκτους. Η κατηγορία αυτή δεν είναι παραγωγική σε κάποια μαρτυρούμενη ποικιλία της Ελληνικής (Sihler 1995: 527).

Τέλος, διακρίνονται και ορισμένοι ριζικοί ενεστώτες χωρίς διπλασιασμό. Η συγκεκριμένη κατηγορία αποτελεί επιβίωση από την Ινδοευρωπαϊκή και περιέχει λίγα ανώμαλα ρήματα, όπως *εἶμι* (θέμα ρημ. *εἰ-* / *ι*), *φημί* (θέμα ρημ. *φη-* / *φα-*) και κάποια ρήματα που έχουν μόνο μεσοπαθητικούς τύπους, όπως *ἐπίσταμαι* (θέμα ρημ. *ἐπίστη-* / *ἐπιστα-*), *δύναμαι* (θέμα ρημ. *δυνη-* / *δυνα-*) (Van Emde Boas et al. 2019: 143).

4.2. Ριζικοί θεματικοί ενεστώτες

Οι ριζικοί θεματικοί ενεστώτες χωρίς αναδιπλασιασμό εμφανίζουν πολλά παραδείγματα στην Ελληνική και εξαιτίας της εύκολης κλίσης τους είχαν ως στόχο να διατηρηθούν και να εξαπλωθούν. Η πλειοψηφία των θεματικών ρημάτων που αποτελούν και τους πιο παλαιούς τύπους είναι εκείνοι που διατηρούν το φωνήεν */e/* στη ρίζα τους και επιπλέον βρίσκονται αντίστοιχοι τύποι τους σε άλλες γλώσσες, όπως *ἔλκω*, *ἔρπω* (λατ. *serpo*), *πέμπω*, *στρέφω*. Διακρίνεται, επίσης, μία ομάδα θεματικών ενεστώτων χωρίς αναδιπλασιασμό που δημιουργήθηκε από θέματα με φωνηεντισμό σε *α*, όπως τα ρήματα *ἄγω* (λατ. *ago*) και *ἄγχω* (λατ. *ango*). Τέλος, μερικοί ενεστώτες εμφανίζουν μηδενική βαθμίδα στη ρίζα τους, όπως *γράφω*, *γλύφω*, ενώ αυτό αποτελούσε κανονικά γνώρισμα του αορίστου (Chantraine 1990: 256, 258, Sihler 1995: 515).

²¹ Αυτοί οι ενεστώτες αντικαταστάθηκαν από άλλους διαφορετικού τύπου, όπως *δαμάζω* αντί *δάμνημι* (Chantraine 1990: 262).

4.3. Η προσθήκη του επιθήματος *-y^{e/o}-

Το επίθημα *-y^{e/o}- διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον σχηματισμό του μη συνοπτικού θέματος στο ρηματικό σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής. Χρησιμοποιείται ευρέως και σε άλλες γλώσσες, όπως στη Σανσκριτική, στη Λατινική, στη Γερμανική και στη Βαλτοσλαβική. Εντοπίζεται σε ριζικούς και παράγωγους (μετονοματικούς) ενεστώτες, όμως, η ύπαρξή του δεν γίνεται εμφανής με άμεσο τρόπο, διότι το ινδοευρωπαϊκό *y δεν διατηρήθηκε τελικά στην ελληνική γλώσσα. Το επίθημα *-y^{e/o}- είχε την ιδιότητα να προσκολλάται απευθείας στις ρίζες των ρημάτων, χαρακτηριστικό που ανάγεται στην Ινδοευρωπαϊκή. Αρχικά, αυτό το επίθημα χρησιμοποιήθηκε σε ενεστώτες οι οποίοι αντικατέστησαν ορισμένους παλιούς ρηματικούς τύπους της αθέματης συζυγίας με φωνηεντισμό σε α, όπως *καίω* < *καFyω, αλλά και με φωνηεντισμό σε ε, όπως *ἀγείρω* < *ἀγεργω (Chantraine 1990: 274 - 275).

Επίσης, προστέθηκε σε μεγάλο αριθμό θεμάτων για τον σχηματισμό των θεματικών ενεστώτων και σε πολλά από αυτά άφησε ίχνη. Όταν το y συνδυάζεται με ονοματικά θέματα που λήγουν σε σύμφωνα, προκύπτουν διάφορα ρηματικά παραδείγματα, όπως *ἀγγέλω* < *ἀγγέλ-γω (ἄγγελ-ος), *ταράττω* < *ταράχ-γω (ταραχή). Βέβαια υπάρχουν και ρήματα αυτής της κατηγορίας που δεν παράγονται από ονοματικά θέματα, π.χ. *φράζω* (< *φράδ-γω), *βαίνω* (< *βάν-γω) (Van Emde Boas et al. 2019: 274).

Πιο αναλυτικά, τα θέματα των ρημάτων που έληγαν σε άηχο υπερωικό (κ, χ) ή οδοντικό (τ, θ) σχημάτιζαν το μη συνοπτικό θέμα σε ττ (σσ στην Ιωνική, σε τραγωδίες, στον Θουκυδίδη) (π.χ. *φυλάττω* < *φυλάκ-γω, *ἐρέττω* < *ἐρέτ-γω, *πλάττω* < *πλάθ-γω). Τα θέματα των ρημάτων που έληγαν σε ηχηρό υπερωικό (γ) ή οδοντικό (δ)²² σχημάτιζαν το μη συνοπτικό θέμα σε ζ (π.χ. *ἐλπίζω* < *ἐλπίδ-γω). Τα θέματα των ρημάτων που έληγαν σε χειλικό (π, φ, β) είχαν το μη συνοπτικό θέμα σε πτ (π.χ. *τύπτω* < *τύπ-γω, *κρύπτω* < *κρύφ-γω, *βλάπτω* < *βλάβ-γω). Σχετικά με τα θέματα των ρημάτων που έληγαν σε αντηχητικό, τα ρηματικά θέματα σε λ σχημάτιζαν το μη συνοπτικό θέμα σε

²² Όμως, υπάρχουν και ορισμένα ρηματικά θέματα σε γ, τα οποία δεν σχηματίζουν τον ενεστώτα σε ζ, αλλά σε ττ, όπως *πράττω* < *πράγ-γω, *τάττω* < *τάγ-γω. Οι συγκεκριμένοι ρηματικοί τύποι έχουν προέλθει από τους μέλλοντες σε -ζω και τους αόριστους σε -ζα, π.χ. μέλλ. *ἀλλάζω*, *τάζω*, αόρ. *ἤλλαξα*, *ἔταξα*, άρα *φυλάζω* : *ἀλλάζω* :: *φυλάσσω* : X, όπου X = *ἀλλάσσω*. Η συγκεκριμένη διαφοροποίηση συμβαίνει αναλογικά με τα θέματα που λήγουν σε άηχα υπερωικά κλειστά (κ, χ). Σε ορισμένες περιπτώσεις εντοπίζονται και τα δύο είδη ενεστώτα, π.χ. Αττ. *σφάττω* και Ιων. *σφάζω* (Sihler 1995: 516).

λλ (π.χ. *βάλλω* < **βάλ-γω*) και τα θέματα των ρημάτων σε ν / ρ συμπεριφέρονταν με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με το φωνήεν που βρισκόταν μπροστά από το αντηχητικό (π.χ. *φαίνω* < **φάν-γω*, *τείνω* < **τέν-γω*, *σπείρω* < **σπέρ-γω*, *κρίνω* < **κρίν-γω*, *άμύνω* < **άμύν-γω*) (Sihler 1995: 516 - 517, Van Emde Boas et al. 2019: 135 - 136).

4.4. Συνηρημένα ρήματα

Το επίθημα *-y^{e/o}- προστέθηκε και σε φωνηεντόληκτα ρήματα. Οι ασυναίρετοι τύποι ήταν πιο συχνοί στην Ιωνική, ενώ στην Αττική συνέβαινε η αντίστροφη διαδικασία, με τη συναίρεση να αποτελεί τον κανόνα²³. Επίσης, εντοπίζονται και λίγα συνηρημένα ρήματα τα οποία διαφοροποιούνται από τους συνηθισμένους τύπους και προέρχονται από ρήματα σε -ηω (όπως τα ρήματα σε -αω), π.χ. *χρῶ* (γ' εν. *χρηῖ*), *διψῶ* (απαρ. *διψηῖν*), *πεινῶ* (απαρ. *πεινηῖν*) (Sihler 1995: 523).

4.4.1. Συνηρημένα ρήματα σε -έω, -ῶ

Τα συνηρημένα ρήματα σε -έω, -ῶ αποτελούν την πολυπληθέστερη κατηγορία συνηρημένων ρημάτων. Στην παρούσα κατηγορία, αρχικά, εντάσσονται τα πρωτογενή ρήματα σε -έω με την απώλεια του μεσοφωνηεντικού *-w-, *-y-, ή του *-s-, ως αποτέλεσμα φωνολογικής μεταβολής (π.χ. *ρέω*, *πλέω*, *πνέω*). Ακόμη, παρατηρούνται και ρίζες που τελείωναν σε λαρυγγικό *-h₁ (Sihler 1995: 522, Tucker 1990: 19).

Επίσης, στα ριζικά ρήματα εντοπίζονται και περιπτώσεις στις οποίες τουλάχιστον ένα χρονικό θέμα έχει σχηματιστεί με την προσθήκη του επιθήματος *ē* / *e* (π.χ. *στυγέω* < *ἔστυγον*) (Chantraine 1990: 287, Tucker 1990: 20). Επιπλέον, αρκετά ρήματα σε -έω παράγονται από αυθεντικά ρήματα κατάστασης σε *-ήγω με το επίθημα -η, όπως *φιλέω* (< **φιλ-ήγω*), το οποίο παραμένει ορατό στον αόριστο, αφού αποτελεί το αυθεντικό θέμα του ρήματος: αόρ. *ἐφίλησα* (Van Emde Boas et al. 2019: 273). Επιπρόσθετα,

²³ Στη Νέα Ελληνική, συνηρημένοι και ασυναίρετοι ρηματικοί τύποι συνυπάρχουν, οι τελευταίοι όμως αποτελούν καινοτομίες της γλώσσας και δεν επιβιώνουν από τους αρχαίους ασυναίρετους ρηματικούς τύπους. Με το πέρασμα των χρόνων, η συχνότητα χρήσης μεταξύ συνηρημένων και ασυναίρετων τύπων έχει διαφοροποιηθεί, με τους συνηρημένους τύπους να προτιμώνται στη σημερινή εποχή (Sihler 1995: 523).

παρατηρούνται και ρήματα με το επίθημα *-nē / ne-*, στα οποία ο ενεστώτας σε *-nēō* συνέχιζε τον ενεστώτα σε *-newō* που είχε δημιουργηθεί από τη θεματικοποίηση του κληρονομημένου ενεστώτα σε **neumi*, π.χ. *ἀρνείται* (σιγμ. αόρ. *ἀρνήσασθαι*) (Tucker 1990: 20).

Ακόμη μία κατηγορία ρημάτων σε *-έω* περιλαμβάνει ρήματα που παράγονται από άλλα ρήματα με μετάπτωση στο θέμα τους και που παραδοσιακά περιγράφονται ως ‘αιτιακά - επαναληπτικά’ (π.χ. *σκοπέω*, *-ομαι*, *φορέω*, *φοβέω*) (Van Emde Boas et al. 2019: 273, Tucker 1990: 21). Είναι σαφές, πως δεν μπορεί να αποδειχθεί με βεβαιότητα εάν ρήματα όπως *σκοπέω*, *φορέω*, *φοβέω* είναι επαναληπτικά των ρημάτων *σκέπτομαι*, *φέρω*, *φέβομαι* ή μετονομαστικά των λέξεων *σκοπός*, *φόρος*, *φόβος*. Τα συγκεκριμένα ρήματα σχημάτισαν το συνοπτικό τους θέμα σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο, διότι στην ΠΙΕ πρωτογλώσσα εμφάνιζαν μόνο το μη συνοπτικό τους θέμα. Επομένως, δεν μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ των συγκεκριμένων ρηματικών τύπων, εκτός από ορισμένα ρήματα τα οποία φαίνεται πως είναι πράγματι ριζικά, όπως το ρήμα *δοκέω* (Chantraine 1990: 286, Tucker 1990: 21 - 22).

Το επίθημα *-έω* σχημάτισε και μεγάλο αριθμό μετονομαστικών ρημάτων. Πιο αναλυτικά, ρήματα σε *-έω / -έομαι* παράγονται από ονοματικά θέματα, όπως ουσιαστικά β’ κλίσης σε *-ος*, π.χ. *οϊκέω* (<*(F)οικέγω < (F)οἶκος) ή ουδέτερα ουσιαστικά β’ κλίσης σε *-ο*, π.χ. *δειπνέω* < τὸ δειπνον. Επίσης, παρατηρούνται μετονομαστικά ρήματα σε *-έω / -έομαι* που παράγονται από ονοματικά θέματα που λήγουν σε σύμφωνο (*-έω* < **-έσγω*) από το θέμα του ουδέτερου γένους των ουσιαστικών σε *-ος*, π.χ. *τελέω* (< **τελέσγω* < τέλος, ρίζα **τελεσ-*). Επιπλέον, ρήματα σε *-έω / -έομαι* παράγονται και από άλλα θέματα, όπως *μαρτυρέω* < *μάρτυς*, *φωνέω* < *φωνή* (με θέμα *-α-*). Τέλος, διακρίνονται ρήματα που δεν ανήκουν σε καμία από τις προηγούμενες κατηγορίες και εμφανίζουν την κλίση σε *-έω*, *-ᾶ* σε όλα τα θέματα που μαρτυρούνται στον Όμηρο (π.χ. ενεστ. *αἶρεῖ* και μέλλ. *αἰρήσει*) (Sihler 1995: 521 - 522, Tucker 1990: 21 - 22, Van Emde Boas et al. 2019: 272 - 273).

4.4.2. Συνηρημένα ρήματα σε -άω, -ᾶ

Τα ρήματα σε -άω αποτελούν μία αρκετά μεγάλη κατηγορία ρημάτων της Ελληνικής. Σε πρώτη φάση εντοπίζονται πρωτογενή ρήματα σε -άω²⁴, τα οποία είτε έχουν προέλθει από μονοσύλλαβες ρίζες, π.χ. *νάει* (αποτελεί και τη μοναδική περίπτωση στον Όμηρο) είτε βασίζονται σε δισύλλαβες ρίζες που έληγαν σε λαρυγγικό *-h₂ (π.χ. *κεράασθε*), όμως, στην συγκεκριμένη περίπτωση τα υπόλοιπα χρονικά θέματα δεν εναρμονίζονταν με το μοτίβο της κλίσης των ρημάτων σε -άω και εμφάνιζαν αόριστο σε -ασσα ή -ασα. Επίσης, παρατηρούνται ρήματα σε -άω με αβέβαιη προέλευση, με το -άω να μην μπορεί να αποδειχθεί πως είναι δευτερογενές επίθημα (π.χ. *ἀγαπᾷς*) με το ουσιαστικό *ἡ ἀγάπη* να μαρτυρείται πολύ αργότερα στους συγγραφείς (Tucker 1990: 204 - 205, 211, 214).

Σημαντική θέση κατέχουν και οι μεταρρηματικοί σχηματισμοί σε -άω, με ρήματα σε -ανάω που βασίστηκαν σε έρρινους ενεστώτες (π.χ. *δεικανόωντο* < *δεικνύς*), με ρήματα σε -άω που βασίστηκαν σε άλλου είδους χρονικά θέματα, όπως το *ἐγρηγορόων* που έχει παραχθεί από το συντελεσμένο θέμα *ἐγρήγορα*, με ρήματα σε -άω που βασίστηκαν σε κλιτικούς ρηματικούς σχηματισμούς, π.χ. *εὔχετόωνται* από το συχνά χρησιμοποιημένο γ' ενικό πρόσωπο με τους τύπους *εὔχεται* και *εὔχετο*, με ρήματα που φαίνεται να έχουν παραχθεί από το επίθημα -τάω (π.χ. *φοιτᾷ*) και με ρήματα σε -άω με ριζικό -ᾶ- (π.χ. *τρωχᾶσι*) (Tucker 1990: 216 - 218, 221 - 223, 226 - 227).

Τα μετονοματικά ρήματα σε -άω²⁵ εντοπίζονται από την ομηρική εποχή. Ειδικότερα, εντάσσονται μετονοματικά ρήματα σε -άω / -άομαι που παράγονται από ονοματικά θέματα σε -ᾶ / η, π.χ. *τιμάω* (< *-ᾶγω) < *ἡ τιμή* (θέμ. *τιμᾶ-*) (Van Emde Boas et al. 2019: 272). Ακόμη, ρήματα από θηλυκά ουσιαστικά σε -ᾶ υπέστησαν ανασύνθεση και δεν μαρτυρούνται (π.χ. *κοιμᾶται* < **ἡ κοιμήν*). Επίσης, συμπεριλαμβάνονται ρήματα από επιρρήματα σε -ην, -η (π.χ. *σιωπᾷν*), μετονοματικά ρήματα από αρσενικά θέματα σε -

²⁴ Ακόμη, υπάρχουν ενεστώτες σε -άω που σχηματίζονται από ριζικές συλλαβές σε -ς και δεν περιλαμβάνουν το επίθημα *-y^{e/o}-, όπως *σπάω* (πρβλ. *σπαστός*) (Chantraine 1990: 278).

²⁵ Υπάρχουν λίγα ρήματα σε -άω που προέρχονται από θέμα σε -σ-, π.χ. *γελάω* < **γελάσ-γω* με ίχνη συνήθως σε άλλα χρονικά θέματα (αόρ. *ἐγέλασα*) (Van Emde Boas et al. 2019: 273). Όμως, αυτό δεν προκύπτει από ετυμολογικά λεξικά, π.χ. ο Beekes (2010) παραθέτει τη ρίζα **gelh₂-*. Πιθανώς το θέμα να έχει επαύξηση -σ- στη ρίζα.

$\bar{a}$ (π.χ. *ψευστήσεις* < *ὁ ψεύστης*), μετονοματικά ρήματα με θέματα σε -ο (π.χ. *μεταλλῶ*, το οποίο συνδέεται με το μεθομηρικό ουσιαστικό *τὸ μέταλλον*). Επιπλέον, μετονοματικά ρήματα προέκυψαν και από θέματα σε -ας-, -αδ-, π.χ. *σκεπόωσι* < *σκέπας* (γεν. *σκέπαος*). Τέλος, βρίσκονται και μετονοματικά ρήματα σε -ιάω (π.χ. *δειελήσας* < *ἡ δειίλη*) (Tucker 1990: 240 - 243, 249 - 252).

4.4.3. Συνηρημένα ρήματα σε -όω, -ῶ

Σύμφωνα με τον Chantraine (1990: 287), τα μετονοματικά σε -όω αποτελούν νεωτερισμό της Ελληνικής, διότι δεν εντοπίζονται σε άλλες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Τα ρήματα με κατάληξη -όω / -όμαι παράγονται από ονοματικά θέματα και η σημασία τους δείχνει πως οι πράξεις παρουσιάζουν κάποιο αποτέλεσμα. Πιο αναλυτικά, προέρχονται κυρίως από δευτερόκλιτα επίθετα σε -ος, όπως το ρήμα *δηλόω* < *δηλός*, αλλά και από ουσιαστικά σε -ος, όπως το ρήμα *στεφανόω* < *στέφανος* (Van Emde Boas et al. 2019: 274). Επίσης, εντοπίζονται παράγωγα ρήματα από ουσιαστικά με θέματα σε - $\bar{a}$ (π.χ. *γεφύρωσεν* < *ἡ γέφυρα*) και παράγωγα ρήματα από ουσιαστικά με άλλου είδους θέματα (π.χ. *ἐσφῆκωντο* < *ὁ σφήξ*) (Tucker 1990: 292 - 293). Η Μεσαιωνική και η Νέα Ελληνική αντικατέστησαν αυτά τα ρήματα με τα μεταβιβαστικά ρήματα σε -ώνω (π.χ. *βεβαιώνω* αντί για *βεβαιόω*) (Chantraine 1990: 288).

4.5. Μετονοματικά ρήματα σε -εύω

Αξιοσημείωτη είναι και η περίπτωση των μετονοματικών ρημάτων με κατάληξη -εύω που προκύπτουν από τα ουσιαστικά σε -εύς, με θέμα σε - $\bar{e}w$ - (- ηF -) (π.χ. *ίππεύω* < *ίππεύς*). Τα ρήματα σε -εύω δηλώνουν μία κατάσταση. Το επίθημα ήταν αρχικά - ηv -, όμως, μπροστά από σύμφωνο μετατράπηκε σε - ev - (Νόμος του Osthoff). Αργότερα, το επίθημα -εύω έγινε ακόμη πιο παραγωγικό (π.χ. *ἀγορεύω* < *ἀγορά*, *κολακεύω* < *κόλαξ*, *παιδεύω* < *παῖς*). Το συγκεκριμένο επίθημα είναι παραγωγικό και στη Νέα Ελληνική (π.χ. *ψαρεύω* < *ψάρι*) (Chantraine 1990: 290, Van Emde Boas et al. 2019: 274).

4.6. Τα επιθήματα -άζω και -ίζω

Η αφετηρία των επιθημάτων -άζω και -ίζω βρίσκεται σε ουρανικόληκτα θέματα, όπως *φορμίζω* < *φόρμιγξ* (θέμ. *φορμιγγ-*) ή σε οδοντικόληκτα θέματα, όπως *μιγάζω* (θέμ. *μιγαδ-*) < *μιγάζ*, *έρίζω* (θέμ. *έριδ-*) < *έρις*. Γενικά, τα ρήματα σε -ίζω δείχνουν το αποτέλεσμα μιας πράξης ή σχετίζονται με είδη συμπεριφορών. Το επίθημα -άζω επεκτάθηκε ιδίως σε θέματα με $\bar{a}$ / *a*, όπως *άγοράζω* < *ή άγορά* και με αυτό τον τρόπο δημιούργησε και παράλληλους ενεστώτες σε -άω. Η ελληνική γλώσσα στη διαχρονία της σχημάτισε περίπου 1.000 ρήματα σε -άζω και 2.000 ρήματα σε -ίζω (Chantraine 1990: 280 - 281, Sihler 1995: 516, Van Emde Boas et al. 2019: 274 - 275).

4.7. Ενεστώτες με έρρινο ένθημα

Σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται τα θέματα του ενεστώτα που σχηματίζονται με έρρινο ένθημα (-ν-, -αν-, -ν-αν-), όπως *τέμ-ν-ω* (θέμα ρημ. *τεμ-* / *τμη-*), *αύξ-άν-ω* (θέμα ρημ. *αύξ-*), *λα-ν-θ-άν-ω* (θέμα ρημ. *ληθ-* / *λαθ-*) (Chantraine 1990: 259, Van Emde Boas et al. 2019: 137). Σε πρώιμο στάδιο, η Ελληνική κληρονόμησε από την Ινδοευρωπαϊκή τον θεματικό ενεστώτα σε -νω (π.χ. *δάκνω*). Επίσης, ορισμένα από τα ρήματα σε -νω προέκυψαν από παλιούς σχηματισμούς αθέματων ρημάτων με έρρινο ένθημα στον ενεστώτα, όπως το ρήμα *κάμνω* από **k^om-n^{-e/o}*. Επιπλέον, ενεστώτες με το επίθημα -νFω προήλθαν από το πέρασμα των αθέματων ρημάτων σε -νυμι στη θεματική συζυγία. Πρόκειται για πιο παλιούς ρηματικούς τύπους από τους ενεστώτες σε -νύω. Στην Ελληνική το επίθημα -άνω χρησιμοποιήθηκε σε πολλούς ρηματικούς τύπους. Αρχικά, σε παλιούς ενεστώτες με έρρινο ένθημα (π.χ. *πυνθάνομαι*). Επίσης, χρησιμοποιήθηκε και για τον σχηματισμό ενεστώτων από θέματα αορίστου, όπως *αίσθάνομαι* (από τον αόρ. *ήσθόμην*). Επιπλέον, το επίθημα -άνω συναντάται και σε θέματα ενεστώτων τα οποία έδειχναν το τέλος της ενέργειας και συνέβαλαν στον σχηματισμό επιτατικών ενεστώτων, όπως *ίσχάνω* (*Ιλιάδα* Ξ, στ. 387) < *ἴσχω*. Στη Νέα Ελληνική δημιουργήθηκαν νέοι ρηματικοί τύποι με έρρινα ενθήματα, όπως *βάνω*, *φέρνω*, *δίνω* (Chantraine 1990: 264 - 267).

Τα επιθήματα -αίνω και -ύνω έχουν προέλθει κυρίως από έρρινα θέματα. Ειδικότερα, με την προσθήκη του επιθήματος -αίνω < **-άνγω*, ρηματικοί τύποι έχουν παραχθεί από ουσιαστικά σε -μα (π.χ. *όνομαίνω* < *ὄνομα*), -ην (π.χ. *ποιμαίνω* < *ποιμήν*), -ος (π.χ.

θυμαίνω < θυμός) και από επίθετα σε -ος (π.χ. χαλεπαίνω < χαλεπός), -ας (π.χ. μελαίνω < μέλας) και -ης (π.χ. υγιαίνω < υγιής). Το επίθημα -ύνω χρησιμοποιείται κυρίως σε ρήματα που προέρχονται από επίθετα σε -ύς, με αποτέλεσμα τον σχηματισμό μεταβιβαστικών ρημάτων (π.χ. βαρύνω < βαρύς, βαθύνω < βαθύς). Ακόμη, το επίθημα -ύνω βρίσκεται και με ουσιαστικά σε -ος (π.χ. αίσχύνω < αἴσχος), όπως και με επίθετα σε -ός (π.χ. λεπτύνω < λεπτός) (Chantraine 1990: 281 - 282, Sihler 1995: 517, Van Emde Boas et al. 2019: 275).

4.8. Ενεστώτες με το επίθημα -(ι)σκ-

Το επίθημα *-sk^{e/o}- εμφανίζεται σε διάφορες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, όπως η Ινδοϊρανική, η Λατινική, η Αρμενική και η Χεττιτική. Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής, η σημασία του επιθήματος μεταβλήθηκε. Μπορούσε να προσδιορίζει τη διάρκεια της πράξης και σε συγχρονικό επίπεδο να προδιαγράφει το τέλος της. Στην ιωνική διάλεκτο χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία ρημάτων με επαναληπτική σημασία, ενώ σε νέα παράγωγα ρήματα εμφανίζει εναρκτική σημασία, όπως στο ρήμα *γηράσκω* το οποίο αποτέλεσε πρότυπο για τον σχηματισμό ρημάτων με εναρκτική σημασία, π.χ. *ήβάσκω* ‘γίνομαι έφηβος’ < *ήβάω*. Το επίθημα -σκω εντοπίζεται κυρίως σε θέματα με αναδιπλασιασμό, όπως *βιβρώσκω*, *διδράσκω*, *μιμνήσκω*. Το επίθημα -σκω παρουσιάζεται συχνά ως -ίσκω²⁶, π.χ. *εὐρ-ίσκω* (θέμα ρημ. *εὐρ-*), αλλά η προέλευση του συγκεκριμένου επιθήματος παραμένει άγνωστη και ίσως να έχει προκύψει από επανάλυση. Ορισμένα παραδείγματα με το συγκεκριμένο επίθημα είναι τα ακόλουθα: *γι-γνώ-σκε/ο-* ‘αναγνωρίζω’ (**ǵneh₃-*), *θνη-(ι)σκε/ο-* ‘πεθαίνω’ (**dhenh₂*). Στη Νέα Ελληνική διατηρήθηκαν ορισμένοι από τους ενεστώτες με το επίθημα -σκω, όπως *βρίσκω*, *βόσκω* και παρήχθησαν κάποια νέα ρήματα (π.χ. *πρήσκω*) (Chantraine 1990: 267 - 271, Sihler 1995: 520, Van Emde Boas et al. 2019: 137, Willi, 2018: 16).

²⁶ Το επίθημα -ίσκω βρίσκεται σε ορισμένες περιπτώσεις στη θέση του επιθήματος -σκω (λεσβ., δωρ. *θναίσκω*, αντί του ρηματικού τύπου *θνήσκω*) (Chantraine 1990: 269).

5. Μετακλασική Ελληνική και Μεσαιωνική Ελληνική

5.1. Μετακλασική Ελληνική

Σύμφωνα με τον Browning (1991), η Μετακλασική Ελληνική εκτείνεται περίπου από τον 3^ο αι. π.Χ. έως τον 6^ο αι. μ.Χ., με τους τρεις τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες να αποτελούν την Ελληνιστική (ή Αλεξανδρινή) Κοινή και τους πρώτους έξι μεταχριστιανικούς αιώνες να αποτελούν την Αυτοκρατορική (ή Ρωμαϊκή) Κοινή. Από την αρχαία έως και τη νεότερη περίοδο της Ελληνικής, η μελέτη της Μετακλασικής Ελληνικής έχει αποδειχθεί καθοριστική, αφού οι πρώτες ενδείξεις της Νέας Ελληνικής λαμβάνουν χώρα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, με αρκετά χαρακτηριστικά γνωρίσματά της να βρίσκονται σε πρώιμη φάση. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της γλώσσας αυτής της εποχής είναι ο παραγκωνισμός και η εγκατάλειψη με σταδιακό ρυθμό των αρχαιοελληνικών διαλέκτων (Αττικο-ιωνική, Αρκαδοκυπριακή, Αιολική, Βορειοδυτική Ελληνική, Δωρική, Μακεδονική, Παμφυλιακή) που χρησιμοποιήθηκαν ευρέως στην Κλασική Ελληνική (8^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.), με απώτερο σκοπό τη χρήση μιας Κοινής. Ακόμη ένα σημαντικό γνώρισμα της γλώσσας, είναι η χρήση της και από γηγενείς πληθυσμούς της Ανατολικής Μεσογείου (π.χ. Αίγυπτος, Συρία, Μ. Ασία). Το πιο κομβικό σημείο για την επέκταση της Κοινής ήταν η απόφαση της χρήσης της αττικής διαλέκτου ως γραφειοκρατικής γλώσσας για το μακεδονικό κράτος, αρχικά από τον Φίλιππο Β΄ και στη συνέχεια από τον Μ. Αλέξανδρο.

Οι γνώσεις μας για τη Μετακλασική Ελληνική προέρχονται από ποικίλες πηγές. Αρχικά, οι πάπυροι αποτελούν την πιο σημαντική πηγή, έχοντας μεγάλο όγκο και προερχόμενοι κυρίως από την Αίγυπτο. Έπειτα, τα όστρακα παρόλο που ήταν λιγότερα, βρίσκονταν πιο κοντά από κάθε άλλη πηγή στον προφορικό λόγο των ομιλητών. Επίσης, οι επιγραφές αποτέλεσαν μία καλή πηγή για την εξέταση της γλώσσας. Στις λογοτεχνικές πηγές, οι περισσότερες πληροφορίες για την εξέλιξη της γλώσσας αντλούνται από την Παλαιά Διαθήκη, η οποία βρίσκεται αρκετά πιο κοντά στον προφορικό λόγο συγκριτικά με τα λογοτεχνικά κείμενα και την Καινή Διαθήκη και σε αρκετά μικρότερο βαθμό από ορισμένα ελληνιστικά μυθιστορήματα. Άλλη μία πηγή αποτέλεσαν τα δίγλωσσα κείμενα, όπως για παράδειγμα τα ελληνο-λατινικά γλωσσάρια. Τέλος, οι πηγές για την Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική είναι όμοιες μέχρι το 700 μ.Χ. και πριν από την έναρξη των 'Σκοτεινών Αιώνων' (περ. 7^{ος} - 10^{ος} αι. μ.Χ.) (Browning 1991, Horrocks 2006).

5.2. Μεσαιωνική Ελληνική

Σύμφωνα με τον Browning (1991), η πρώιμη μεσαιωνική περίοδος είναι αρκετά σημαντική, διότι εκείνο το διάστημα απέκτησε τη μορφή της η Νέα Ελληνική. Ωστόσο, εξαιτίας της απουσίας πηγών κατά τη διάρκεια των 'Σκοτεινών Αιώνων' (περ. 7^{ος} - 10^{ος} αι.) -πβ. ιδίως την απώλεια της Εγγύς Ανατολής και προπαντός της Αιγύπτου στο α' μισό του 7^{ου} αι., γεγονός που μεταξύ άλλων οδήγησε στην έκλειψη των παπυρικών κειμένων, τα οποία προσέφεραν χρήσιμα στοιχεία για τη μη λόγια ελληνική- και της συντηρητικής προσέγγισης από τους συγγραφείς της λόγιας λογοτεχνίας, η έρευνα για τη γλώσσα αυτής της εποχής στηρίχθηκε σε μεγάλο ποσοστό στην Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική. Η Μεσαιωνική Ελληνική υποδιαιρείται σε Πρώιμη Μεσαιωνική (600 - 1100 μ.Χ.) και Όψιμη Μεσαιωνική (1100 - 1500 μ.Χ.). Τα κριτήρια υποδιαίρεσης είναι ενδογλωσσικά, διότι την περίοδο 1100 - 1200 μ.Χ. εμφανίζονται έργα με δημώδη γλωσσικά χαρακτηριστικά και λαμβάνει χώρα και ο σχηματισμός των ΝΕ διαλέκτων (Κατωιταλιωτικής, Κυπριακής, Ποντιακής, Καππαδοκικής), ενώ είναι εμφανής και η επιρροή από άλλες γλώσσες, όπως η Τουρκική και οι Ρομανικές, αλλά και εξωγλωσσικά με την ύπαρξη ιστορικών γεγονότων, όπως η μάχη του Μαντζικέρτ (1071 μ.Χ.) με τη σταδιακή απώλεια της Μ. Ασίας για το Βυζάντιο και την είσοδο των Σελτζούκων Τούρκων και μεταγενέστερα των Οθωμανών, η Α' Σταυροφορία (1095 μ.Χ.) και η Άλωση το 1204 μ.Χ.

Οι γνώσεις μας για τη γλώσσα της Πρώιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής (600 - 1100 μ.Χ.) στηρίζονται κυρίως σε λογοτεχνικά κείμενα. Υπάρχουν ακόμη βίοι αγίων (π.χ. Βίος του Αγίου Φιλαρέτου), μία ομάδα παραλογοτεχνικών κειμένων με αρκετά σημαντικές πληροφορίες, όπως το *Πασχάλιον Χρονικόν*, η *Χρονογραφία του Θεοφάνη* και ορισμένα έργα του Κωνσταντίνου Ζ' του Πορφυρογέννητου. Επιπλέον, υπάρχουν λίγα γραμματειακά κείμενα, επιγραφές με ευρεία γεωγραφική και χρονολογική έκταση και κυρίως μια σημαντική ομάδα επιγραφών, οι λεγόμενες πρωτοβουλγαρικές επιγραφές, αλλά και πάπυροι έως τον 7^ο αιώνα μ.Χ. Στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο (1100 - 1500 μ.Χ.), οι μαρτυρίες για την ομιλούμενη γλώσσα γίνονται σαφώς περισσότερες ειδικά μέσα από το έπος του *Διγενή Ακρίτη* στη δημώδη παραλλαγή (χειρόγραφο Εσκοριάλ) η οποία φανερώνει αρκετά γνωρίσματα της προφορικής γλώσσας, τα *Πτωχοπροδρομικά* και τον *Σπανέα*. Τον 13^ο αιώνα μ.Χ. γράφτηκε το *Χρονικόν του Μορέως* στα Γαλλικά και έπειτα μεταφράστηκε στα Ελληνικά. Τέλος, υπάρχουν και κάποια αφηγηματικά ποιήματα, όπως *Λίβιστρος και Ροδάμνη*, *Αχιλλήίδα* κ.α. (Browning 1991: 79, 101 - 102).

5.3. Βιβλιογραφική επισκόπηση του μορφολογικού μεταπλασμού του μη συνοπτικού θέματος στο ρηματικό σύστημα της Μετακλασικής και της Μεσαιωνικής Ελληνικής

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται μία σύνοψη των σημαντικότερων στοιχείων τα οποία εντοπίζονται σε βιβλιογραφικές μελέτες που έχουν προηγηθεί (Browning 1991, Gignac 1981, Holton et al. 2019, Horrocks 2006, Jannaris 1897, Palmer 2015, Χατζιδάκις 1905 - 07) σχετικά με τον μορφολογικό μεταπλασμό του μη συνοπτικού θέματος των πιο σημαντικών ρηματικών κατηγοριών στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική.

Από την Κλασική Ελληνική είχαν ξεκινήσει οι πιο σημαντικές μεταβολές στο μη συνοπτικό θέμα των ρημάτων, με αποτέλεσμα οι μεταπλασμοί να έχουν συντελεστεί και να έχουν ολοκληρωθεί έως τις απαρχές της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής, καθώς κάποιοι πιο ανόμοιοι ρηματικοί τύποι προσαρμόζονται προς τα περισσότερα ομαλά παραδείγματα (Holton et al. 2019: 1273).

5.3.1. Ρήματα σε -μι

Τα ρήματα σε -μι, με σταδιακό ρυθμό, πριν την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική, απώλεσαν τον αθέματο σχηματισμό τους και προσχώρησαν στη θεματική συζυγία. Βεβαίως, σποραδικά, ρηματικοί τύποι σε -μι χρησιμοποιούνται στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο παράλληλα με τους νέους ρηματικούς τύπους (Holton et al. 2019: 1267, 1273).

Οι πρώτες περιπτώσεις που υπέστησαν αυτήν τη μεταβολή ήταν οι ρηματικοί τύποι σε -(ν)νυμι οι οποίοι ήδη από την Αρχαία Ελληνική εμφάνιζαν εναλλακτικούς τύπους σε -ύω (π.χ. *όμνύω* < *όμνυμι*) (Gignac 1981: 375). Η διαδικασία του μεταπλασμού για τη συγκεκριμένη κατηγορία ρημάτων είχε ολοκληρωθεί έως την Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική (Horrocks 2006: 445).

5.3.2. Η ανάπτυξη του <γ>

Η προσθήκη του <γ>²⁷ έγινε, αρχικά, σε φωνηεντικά θέματα σε -έω και -ούω (π.χ. *ἀκούω* > *ἀκούγω*, *κλαίω* > *κλαίγω*). Στη συνέχεια, επηρεάστηκαν από αυτήν την εξέλιξη ρήματα σε -εύω, -άω και -ίβω τα οποία εμφάνισαν την προσθήκη του <γ> τουλάχιστον από τον 8^ο αι. μ.Χ., ίσως και νωρίτερα, π.χ. *πιστεύοντας* (Mart. Pauli 115,7), με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων εναλλακτικών ρηματικών τύπων σε -εύγω (π.χ. *παιδεύγω*), -άγω (π.χ. *παύγω*) και σε -ίβγω (π.χ. *θλίβγω*) (Jannaris 1897: 220). Επίσης, η συγκεκριμένη εξέλιξη οδήγησε στη δημιουργία νέων ρηματικών τύπων σε -άγω οι οποίοι πλέον συνυπήρχαν μαζί με τα ρήματα σε -άω (π.χ. *φυλάγω* και *φυλάω*, *υπάγω* και *υπάω*). Η συγκεκριμένη διαδικασία λάμβανε χώρα, συνήθως, σε περιοχές όπως η Κρήτη, η Κύπρος, οι Κυκλάδες, τα Επτάνησα, τα Δωδεκάνησα και η Νότιος Ιταλία (Holton et al. 2019: 1275, 1291, Jannaris 1897: 220 - 221).

5.3.3. Χειλικά θέματα βαρύτονων ρημάτων

Το μη συνοπτικό θέμα της συγκεκριμένης ρηματικής κατηγορίας με χειλικά θέματα έληγε σε /v/ (π.χ. *τρίβω*), /p/ (π.χ. *λείπω*), /f/ (π.χ. *στρέφω*), /pt/ (π.χ. *κόπτω*). Για τα περισσότερα μη συνοπτικά χειλικά θέματα δεν παρατηρήθηκαν αλλαγές σε μορφολογικό επίπεδο, όμως τα θέματα σε -πτ είτε μετατράπηκαν σε -φτ, π.χ. *κόφτω* (φωνολογική εξέλιξη, δηλαδή συμφωνική ανομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης) με ρηματικούς τύπους να εντοπίζονται σε κείμενα και χειρόγραφα από τον 12^ο αι. μ.Χ. είτε σε -β, π.χ. *κόβω* αποτελώντας μια μορφολογική καινοτομία που ξεκίνησε από το συνοπτικό θέμα σε [ps], σε αναλογία προς τα ρήματα σε -βω, π.χ. *τρίβω*, *θλίβω* (Holton et al. 2019: 1275 - 1276).

²⁷ Πρόκειται για συνοδίτη φθόγγο που αναπτύχθηκε ως ένθετος μεταξύ φωνηέντων.

5.3.4. Το επίθημα -σκ

Στην Αρχαία Ελληνική το επίθημα -σκ βρισκόταν σε ρήματα όπως *γινώσκω*, *εύρίσκω*, αλλά και σε βαρύτονα μη συνοπτικά θέματα προερχόμενα από οξύτονα ρήματα (π.χ. *γελίσκω* < *γελῶ*). Στη Μεσαιωνική Ελληνική, το επίθημα -σκ χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό του μη συνοπτικού θέματος από βαρύτονα ρήματα με έρρινο θέμα κυρίως, με όμοιο μη συνοπτικό και συνοπτικό θέμα (π.χ. *κρινίσκω* < *κρίνω*), αλλά και με τα υπόλοιπα έρρινα θέματα (π.χ. *σημανίσκω* < *σημαίνω*) (Holton et al. 2019: 1296).

5.3.5. Ο μεταπλασμός των συνηρημένων ρημάτων -ᾶ < -όω σε -ώνω

Τα συνηρημένα ρήματα σε -ᾶ < -όω μεταπλάστηκαν στο μη συνοπτικό τους θέμα με την κατάληξη -ώνω. Σύμφωνα με τον Horrocks (2006: 447), η συγκεκριμένη διαδικασία μεταπλασμού είχε ως αφετηρία ρήματα, όπως το *ζώννυμι* το οποίο είχε [-ο] πριν το -ννυμι και μέσω του αορίστου (π.χ. *ἔζωσα*) μεταπλάστηκε σε *ζώνω*. Η υποκατάσταση του [-s] στον αόριστο με το [-n] στον ενεστώτα είχε ως αποτέλεσμα, αρχικά, τα συνηρημένα ρήματα σε -ᾶ < -όω να αποκτήσουν την κατάληξη -ώνω στον ενεστώτα (π.χ. *δηλᾶ* > *δηλώνω*).

Οι Holton et al. (2019: 1267) παρέχουν περισσότερες πληροφορίες για την έναρξη της συγκεκριμένης αλλαγής. Πιο αναλυτικά, σημειώνουν ότι αυτή η αλλαγή πραγματοποιήθηκε αρκετό χρονικό διάστημα πριν από την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική, με το πρωιμότερο παράδειγμα να εντοπίζεται σε πάπυρο της αυτοκρατορικής περιόδου, *ἐπεὶ ἐρημώννουσιν οὗτοι ὅλην τὴν κώμην* (P. Nephros. 19, Ηρακλεόπολις, 4^{ος} αι. μ.Χ.).

5.3.6. Η επέκταση του επιθηματικού -ν

Η προσθήκη του επιθηματικού -ν, αρχικά, παρατηρήθηκε σε βαρύτονα φωνηεντικά θέματα, έχοντας ξεκινήσει ήδη από την Αρχαία Ελληνική (π.χ. *δέω* > *δένω*, *λύω* > *λύνω*, *χέω* > *χύνω*). Στη μεσαιωνική περίοδο, το επιθηματικό -ν εξαπλώθηκε σε θέματα που έληγαν σε -ρ (π.χ. *φέρω* > *φέρνω*) και στη συνέχεια επεκτάθηκε σε θέματα που

έληγαν σε -λ²⁸ (π.χ. *στέλλω* > *στέλνω*), αλλά και σε ορισμένα υπερωικά θέματα (π.χ. *διώκω* > *διώχνω*). Το μόρφημα -χν χρησιμοποιήθηκε για τον σχηματισμό νέων μη συνοπτικών θεμάτων για ποικίλες κατηγορίες ρημάτων που δεν είχαν αρχικά υπερωικό θέμα (π.χ. *ψάχνω* < *ψαύω*) (Browning 1991: 91, Holton et al. 2019: 1267, 1275, 1290).

Ειδικότερα, στα υγρόληκτα ρηματικά θέματα η επέκταση σημειώθηκε τόσο σε ρήματα στα οποία υπήρχε πια ομοηχία μεταξύ της οριστικής ενεστώτα και της υποτακτικής αορίστου (π.χ. οριστ. ενεστ. *φέρω* / υποτ. αόρ. *φέρω*) και η πιο παραγωγική κατάληξη -νω στην οριστική ενεστώτα προστέθηκε στο θέμα του ρήματος που προϋπήρχε (π.χ. *φέρω* > *φέρνω*) όσο και σε ρήματα με υγρόληκτα θέματα στα οποία υπήρχε διαφορά στην Αρχαία Ελληνική, όχι όμως στη Μετακλασική Ελληνική, μεταξύ της οριστικής ενεστώτα και της υποτακτικής αορίστου (π.χ. οριστ. ενεστ. *στέλλω*, υποτ. αόρ. *στείλω*), με αποτέλεσμα την εμφάνιση του τύπου *στέλνω* στην οριστική ενεστώτα (Holton et al. 2019: 1284, Horrocks 2006: 448, Χατζιδάκις 1905 / 07: A 129 - 132). Βέβαια, παρατηρούνται και λίγα ιδιώματα (π.χ. στην Ήπειρο), όπου επιβιώνουν οι αρχαίοι τύποι (π.χ. *φέρω*, *ἐπαίρω*, *σπείρω*, *σύρω*) (Jannaris 1897: 229).

Αυτή η συνθήκη είχε ως αποτέλεσμα η κατάληξη -νω, η οποία προέκυψε με δανεισμό από την κατηγορία των ρημάτων σε -νω ή -αίνω, να κυριαρχήσει με τον σχηματισμό των τροποποιημένων καταλήξεων σε -ρνω, -έρνω²⁹, -αίρνω (π.χ. *σύρω* > *σύρνω*). Αυτή η εξέλιξη συνέβη πριν την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική. Το πρωιμότερο παράδειγμα είναι πιθανώς ο τύπος *ἔπαιρνε* (*Χρονογραφία του Θεοφάνη*, 224.21, 8^{ος} - 9^{ος} αι. μ.Χ.) (Jannaris 1897: 229). Ενδείξεις για το ίδιο φαινόμενο σε ευρήματα με το υγρό θέμα -λ (π.χ. *σφαίνω* > *σφαίλνω*, *στέλλω* > *στέλνω*, *παραγγέλλω* > *παραγγέλνω*) δεν εμφανίζονται πριν τον 14^ο αι. μ.Χ. (Holton et al. 2019: 1275, 1285, Horrocks 2006: 448).

Επιπλέον, εξαιτίας της μεγάλης συχνότητας των υγρόληκτων ρημάτων, η κατάληξη -νω εκτόπισε τα επιθήματα -άζω και -ίζω. Χωρίς να επισημαίνεται με ακρίβεια η χρονολογία που συναντώνται αυτοί οι νέοι ρηματικοί τύποι από τον Jannaris (1897: 229), στη Μεσαιωνική Ελληνική παράλληλα με τύπους ρημάτων που χρησιμοποιούν

²⁸ Ορισμένα ρήματα με μη συνοπτικό θέμα σε // σχημάτισαν ένα διαφορετικό μη συνοπτικό θέμα σε -ν (π.χ. *βάλλω* > *βάνω*, *σφάλω* > *σφάνω*) ή σε -ζ (π.χ. *βάλλω* > *βάζω*) (Holton et al. 2019: 1286).

²⁹ Η κυριαρχία του θεματικού φωνήεντος [-e-] συνέβαλε στον επαναχαρακτηρισμό ορισμένων ρημάτων όπως *σύρω* > *σέρνω*, *σπείρω* > *σπέρνω* (Horrocks 2006: 448).

τα επιθήματα -άζω και -ίζω, όπως σχολάζω, γυρίζω, ασφαλίζω, εντοπίζονται και ρηματικοί τύποι με κατάληξη -νῶ, όπως σκολνῶ, γυρνῶ, σφαλνῶ.

Τέλος, άλλη μία κατηγορία ρημάτων που υπέστη μορφολογικό μεταπλασμό σε -νῶ, ήταν τα συνηρημένα ρήματα σε -ῶ < -άω, εξαιτίας της μετατροπής των συνηρημένων ρημάτων -ῶ < -όω σε -ώνω. Αυτή η διαδικασία πιθανώς συνέβη, διότι η μία κατηγορία συμπλήρωσε το κενό που άφησε η άλλη λόγω αλλαγής. Ορισμένα παραδείγματα είναι τα ακόλουθα: κεράω > κερνῶ, περάω > περνῶ, γηράω > γερνῶ, ἐξεράω > ξερνῶ, χαλάω > χαλνῶ (Jannaris 1897: 229).

5.3.7. Τα επιθήματα -άνω και -όνω και η αντικατάστασή τους από το επίθημα -αίνω

Σε αρκετά πρόωμη περίοδο, το επίθημα -αίνω < *-h-jō συναντάται σε ρήματα, όπως ποιμαίνω, μελαίνω, όνομαίνω. Μεταγενέστερα, το συγκεκριμένο επίθημα αποσπάστηκε από τα ερρινόληκτα θέματα και χρησιμοποιήθηκε σε αιτιακά ρήματα (π.χ. λευκαίνω, ζεσταίνω, ξηραίνω) και σε αμετάβατα ρήματα που δηλώνουν φυσικές ή νοητικές καταστάσεις (π.χ. άφραίνω, μωραίνω). Τα πρωτογενή ρήματα είναι ελάχιστα, όπως το ρήμα μαίνομαι (αόρ. ἐ-μάν-η < *mh-j-) (Palmer 2015: 335 - 336). Το επίθημα -αίνω υπήρξε αρκετά παραγωγικό και αργότερα, ακόμη και στην περίοδο της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής, καθώς εντοπίζεται και σε ρήματα με μη έρρινα θέματα (π.χ. άπαντέχω, μετέχω, ύπάγω), αλλά και σε οξύτονα ρήματα (π.χ. φορῶ > φοραίνω) (Holton et al. 2019: 1295).

Τα ρήματα με το επίθημα -άνω³⁰ αποδείχθηκαν κατά μία έννοια προβληματικά, εξαιτίας της συνύπαρξής τους με μία μεγάλη ομάδα ρημάτων που περιείχε το επίθημα -αίνω (π.χ. κερδαίνω, περαίνω, ύγιαίνω), της οποίας το σημαντικότερο πλεονέκτημα ήταν πως εμπεριείχε το κυρίαρχο θεματικό φωνήεν -e. Πιο αναλυτικά, τα ρήματα με ρινικά θέματα σε -αν και σε -υν, τα οποία είχαν όμοια συνοπτικά και μη συνοπτικά θέματα, υπέστησαν μεταπλασμό μάλλον χάρη σε έναν συνδυασμό τετραμερούς αναλογίας και οπισθοχωρητικού αναλογικού μετασχηματισμού, με αποτέλεσμα να αποκτήσουν νέο μη συνοπτικό θέμα σε -αιν. Επομένως, το επίθημα -αίνω

³⁰ Εξαίρεση αποτελούν μονοσύλλαβα ρήματα σε -άνω τα οποία δεν μεταβλήθηκαν χρησιμοποιώντας το επίθημα -αίνω (π.χ. φθάνω, κάμνω) (Hoppe 2006: 450).

αντικατέστησε τις οριστικές ενεστώτα σε *-άνω* (π.χ. *ίστῶ* > *ίστάνω* > *ίσταίνω*, *όλισθάνω* > *όλισθαίνω*), αλλά και σε *-ύνω* (π.χ. *άπαλύνω* > *άπαλαίνω*). Ο μορφολογικός μεταπλασμός αυτών των ρημάτων ξεκίνησε από την Ελληνιστική Κοινή (π.χ. *κυρταίνω*, *παθαίνω*, *σιγαίνω*) και παρόλο που συνεχίστηκε στη Μεσαιωνική Ελληνική, ακόμη και σε κείμενα της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής, οι νέοι τύποι σε *-αίν* εξακολούθησαν να συνυπάρχουν με τους παλιούς σε *-αν* και *-υν*. Τέλος, αν και τα ρήματα με κατάληξη *-ύνω* (π.χ. *πλύνω*, *παχύνω*) ανασχηματίστηκαν χρησιμοποιώντας το επίθημα *-αίνω*, στη Νέα Ελληνική συμβιώνουν και οι δύο καταλήξεις (Horrocks 2006: 449, Jannaris 1897: 228).

5.3.8. Η συσχέτιση του επιθήματος *-άζω* με το επίθημα *-άνω*

Όπως σημειώνει ο Horrocks (2006: 450 - 451), είναι εμφανής μία συσχέτιση του επιθήματος *-άζω* με το ερρινόληκτο επίθημα *-άνω*. Ειδικότερα, ρήματα με αρχική κατάληξη *-άζω* εμφάνισαν στη βυζαντινή περίοδο την κατάληξη *-άνω* (π.χ. *εύθειάζω* > *φτιάνω*, *πιέζω* / *πιάζω* > *πιάνω*). Εκείνη την εποχή αξιοσημείωτη είναι και η εμφάνιση του τύπου *πετάζω* δίπλα στο συνηρημένο ρήμα *πετῶ*, λογικά επειδή είχε αόριστο *έπέτασα*, όμοιο με τον αόριστο των ρημάτων σε *-άζω* (π.χ. οριστ. ενεστ. *δικάζω*, οριστ. αόρ. *έδίκασα*) ανταγωνιζόμενο τον τύπο *πετάννυμι*. Επομένως, μια ομάδα ρημάτων με κατάληξη *-άννυμι* εμφάνιζε εναλλακτικούς τύπους αρχικά σε *-αννώ*, οι οποίοι εξαφανίστηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα και έπειτα μεταπλάστηκαν, σε μορφολογικό επίπεδο, χρησιμοποιώντας το επίθημα *-άζω*.

5.3.9. Ο μεταπλασμός των ρημάτων *-ῶ < -άω* σε *-άζω* και *-ῶ < -έω* σε *-ίζω*

Στην Ύστερη Αρχαιότητα και την Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική αναλογικά πολλά συνηρημένα ρήματα σε *-ῶ < -άω* απέκτησαν νέους τύπους σε *-άζω* και πολλά ρήματα σε *-άζω* απέκτησαν παράλληλους τύπους σε *-ῶ < -άω* (π.χ. *βαστάζω* -*τῶ*, *άρπάζω* -*πῶ*, *σχολάζω* -*λῶ*, *κυτάζω* -*τῶ*). Η ίδια συνθήκη ίσχυσε και για τα ρήματα σε *-ῶ < -έω*, τα οποία απέκτησαν τύπους με το επίθημα *-ίζω*. Βέβαια, συνέβη και η αντίστροφη διαδικασία (π.χ. *ψηφίζω* -*φῶ*, *ῥαντίζω* -*τῶ*, *σκορπίζω* -*πῶ*, *λογίζομαι* -*γοῦμαι*, *άσφαλίζω* -*λῶ*, *χαιρετίζω* -*τῶ*). Όμως, εντοπίζονται και ορισμένες εξαιρέσεις, όπως για παράδειγμα στο ρήμα *φωνάζω* που χρησιμοποιείται το επίθημα *-άζω*, αντί για το

επίθημα *-ίζω*, αν και πρόκειται για συνηρημένο ρήμα σε $-\tilde{\omega} < -έω$ ($\phi\omega\nu\tilde{\omega}$). Ακόμη, εξαιρέσεις εντοπίζονται και σε κάποια συνηρημένα ρήματα σε $-\tilde{\omega} < -όω$, τα οποία, ενώ αντικαταστάθηκαν στην πλειονότητά τους από την κατάληξη *-ώνω*, κάποια εμφανίζονται και με το επίθημα *-ίζω* (π.χ. *κεντρίζω* και *κεντρώνω*) (Horrocks 2006: 452).

5.3.10. Ο μεταπλασμός των ρημάτων *-σσω* (αττ. *-ττω*)³¹ σε *-ζω*

Εξέχοντα ρόλο διαδραμάτισε και ο μεταπλασμός των ρημάτων με κατάληξη *-σσω* (αττ. *-ττω*) σε *-ζω*. Πιο αναλυτικά, ρήματα της Κλασικής Ελληνικής με κατάληξη *-σσω* (αττ. *-ττω*) ξεκίνησαν να αναμορφώνονται, πριν την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική, σχηματίζοντας με αναλογικό τρόπο το καινούργιο μη συνοπτικό τους θέμα όπως τα ρήματα σε *-ζω* (π.χ. *σταλάσσω* > *σταλάζω*, *συντάσσω* > *συντάζω*), διότι και οι δύο κατηγορίες ρημάτων σχημάτιζαν το συνοπτικό τους θέμα σε [ks]. Η συγκεκριμένη αλλαγή έγινε πιο συχνή την περίοδο της Πρώιμης Μετακλασικής Ελληνικής (π.χ. *σπαράζω* < *σπαράσσω*) και συνεχίστηκε και την περίοδο της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής και της Πρώιμης Νέας Ελληνικής παράγοντας εναλλακτικούς τύπους (π.χ. *άράσσω* > *άράζω*, *τινάσσω* > *τινάζω*). Επίσης, συνέβη και η αντίστροφη διαδικασία, δηλαδή ρήματα σε *-ζω* απέκτησαν εναλλακτικές καταλήξεις σε *-σσω* (αττ. *-ττω*) (π.χ. *άρμόζω* > *άρμόττω*, *σφάζω* > *σφάττω*, *στάζω* > *στάσσω*, *τρομάζω* > *τρομάσσω*) (Holton et al. 2019: 1267, 1274, 1278, 1280).

Σύμφωνα με τον Jannaris (1897: 223 - 225), παρόλο που ο μεταπλασμός των ρημάτων *-σσω* (αττ. *-ττω*) σε *-ζω* είχε ήδη ξεκινήσει σε κάποιο προηγούμενο στάδιο της Ελληνικής, ορισμένοι παλαιότεροι τύποι αυτών των ρημάτων επιβιώνουν στη Νέα Ελληνική και ειδικά στις νοτιότερες διαλέκτους, όπως *άλλάσσω*, *ταράσσω*, *τινάσσω*, *τυλίσσω*. Για τα πιο συνηθισμένα ρήματα, κείμενα από νησιωτικές περιοχές και ειδικά

³¹ Ρήματα σε *-σσω* (αττ. *-ττω*) τα οποία είχαν συνοπτικό θέμα σε *-σ* (π.χ. *πλάσσω* / *πλάττω*, *ἔπλασα*) μεταπλάστηκαν έχοντας το μη συνοπτικό τους θέμα σε *-θω* (π.χ. *πλάθω*) (Holton et al. 2019: 1278).

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το ρήμα *φυλάσσω* το οποίο εκτός από τον αναμενόμενο του μεταπλασμό σε *φυλάζω* απέκτησε και τον τύπο *φυλάω*. Τέλος, για κάποια ρήματα εμφανίζονται κάποια εναλλακτικά θέματα με *-γ* (π.χ. *φυλάγω*, *τυλίγω*, *άλλάγω* σε κείμενα στη Χίο από τον 14^ο - 15^ο αι. μ.Χ.) (Holton et al. 2019: 1278, Horrocks 2006: 453).

από την Κρήτη δείχνουν μια προτίμηση στη χρήση των ρηματικών τύπων σε -σσ την περίοδο της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής και της Πρώιμης Νέας Ελληνικής³², όπως για παράδειγμα συμβαίνει με το ρήμα *ἀλλάσσω* σε κρητικά, κυπριακά και επτανησιακά κείμενα, π.χ. *ν' ἀλλάσση τοὺς ὀφφικιαλίους* (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, στ. 7935, 14^{ος} αι. μ.Χ.) (Holton et al. 2019: 1279).

5.3.11. Το επίθημα -ιάζω

Σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, το επίθημα της Νέας Ελληνικής -*ιάζω* έχει εξελιχθεί από τα επιθήματα -*άζω* / -*ιάζω* και -*ιῶ* της Αρχαίας Ελληνικής. Πιο αναλυτικά, το επίθημα -*ιάζω* έχει παραχθεί από την προσκόλληση στο -*άζω* των θεμάτων που λήγουν σε -*ι*. Στη Νέα Ελληνική το επίθημα -*ιάζω* συνδυάζεται με βάσεις ουσιαστικών και επιθέτων και κυρίως με τις βάσεις που λήγουν σε σύμφωνο. Από τη μία πλευρά, το επίθημα -*άζω* που εντοπίζεται σε μικρό αριθμό ρημάτων, χρησιμοποιείται σε ρήματα που προέρχονται από ονόματα θηλυκού γένους σε -*ή* (π.χ. *γιορτάζω* < *γιορτή*) είτε σε -*α* και από επίθετα σε -*ος* (π.χ. *ωριμάζω* < *ώριμος*). Όταν το φωνήεν της προηγούμενης συλλαβής είναι /*α*/, τότε το επίθημα παίρνει τη μορφή -*ιάζω*. Από την άλλη πλευρά, το επίθημα -*ιάζω* προσκολλάται κυρίως σε βάσεις ονομάτων θηλυκού γένους σε -*α* (π.χ. *ρυτιδιάζω* < *ρυτίδα*) είτε σε βάσεις ουδέτερου γένους σε -*ι* (π.χ. *κομματιάζω* < *κομμάτι*), σε βάσεις ονομάτων θηλυκού γένους σε -*ιά* (π.χ. *αγκαλιάζω* < *αγκαλιά*), -*ή* (π.χ. *ντροπιάζω* < *ντροπή*) και σε -*ιο(ς)* (π.χ. *διπλασιάζω* < *διπλάσιος*) (Efthymiou 2011: 177 - 178).

³² Η αξία των δεδομένων από τις ΝΕ διαλέκτους όπου μπορεί να απαντούν παλιοί ή / και εναλλακτικοί ρηματικοί τύποι, είναι αρκετά σημαντική παρουσιάζοντας σπουδαίο ενδιαφέρον. Βεβαίως, αυτό εκφεύγει από την κυρίως θεματική της παρούσας εργασίας και έχει θέση σε μια ευρύτερη μελλοντική έρευνα.

6. Περιπτώσεις ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στην Κλασική Ελληνική

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο πραγματεύεται τους ποικίλους τρόπους σχηματισμού των ρημάτων σε -άζω στην Κλασική Ελληνική. Παρά το γεγονός ότι το επίκεντρο της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι κατά κύριο λόγο οι μορφολογικοί μεταπλασμοί των ρημάτων με τα επιθήματα -άζω και -ιάζω στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική, η αναδρομή στην Κλασική Ελληνική είναι αναγκαία, αφενός διότι παρατηρούνται παραδείγματα μορφολογικών μεταπλασμών με το επίθημα -άζω ήδη στην Κλασική Ελληνική για κάποιες ρηματικές κατηγορίες και αφετέρου για να σχηματιστεί μια πλήρης εικόνα του τρόπου σχηματισμού και χρήσης των συγκεκριμένων ρημάτων σε λογοτεχνικά κείμενα, παπύρους και επιγραφές κατά τη διάρκεια της Κλασικής Ελληνικής, καθώς από τη βιβλιογραφία απουσιάζουν οι μελέτες που να ασχολούνται εκτενώς με τη χρήση των ρημάτων σε -άζω εκείνη τη χρονική περίοδο. Στη συγκεκριμένη μελέτη μάλιστα τα ρήματα εξετάζονται με αναφορά και στις πρώτες χρήσεις τους (με χρονολόγηση), σε γραπτό επίπεδο, δηλαδή σε λογοτεχνικά, παπυρικά και επιγραφικά κείμενα, αξιοποιώντας την πρωιμότερη γραπτή μαρτυρία κάθε λήμματος, προκειμένου να αναδειχθεί όσο το δυνατόν ακριβέστερα το σχετικό χρονολογικό πλαίσιο και παρέχεται μέσω γραφημάτων η συνέχειά τους στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική με βάση τις γραπτές τους αναφορές σε λογοτεχνικά κείμενα ανά αιώνα³³.

6.1. Έναρξη της παραγωγής ρημάτων σε -άζω στην αρχαϊκή επική ποίηση

Από τις αρχές της Κλασικής Ελληνικής (8^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) κιόλας σημειώνεται η έναρξη της παραγωγής των ρημάτων σε -άζω, όπως γίνεται εμφανές από τον εντοπισμό τους σε κείμενα που εντάσσονται στο είδος της αρχαϊκής επικής ποίησης. Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη φάση της Ελληνικής, το μη συνοπτικό θέμα ορισμένων ρημάτων σε -άζω σχηματίστηκε με την προσθήκη του επιθήματος *-jō σε ουρανικόληκτα θέματα με -αγ- (π.χ. σφάζω < *σφάγ-jō) και σε οδοντικόληκτα θέματα με -αδ- (π.χ. φράζω < *φράδ-jō). Από πολύ νωρίς, το -ζω προσκολλήθηκε σε λέξεις με θέμα σε -ā ή -ā (στην

³³ Είναι σημαντικό να τονιστεί πως, τους 'Σκοτεινούς Αιώνες' του Βυζαντίου (περ. 7^{ος} - 10^{ος} αι. μ.Χ.) παρατηρείται κάμψη των εμφανίσεων των ρηματικών τύπων γενικά αφού δεν υπάρχουν πολλά κείμενα (όχι πάντα όμως).

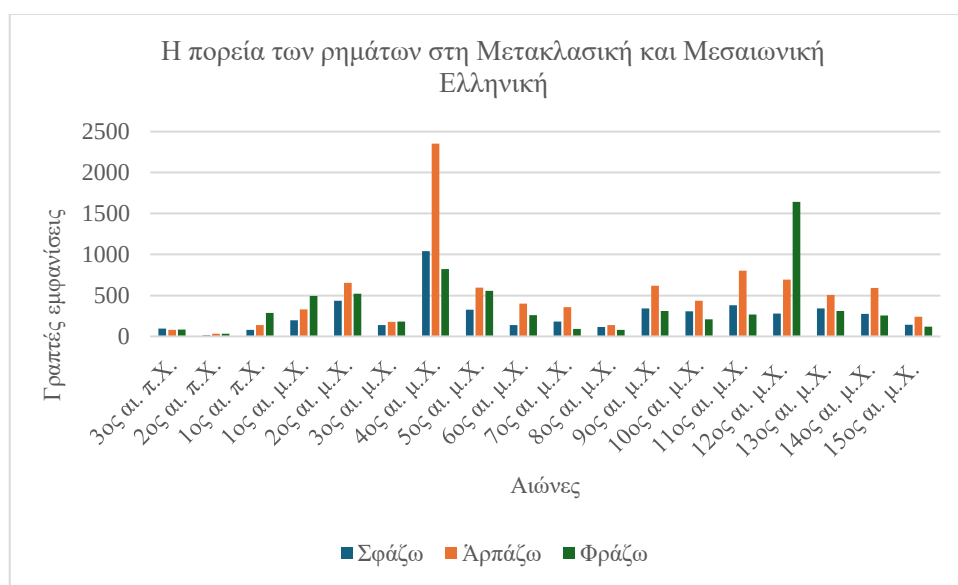
Αττική μετατράπηκε σε -η, εκτός εάν προηγούνταν ε, ι και ρ), με αποτέλεσμα τη δημιουργία μετονοματικών ρημάτων σε -άζω. Αξιοσημείωτο είναι πως, από τα ομηρικά χρόνια, πραγματοποιείται η επέκταση του επιθήματος -άζω πλέον, αρχικά σε θέματα με -ο.

6.1.1. Περιπτώσεις ρημάτων σε -ζω από ουρανικόληκτα θέματα με -αγ- και από οδοντικόληκτα θέματα με -αδ-

Σύμφωνα με τα δεδομένα του λογοτεχνικού σώματος κειμένων (TLG corpus), η γραπτή εμφάνιση των συγκεκριμένων ρημάτων σε -ζω ξεκινά να εντοπίζεται στην αρχαϊκή επική ποίηση. Για τα ρήματα σε -ζω από ουρανικόληκτα θέματα με -αγ- ενδεικτική περίπτωση αποτελούν τα ρήματα *σφάζω* και *άρπάζω*, ενώ για τα ρήματα σε -ζω από οδοντικόληκτα θέματα με -αδ-, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ρήμα *φράζω*.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -ζω από θέματα σε -αγ- και -αδ-
 1. *Σφάζω*, -ομαι ‘αποκεφαλίζω, σκοτώνω, θυσιάζω’ (< *σφάγ-jō)
 - **Λογοτεχνία:** *σφάζουσι* (Όδύσσεια α, στ. 92, 8^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *σφαζόντο* (SEG 43:630, Σικελία, 5^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *σφαζαν* (P.Herc. 182, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)
 2. *Αρπάζω* ‘αποσπώ κάτι ορμητικά’ (< *άρπαγ-jō)
 - **Λογοτεχνία:** *άρπάζοντε* (Ιλιάδα Ε, στ. 556, 8^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *άρπάζας* (IG IV²,1 121, Επίδαυρος, 4^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *άρπάζει* (P.Enteux. 25, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.)
 3. *Φράζω*, -ομαι ‘σκέφτομαι, δείχνω, πληροφορώ’ (< *φράδ-jō)
 - **Λογοτεχνία:** *φράζονται* (Όδύσσεια δ, στ. 699, 8^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *φράζεσθαι* (SEG 10:410, Αθήνα, 5^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *φράζοντες* (Papyrus Revenue Laws, Αρσινόη (:), 3^{ος} αι. π.Χ.)

Εκτός από την έναρξη της χρήσης τους στα ομηρικά έπη, κοινό χαρακτηριστικό των ρημάτων είναι πως εμφανίζονται σε επιγραφές ήδη από τους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής, γεγονός που αποδεικνύει την παλαιότητα των συγκεκριμένων ρηματικών τύπων. Και τα τρία ρήματα της συγκεκριμένης κατηγορίας συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται με συνέπεια σε όλη τη διάρκεια της Μετακλασικής και της Μεσαιωνικής Ελληνικής στα λογοτεχνικά κείμενα, με τις αναλυτικές γραπτές εμφανίσεις τους ανά αιώνα να απεικονίζονται στο ακόλουθο γράφημα.

Γράφημα 1. Περιπτώσεις ρημάτων σε -ζω από ουρανικόληκτα και οδοντικόληκτα θέματα

6.1.2. Περιπτώσεις ρημάτων σε -ζω από θέματα σε -ᾱ ή -ā

Από τα ομηρικά χρόνια έλαβε χώρα η προσκόλληση του -ζω σε θέματα σε -ᾱ ή -ā για τη δημιουργία μετονομαστικών ρημάτων σε -άζω. Με αυτόν τον τρόπο, σχηματίστηκαν τα πρώτα μετονομαστικά ρήματα σε -άζω από ουσιαστικά θηλυκού γένους σε -ᾱ ή -ā. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ρημάτων που εντάσσονται στη συγκεκριμένη κατηγορία είναι οι ακόλουθες:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -ζω από θέματα σε -ᾱ ή -ā
 4. *Αὐγάζω*, -ομαι ‘βλέπω καθαρά, διακρίνω, λάμπω’ (< ἢ αὐγή, θέμ. αὐγᾱ-)
 - **Λογοτεχνία:** *αὐγάζομαι* (*Ιλιάδα* Ψ, στ. 458, 8^{ος} αι. π.Χ.)

- **Επιγραφές:** *ἀνγάξεις* (IK Estremo oriente 221, Σούσα, 1^{ος} αι. μ.Χ. (;))
- **Πάπυροι:** *ἀνγάζετω* (P.Pommersf. LDAB 66368, Ιταλία, 6^{ος} αι. μ.Χ.)

5. *Δικάζω, -ομαι*³⁴ ‘κρίνω’ (< ἡ δίκη, θέμ. δικᾱ-)

- **Λογοτεχνία:** *δικαζέτω* (Ίλιάδα Θ, στ. 431, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἐδικάσαμεν* (IPArk 8, Αρκαδία, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *δικάσαι* (UPZ 1 1, Μέμφιδα, 4^{ος} αι. π.Χ.)

6. *Πειράζω, -ομαι*³⁵ (< ἡ πείρα, θέμ. πειρά-)

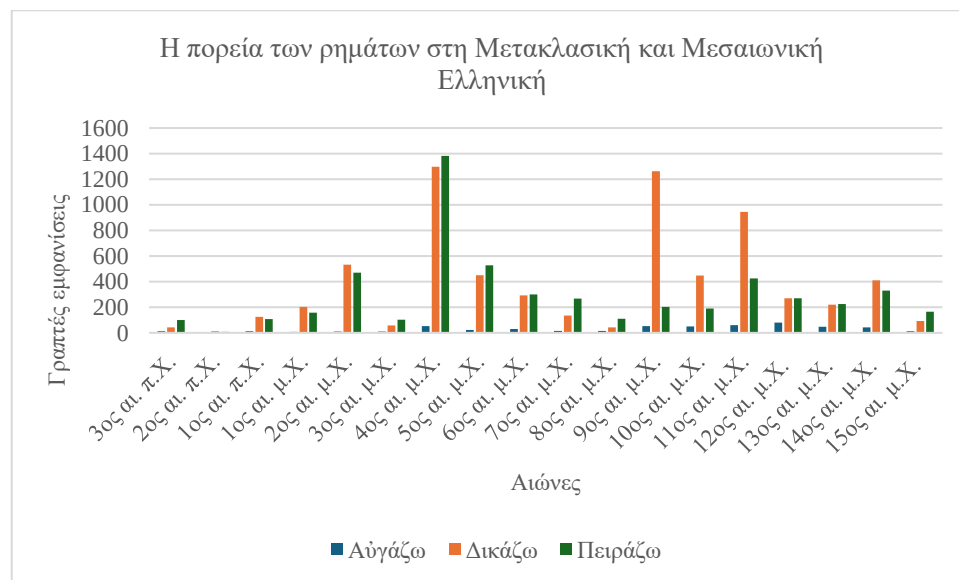
- **Λογοτεχνία:** *πειράζων* (Ὀδύσσεια ι, στ. 281, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *πειράζει* (FD III 1:288, Δελφοί, 2^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *πειράζειν* (PSI 8 927, Αρσινόη, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σχηματισμένων από θέμα σε -ᾱ ή -ᾱ που έκαναν την εμφάνισή τους από τις αρχές της κλασικής περιόδου, όπως γίνεται εμφανές από τα παραδείγματα της αρχαιότερης μαρτυρίας τους στα λογοτεχνικά κείμενα, οι αρχαιότερες γραπτές μαρτυρίες στις επιγραφές στους όψιμους αιώνες της κλασικής περιόδου και στη Μετακλασική Ελληνική επιβεβαιώνουν την παλαιότητα των συγκεκριμένων ρηματικών τύπων οι οποίοι, πιθανώς και να αποτελούσαν από τους πρώτους ρηματικούς τύπους που σχηματίστηκαν σε αυτήν την κατηγορία. Και τα τρία ρήματα συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται στους αιώνες που

³⁴ Παρατηρείται και το μετονοματικό συνηρημένο ρήμα *δικαιόω*, -ῶ ‘θεωρώ δίκαιο’, σπάνια ‘κρίνω, τιμωρώ’ (Πίνδαρος, Αττικοϊωνική). Το μετονοματικό ρήμα *δικάζω* αναφέρεται στην έννοια ‘αποδίδω δικαιοσύνη’, στην ενεργητική φωνή με σημασία ‘εκδίδω απόφαση’ και στη μεσοπαθητική φωνή με σημασία ‘αρχίζω δικαστική υπόθεση’. Ετυμολογικά, η *δίκη*, αρχικά, δεν ήταν νομικός όρος (λατ. *dicis causa* ‘λόγου χάριν’, σανσκρ. *dis-* ‘κατεύθυνση’), η ΠΙΕ ρίζα, ίσως, έλαβε νομικές χρήσεις στη Λατινική και τη Γερμανική (Chantraine 2022, λ. *δίκη*).

³⁵ Η αρχική σημασία του ρήματος ‘υποβάλλω σε δοκιμασία’ εξελίχθηκε σε ‘επιχειρώ να κάνω, επιτίθεμαι’ και ειδικά στο χριστιανικό λεξιλόγιο ‘μπαίνω σε πειρασμό’ (Chantraine 2022, λ. *πείρα*). Στην Ίλιάδα απαντούν το συνηρημένο ρήμα *πειράομαι* (σπάνια στην ενεργητική φωνή *πειράω*, -ῶ) και ο ρηματικός τύπος *πειρηγίζω*, αλλά μόνο στον ενεστώτα (Beekes 2010, λ. *πείρα*).

ακολουθούν, με μεγαλύτερη συστηματικότητα τα ρήματα *δικάζω* και *πειράζω* και με λιγότερες αναφορές το ρήμα *αυγάζω*, για το οποίο μόνο τον 2^ο αι. π.Χ. δεν εντοπίζεται κάποια γραπτή αναφορά, όπως γίνεται αντιληπτό από τις αναλυτικές εμφανίσεις τους ανά αιώνα οι οποίες βρίσκονται στο ακόλουθο γράφημα.

Γράφημα 2. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -α

6.1.3. Συσχέτιση ρημάτων -άζω και -αίνω

Την ίδια χρονική περίοδο, από τις απαρχές της Κλασικής Ελληνικής, παρουσιάζονται γραπτώς ρήματα με παράλληλους τύπους σε -άζω και -αίνω. Εξέχουσα θέση διαδραμάτιζαν τα ρήματα *ονομάζω* / *ονομαίνω* με σημασία ‘ονομάζω, καλώ, μιλάω’ και τα ρήματα *θαυμάζω* / *θαυμαίνω* με σημασία ‘θαυμάζω, εκπλήσσομαι’.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων με παράλληλους τύπους -αίνω και -άζω

7. Όνομαίνω, -ομαι (< τὸ ὄνομα, θέμ. ὀνοματ-)

- **Λογοτεχνία:** *ὀνομήνω* (*Ιλιάδα Β*, στ. 488, 8^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ὀνομαίνω* (TM 60335, Αίγυπτος, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.)

8. *Ὀνομάζω, -ομαι* (< τὸ ὄνομα, θέμ. ὀνοματ-)

- **Λογοτεχνία:** *ὀνόμαζε* (Ίλιάδα Α, στ. 361, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ὀνομάζει* (Agora XVI 44, Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ὀνομάσας* (TM 65795, Diagoras of Melus, Μακεδονία, 4^{ος} αι. π.Χ.)

9. *Θαυμαίνω, -ομαι* (< τὸ θαῦμα, θέμ. θαυματ-)

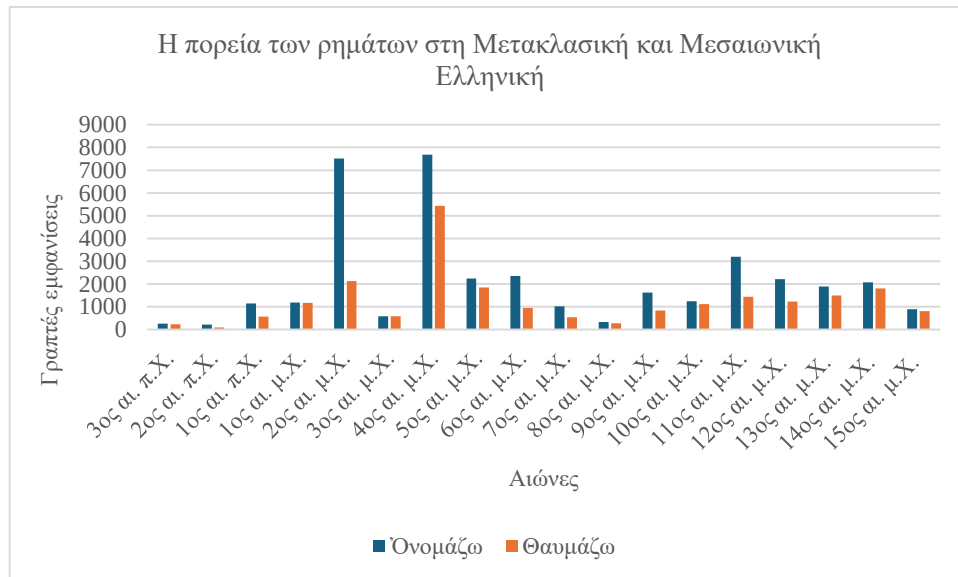
- **Λογοτεχνία:** *θαυμανέοντες* (Ὀδύσσεια θ, στ. 108, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *θαυμαίνει* (TM 60335, Αίγυπτος, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *θαύμαινε* (IGLSyr 1 226, Συρία, 4^{ος} - 5^{ος} αι. μ.Χ. (:))

10. *Θαυμάζω, -ομαι* (< τὸ θαῦμα, θέμ. θαυματ-)

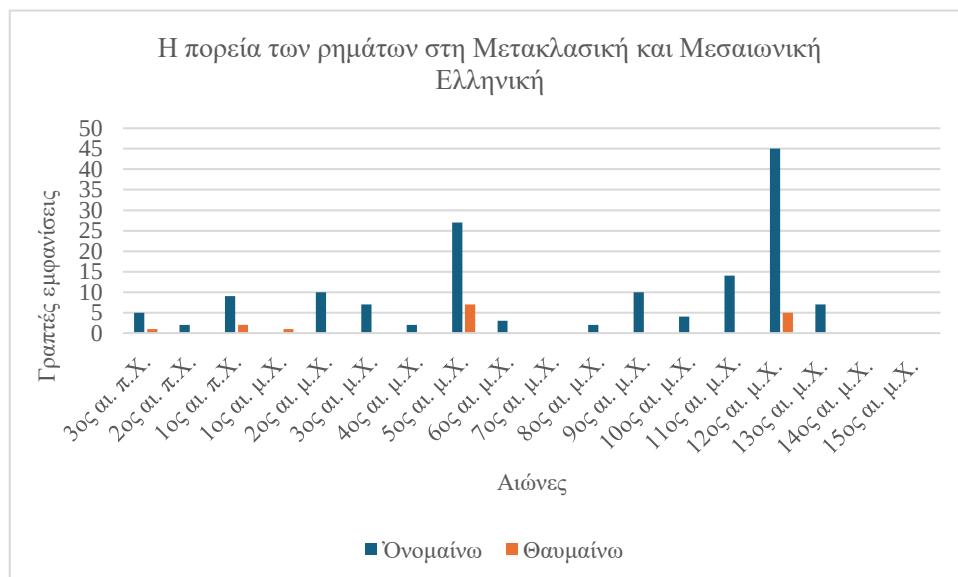
- **Λογοτεχνία:** *θαυμάζομεν* (Ίλιάδα Β, στ. 320, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἐθαύμασα* (Clinton, Sacred Officials 65,D30(1A), Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *θαυμάζω* (TM 65795, Diagoras of Melus, Μακεδονία, 4^{ος} αι. π.Χ.)

Οι ρηματικοί τύποι σε *-αίνω*, απαντούν γραπτώς σε αρκετά μικρότερο βαθμό συγκριτικά με τους ρηματικούς τύπους σε *-άζω*, αφού για το λήμμα *ὀνομαίνω* οι γραπτές αναφορές είναι 214 και για το λήμμα *θαυμαίνω* μόλις 33. Αντίθετα, για το λήμμα *ὀνομάζω* οι γραπτές αναφορές είναι 43.524 και για το λήμμα *θαυμάζω* 26.055. Στους αιώνες που ακολούθησαν την Κλασική Ελληνική, οι περισσότερες γραπτές αναφορές για τα ρήματα *ὀνομάζω* και *θαυμάζω* εντοπίζονται στην Αυτοκρατορική Κοινή και πιο συγκεκριμένα τον 4^ο αι. μ.Χ. με 7.688 και 5.433 εμφανίσεις αντίστοιχα. Επομένως, είναι εμφανής η κυριαρχία των ρηματικών τύπων σε *-άζω*, οι οποίοι επιβιώνουν έως και σήμερα στην (Κοινή) Νέα Ελληνική. Στις επιγραφές και οι δύο ρηματικοί τύποι σε *-αίνω* απαντούν μόνο μία φορά. Σχετικά με τη χρήση των ρημάτων σε παπύρους, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως η μοναδική αναφορά των ρηματικών τύπων σε *-αίνω* βρίσκεται στον ίδιο πάπυρο, το περιεχόμενο του οποίου αφορά σχόλια στον Όμηρο (λογοτεχνικός πάπυρος, με περιορισμένη γλωσσική βαρύτητα συνεπακόλουθα). Τέλος, η χρήση των ρηματικών τύπων σε *-άζω* σε

παπύρους και επιγραφές ήδη στον τελευταίο αιώνα της κλασικής περιόδου αποτελεί ένα αξιοσημείωτο στοιχείο για την παλαιότητα των ρηματικών τύπων. Στα γραφήματα που ακολουθούν αποτυπώνονται οι γραπτές εμφανίσεις των τεσσάρων ρημάτων στα λογοτεχνικά κείμενα στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική.

Γράφημα 3. Τα ρήματα *ὀνομάζω* - *θαυμάζω* στη Μετακλασική και Μεσαιωνική Ελληνική

Γράφημα 4. Τα ρήματα *ὀνομαίνω* - *θαυμαίνω* στη Μετακλασική και Μεσαιωνική Ελληνική

6.1.4. Η επέκταση του επιθήματος -άζω σε θέματα με -ο

Σε αρκετά πρώιμο στάδιο, εντοπίζεται και η παραγωγή μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο. Πρόκειται για ένα κομβικό σημείο στην Κλασική Ελληνική, διότι πραγματοποιείται η επέκταση του επιθήματος πλέον -άζω και σε άλλα θέματα. Ήδη στην αρχαϊκή επική ποίηση εντοπίζονται μετονοματικά ρήματα με το επίθημα -άζω από αρσενικά δευτερόκλιτα ονόματα σε -ος και από δευτερόκλιτα, ασυναίρετα, τριγενή και δικατάληκτα επίθετα, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό το θέμα σε -ο. Η παραγωγή των συγκεκριμένων μετονοματικών ρημάτων συνεχίστηκε και τους αμέσως επόμενους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο

11. *Έτοιμάζω*, -ομαι ‘προετοιμάζω’ (< *ὁ / ἡ ἔτοιμος*, *τὸ ἔτοιμον*, θέμ. *έτοιμο-*)

- **Λογοτεχνία:** *έτοιμασάτω* (*Ιλιάδα T*, στ. 197, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *έτοιμάζειν* (PSI 4 354, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *έτοιμάσαι* (Syll.³ 366, Δελφοί, 3^{ος} αι. π.Χ.)

12. *Χορτάζω*, -ομαι³⁶ ‘τρέφω, παχαίνω ζώα’ (< *ὁ χόρτος*, θέμ. *χορτο-*)

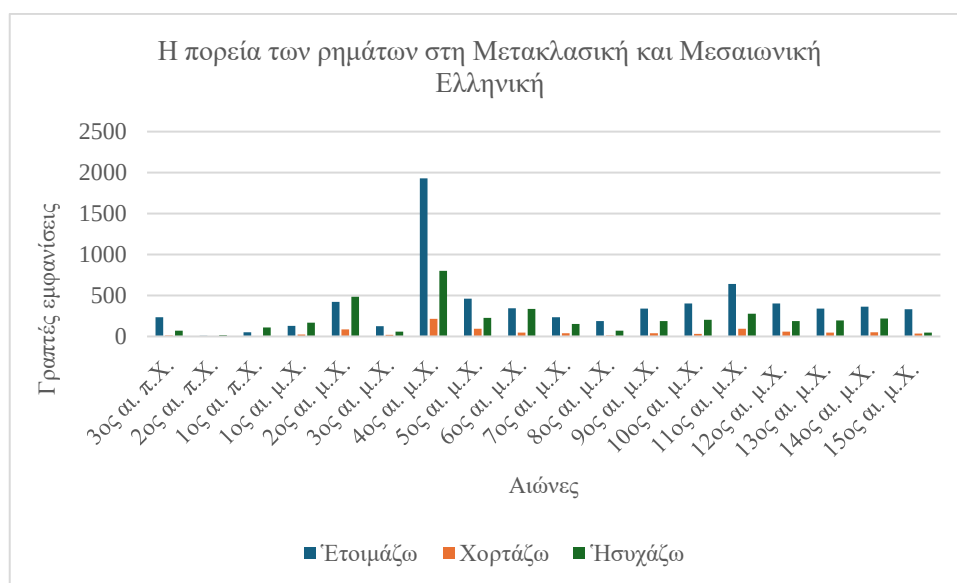
- **Λογοτεχνία:** *χορτάζειν* (Ησίοδος, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, στ. 452, 8^{ος} / 7^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *χορτάζομαι* (BASP 45 (2008) S. 73 Nr. 1, άγνωστη τοποθεσία, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

13. *Ήσυχάζω* ‘ηρεμώ, σιωπώ’ (< *ὁ / ἡ ἥσυχος*, *τὸ ἥσυχον*, θέμ. *ήσυχο-*)

- **Λογοτεχνία:** *ήσυχάσαντες* (Σόλων, *Αποσπάσματα*, 4c.1, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ήσυχάζοντας* (BGU 8 1764, Αίγυπτος, 1^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ήσυχάζειν* (Bernand, Inscr. Métr. 108, Αίγυπτος, τέλη 2^{ου} αι. μ.Χ.)

³⁶ Από την Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική συναντάται μία παραλλαγή του ρήματος με την κατάληξη -αίνω, *ἐχόρταινεν* (Γεώργιος Μοναχός, *Χρονικὸν σύντομον*, 110.44, 9^{ος} αι. μ.Χ.). Ο ρηματικός τύπος *χορταίνω* καθιερώθηκε και διατηρείται έως και σήμερα στην (Κοινή) Νέα Ελληνική με σημασιολογική επέκταση, καθώς χρησιμοποιείται και με τη σημασία ‘ικανοποιώ απόλυτα μία ανάγκη μου’ (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *χορταίνω*).

Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών ρημάτων στους αιώνες που ακολούθησαν είναι πως οι περισσότερες γραπτές τους εμφανίσεις εντοπίζονται στην Αυτοκρατορική Κοινή και ειδικότερα τον 4^ο αι. μ.Χ., όπως γίνεται εμφανές στο ακόλουθο γράφημα.

Γράφημα 5. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο

6.2. Η συνέχεια των ρημάτων σε -άζω³⁷ στους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής

Από την ολοκλήρωση των ομηρικών χρόνων έως και το τέλος της Κλασικής Ελληνικής (4^{ος} αι. π.Χ.) συνεχίζεται η παραγωγή ρημάτων σε -άζω³⁸ με έντονους ρυθμούς, με το

³⁷ Κατά τη διάρκεια της κλασικής περιόδου, εντοπίζονται δύο περιπτώσεις ρημάτων σε -άζω. Πρόκειται για τα ρήματα *διστάζω* ‘αμφιβάλλω, έχω ενδιαρισμούς’ και *νυστάζω* ‘εκφράζω επιθυμία για ύπνο’, για τα οποία είναι επιφανειακή η μορφολογική τους εικόνα, καθώς το -τα-ζ είναι μέρος του θέματος. Η έναρξη της χρήσης τους σε γραπτά κείμενα γίνεται την ίδια χρονική περίοδο, π.χ. *διστάζων* (Πλάτων, *Θεαίτητος*, Stephanus 187.d.7, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.), *νυστάζειν* (Αριστοφάνης, *Όρνιθες*, στ. 638, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.), ενώ σε παπύρους απαντούν από την ελληνιστική περίοδο, π.χ. *δισταζόμενον* (UPZ 1 110 Z. 1 - 192, Μέμφιδα (;), 2^{ος} αι. π.Χ.), *νυστάζεις* (BGU 10 1998, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.). Για το ρήμα *διστάζω* παρατηρούνται αναφορές και σε επιγραφές, με την πρωιμότερη να εντοπίζεται, επίσης, στην Ελληνιστική Κοινή, π.χ. *δισταζόμενα* (IK Pessinous 7, Γαλατία, 2^{ος} αι. π.Χ.).

³⁸ Στην Κλασική Ελληνική εντοπίζονται ρήματα σε -άζω τα οποία ανάγονται σε ονοματοποιία. Δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν τα ρήματα *κράζω* και *κραυγάζω*. Η πρώτη γραπτή εμφάνιση γίνεται με τους ρηματικούς τύπους της κλασικής περιόδου *κράζεις* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 326.9, 6^{ος} αι. π.Χ.),

επιθήμα -άζω να διανύει την πιο παραγωγική περίοδό του. Πιο αναλυτικά, το μεγαλύτερο μέρος των μετονοματικών ρημάτων σε -άζω προέρχεται από θέματα σε -*ǎ* ή -*ā*, αποτελώντας την πιο πολυπληθή ρηματική κατηγορία, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και τα μετονοματικά ρήματα που έχουν σχηματιστεί από θέματα σε -*o*. Σύμφωνα με τις γραπτές πηγές, αυτήν τη χρονική περίοδο, νέο δεδομένο στην εξέλιξη των ρημάτων σε -άζω, αποτελεί η επέκταση του επιθήματος -άζω το οποίο πλέον προσκολλάται σε θέματα σε -*i* και σε θέματα που περιλαμβάνουν το -*i* πριν από το -*a* ή το -*o*, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μετονοματικών ρημάτων σε -*i*-άζω. Τέλος, παρατηρούνται ρήματα με παράλληλους τύπους σε -άζω και σε -αίνω εξαιτίας της επέκτασης του επιθήματος -άζω σε θέματα σε -*u* (π.χ. γλυκάζω).

6.2.1. Συνέχιση της παραγωγής ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -*ǎ*

Σε γραπτό επίπεδο, από τον 7^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ. κορυφώνεται η παρουσία και η χρήση μετονοματικών ρημάτων σε -άζω τα οποία έχουν σχηματιστεί από θέματα σε -*ǎ*. Ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα, με τις αρχαιότερες γραπτές αναφορές ρημάτων της συγκεκριμένης κατηγορίας σε λογοτεχνικά κείμενα, παπύρους και επιγραφές είναι τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -*ǎ*

14. *Άγοράζω, -ομαι*³⁹ ‘είμαι ή πηγαίνω στην αγορά’ (< ή *ἀγορά*, θέμ. *ἀγορά-*)

κραζαμεν (FD III 1:294, Δελφοί, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Στους παπύρους οι αναφορές του εντοπίζονται από την ελληνιστική περίοδο, π.χ. *κράζουσι* (UPZ 1 78, Μέμφιδα, 2^{ος} αι. π.Χ.). Λίγο αργότερα, παρατηρείται και το μετονοματικό ρήμα *κραυγάζω* (< ή *κραυγή*) με την ίδια σημασία. Απαντά για πρώτη φορά γραπτώς με τη μετοχή *κραυγάζουσα* (Πλάτων, *Πολιτεία*, Stephanus σελ. 607.b.8, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.), σε παπύρους εντοπίζεται από την ελληνιστική περίοδο, *κραυγαζόντων* (P.Herc. 182, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.), ενώ σε επιγραφές από την αυτοκρατορική περίοδο, *κραυγάζω* (IC II iii 44, Κρήτη, 3^{ος} αι. μ.Χ.). Στη Νέα Ελληνική απαντά και το σύνθετο ρήμα *ζητωκραυγάζω*, π.χ. *ζητωκραυγάζωσιν* (Ιωάννης Μακρυγιάννης, *Πράξεις και επιστολές*, 323,79, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

³⁹ Ετυμολογικά η λέξη *ἀγορά* συνδέεται με το ρήμα *ἀγείρω* ήδη από την αρχαιότητα, όμως από τη λέξη *ἀγορά* προέρχονται δύο σημασιολογικές ομάδες διαφορετικών όρων που διατηρήθηκαν και στη Νέα Ελληνική, η μία με την έννοια της ‘αγόρευσης’ και η άλλη με την έννοια της ‘αγοράς αντικειμένων’ (Chantraine 2022, λ. *ἀγορά*).

- **Λογοτεχνία:** *ἀγοράσας* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 23.1.2, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἀγοράζωσιν* (SEG 28:103, Ελευσίνα, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ἡγόρασας* (P.Cair. Zen. 4 59763, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.)

15. *Θηλάζω*⁴⁰ ‘θηλάζω’ (< ἡ *θηλή*, θέμ. *θηλᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *θηλαζόντων* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 41.1.1, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *θηλάσας* (TM 59240, Αρσινόη, 3^{ος} αι. - 2^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *θηλαζομέναν* (IPArk 34, Αρκαδία, 3^{ος} αι. π.Χ.)

16. *Κοιτάζω*, -ομαι⁴¹ ‘παρατηρώ, βλέπω’ (< ἡ *κοίτη*, θέμ. *κοιτᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *κοιτάζατο* (Πίνδαρος, *Ὀλύμπια*, 13.76, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *κοιτάζοντα* (BGU 6 1252, Αρσινόη, 2^{ος} αι. π.Χ.)

17. *Έορτάζω*, -ομαι⁴² ‘γιορτάζω’ (< ἡ *έορτή*, θέμ. *έορτᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *έορτάζουσι* (Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 3.3.3.2, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *έορτάζεν* (HGK 1, Κως, μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *έορτάζοντες* (P.Herc. 346, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)

Επίσης, εντοπίζεται ένας μη ομαλός τύπος *ἀγοράννο* (για το ρήμα *ἀγοράζω*) (P.Oxy. 31 2599, Οξύρρυγχος, 3^{ος} αι. - 4^{ος} αι. μ.Χ.) ο οποίος αντανακλά τη σύγχυση που επικρατούσε τη δεδομένη χρονική περίοδο μεταξύ των επιθημάτων -άνω και -άζω (Gignac 1981: 280).

⁴⁰ Παράλληλα με το ουσιαστικό *ἡ θηλή* σχηματίστηκε και ένα θέμα σε -u-, με αποτέλεσμα από το επίθετο *θηλυσ*, -εια, -υ να προέλθει το ρήμα *θηλύνω* ‘εκθιλύνω’ (Ιπποκράτης, Ευριπίδης, Ξενοφών) (Chantraine 2022, λ. *θηλή*).

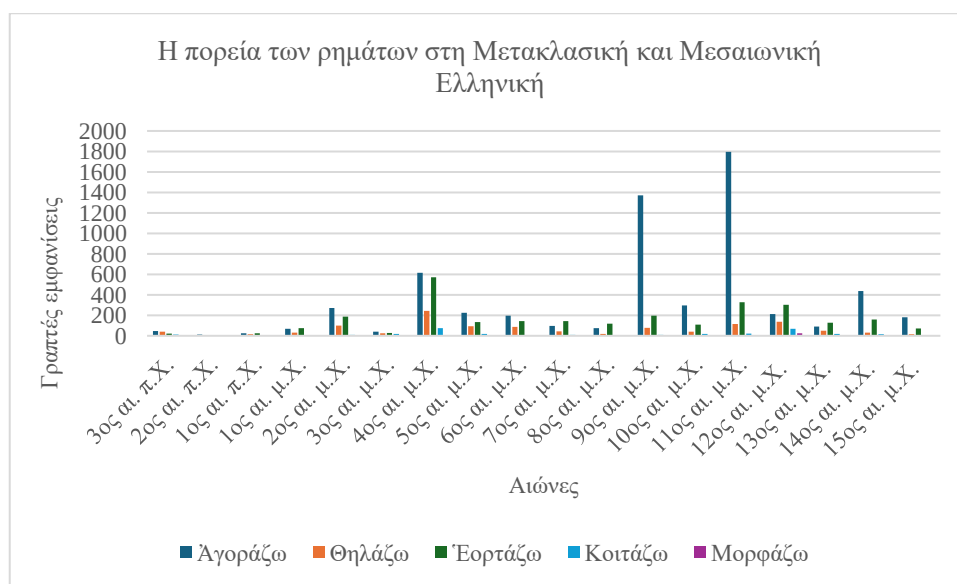
⁴¹ Η σημασία ‘παρατηρώ, βλέπω’ οφείλεται, ίσως, στην έννοια της επαγρύπνησης ενός φρουρού ή ενός φύλακα που είχε την κοίτη του κοντά στη σκοπιά (LSJ, λ. *κοιτάζω*). Στη Νέα Ελληνική παρατηρείται σημασιολογική επέκταση, αφού εκτός από τη σημασία ‘στρέφω το βλέμμα μου’ παρατηρούνται και οι σημασίες ‘φροντίζω, νοιάζομαι, ελέγχω, εξετάζω προσεκτικά’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *κοιτάζω*). Για τον συνηρημένο ρηματικό τύπο *κοιτάω*, -ᾷ δεν εντοπίστηκαν δεδομένα.

⁴² Στα τέλη της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής παρατηρούνται δύο αναφορές της παραλλαγής *έορτιάζω*, π.χ. *έωρτιάζαν* (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, στ. 2140, 14^{ος} αι. μ.Χ.), *έωρτιάζεν* (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, στ. 3381, 14^{ος} αι. μ.Χ.) προφανώς εξαιτίας της έντονης παραγωγής ρημάτων σε -ιάζω, κατά το πρότυπο *χολή* - *χολιάζω*, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο (7.2).

18. *Μορφάζω* ‘κάνω μορφασμούς’ (< ή *μορφή*⁴³, θέμ. *μορφᾶ-*)

- **Λογοτεχνία:** *μορφάζοις* (Ξενοφών, *Συμπόσιον*, 6.5.1, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *μορφάζει* (P.Herc. 225, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)

Η παλαιότητα των συγκεκριμένων ρημάτων αποδεικνύεται από το γεγονός πως οι πρώτες γραπτές αναφορές τους στους παπύρους και τις επιγραφές βρίσκονται στα προχριστιανικά χρόνια. Αξίζει να επισημανθεί πως στη μετακλασική και τη μεσαιωνική περίοδο για το ρήμα *ἀγοράζω* οι περισσότερες γραπτές αναφορές εντοπίζονται στα όρια της Πρώιμης και της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής, δηλαδή τον 11^ο αι. μ.Χ. με 1.795 εμφανίσεις σε λογοτεχνικά κείμενα, ενώ για τα ρήματα *ἐορτάζω*, *θηλάζω* και *κοιτάζω* ο 4^{ος} αι. μ.Χ. παρουσιάζει τις περισσότερες εμφανίσεις με 570, 242 και 75 αντίστοιχα. Τέλος, η χρήση του ρήματος *μορφάζω* είναι περιορισμένη με ελάχιστες εμφανίσεις ανά τους αιώνες.

Γράφημα 6. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -α

⁴³ Από το ίδιο ουσιαστικό και το μετονοματικό ρήμα *μορφόω*, -ῶ ‘δίνω μορφή’ (Θεόφραστος, Άρατος, Π. Διαθήκη (Ο’)), όπως και το ρήμα *μορφώνει* ‘καλλωπίζει’ (Ησύχιος) (Chantraine 2022, λ. *μορφή*).

6.2.2. Συνέχιση της παραγωγής ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο

Η επέκταση του επιθήματος -άζω στα θέματα σε -ο συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια της κλασικής περιόδου. Ορισμένα ρηματικά παραδείγματα που εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία είναι τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο

19. *Δοκιμάζω*, -ομαι ‘προσπαθώ’ (< ὁ / ἡ δόκιμος, τὸ δόκιμον, θέμ. δοκιμο-)

- **Λογοτεχνία:** *δοκίμαζε* (Οἱ Ἑπτὰ σοφοί, *Αποφθέγματα*, σελ. 216, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *δοκιμάζωσιν* (P.Eleph. 1, Ελεφαντίνη, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *δοκιμάζειν* (SEG 25:167, Αττική, β' μισό 4^{ου} αι. π.Χ.)

20. *Μονάζω*⁴⁴ ‘είμαι μόνος, ζω στη μοναξιά’ (< μόνος, -η, -ον, θέμ. μονο-)

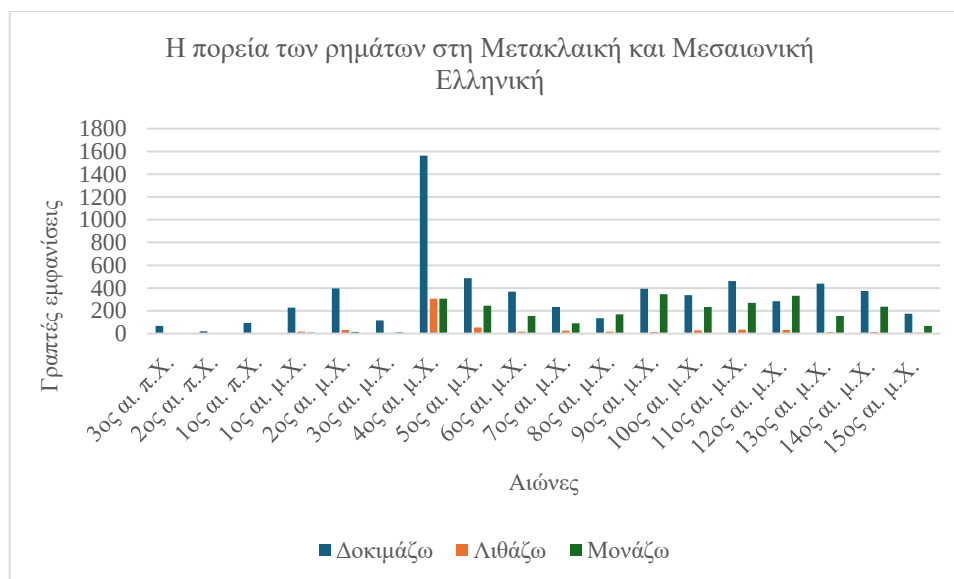
- **Λογοτεχνία:** *μονάζοντας* (Πυθαγόρας, *Αστρολογικά αποσπάσματα*, 11,2.9, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *μοναζόντων* (SB 8 9683, άγνωστη τοποθεσία, 4^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *μοναζοντας* (Lefebvre, IGChrEg 380, Αίγυπτος, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

21. *Λιθάζω*⁴⁵ ‘λιθοβολώ’ (< ὁ λίθος, θέμ. λιθο-)

- **Λογοτεχνία:** *λιθάζοντα* (Αριστοτέλης, *Προβλήματα*, Bekker 881b.1, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ἐλίθαζον* (P.Heid. 8 416, Αίγυπτος, 2^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *λιθασθέντων* (MDAI(A) 29 (1904) 161,4, Πέργαμος, αυτοκρατορική περίοδος)

⁴⁴ Η χρήση του ρήματος εντείνεται στη μετακλασική περίοδο, π.χ. *μονάζοντες* (Αριστοφάνης ο Βυζάντιος, *Αποσπάσματα*, 4.23, 3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.). Εντοπίζεται έως και τη Νέα Ελληνική, όπως για παράδειγμα στον ρηματικό τύπο *ἐμόναζεν* (Φώτιος Χρυσανθόπουλος, *Βίος τοῦ Παπά-Φλέσσα*, 1.48, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

⁴⁵ Από το ίδιο ουσιαστικό έχει σχηματιστεί και το συντηρημένο ρήμα *λιθιάω*, -ῶ ‘υποφέρω από πέτρα’ (Ιπποκράτης) με επιρροή από άλλα ρήματα σε -ιάω που δήλωναν ασθένεια (Beekes 2010, λ. *λίθος*).

Γράφημα 7. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο

6.2.3. Ρήματα με παράλληλους τύπους σε -άζω και σε -αίνω

Μία χαρακτηριστική περίπτωση που εντάσσεται σε αυτήν την κατηγορία στους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής αποτελούν οι παράγωγοι τύποι *γλυκαίνω*, *γλυκάζω*, *γλυκίζω*, *γλυκύνω* του επιθέτου *γλυκός*, -εῖα, -ῶν. Τα δεδομένα των πρωιμότερων μαρτυριών σε λογοτεχνικά κείμενα, παπύρους και επιγραφές έχουν ως εξής:

22. *Γλυκαίνω*, -ομαι⁴⁶ ‘κάτι που αποκτά γλυκιά γεύση’

- **Λογοτεχνία:** *γλυκαινομένου* (Εμπεδοκλής, *Αποσπάσματα*, 66.21, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *γλυκαίνει* (P.Herc. 444, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *γλυκάνη* (IG XII,6 2:1268, Ικαρία, 5^{ος} - 6^{ος} αι. μ.Χ.)

⁴⁶ Διατηρείται σε κείμενα έως και τη Νέα Ελληνική, π.χ. *γλυκαίνει* (Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Έξομολογητάριον*, 1.6.8.53, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.) και επιβιώνει έως και σήμερα στην (Κοινή) Νέα Ελληνική.

23. Γλυκάζω, -ομαι⁴⁷ ‘δίνω γλυκύτητα’

- **Λογοτεχνία:** γλυκάζων (Διοκλής, *Αποσπάσματα*, 237.3, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** γλυκαζομένων (TM 60170, Ερμούπολη, 2^{ος} - 3^{ος} αι. μ.Χ.)

24. Γλυκίζω⁴⁸ ‘έχω γλυκιά γεύση’

- **Επιγραφές:** ἐγλύκισεν (IG VII 2712, Βοιωτία, 1^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Λογοτεχνία:** γλύκιζε (Ιάμβλιχος, *Αλχημικά Αποσπάσματα*, σελ. 287, 2^{ος} - 3^{ος} αι. μ.Χ.)

25. Γλυκύνομαι⁴⁹

- **Λογοτεχνία:** ἐγλύκυνας (Δίδυμος Καίκος, *Αποσπάσματα σε ψαλμούς*, 574.1, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

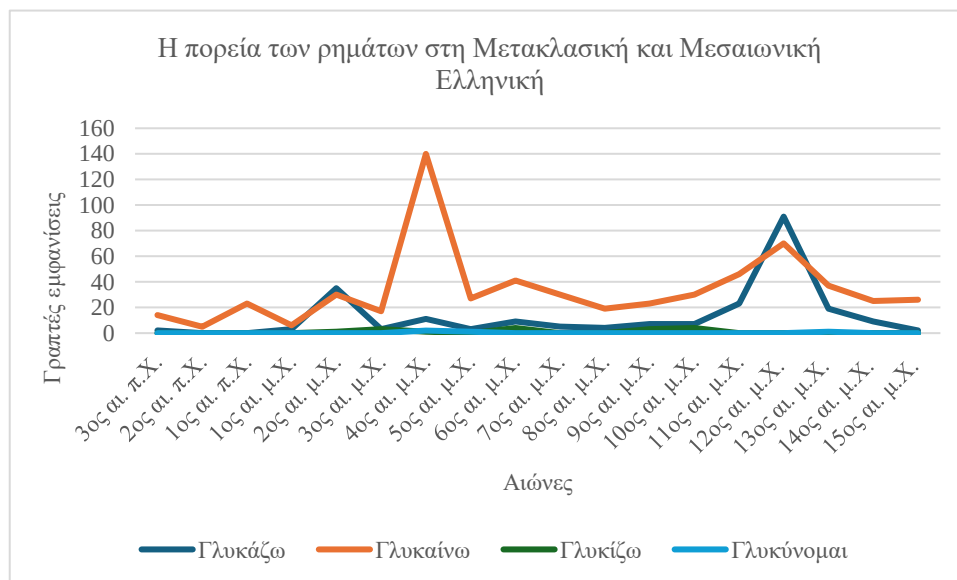
Σύμφωνα με τις αρχαιότερες μαρτυρίες των λογοτεχνικών κειμένων τα ρήματα γλυκαίνω και γλυκάζω εντάσσονται στην Κλασική Ελληνική. Το ρήμα γλυκαίνω συμβιώνει με το ρήμα γλυκάζω το οποίο πιθανώς έχει προέλθει από την εξάπλωση του επιθήματος -άζω σε θέματα σε -υ. Η κυριαρχία του ρηματικού τύπου γλυκαίνω έναντι των υπολοίπων στους αιώνες που ακολούθησαν είναι εμφανής και αδιαμφισβήτητη. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν ο 2^{ος} αι. μ.Χ. και ο 11^{ος} αι. μ.Χ. στους οποίους ο ρηματικός τύπος γλυκάζω ξεπερνά, έστω και με μικρή διαφορά, τον ρηματικό τύπο γλυκαίνω στις γραπτές εμφανίσεις των λογοτεχνικών κειμένων (βλ. γράφημα 8). Αντίθετα, τόσο για το αμετάβατο ρήμα γλυκίζω, όσο και για το μεταβατικό γλυκύνω, τα οποία είναι μεταγενέστεροι σχηματισμοί, οι αναφορές είναι ελάχιστες, με τη χρήση τους να είναι αρκετά περιορισμένη, με 20 και 5 γραπτές αναφορές αντίστοιχα σε λογοτεχνικά κείμενα. Ο ρηματικός τύπος γλυκύνω θα μπορούσε να έχει σχηματιστεί με

⁴⁷ Διατηρείται σε κείμενα έως και την Πρώιμη Νέα Ελληνική, π.χ. γλυκαζόμενος (Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, *Στεφανίτης και Ιχνηλάτης Μετάφραση*, 1.3.3.200, 16^{ος} - 17^{ος} αι. μ.Χ.), χωρίς να επιβιώνει στην (Κοινή) Νέα Ελληνική.

⁴⁸ Απαντά γραπτώς έως και την πρώιμη μεσαιωνική περίοδο, γλυκίζοντος (*Γεωπονικά*, 6.15.1.1, 10^{ος} αι. μ.Χ.), όμως επιβιώνει έως και σήμερα στην (Κοινή) Νέα Ελληνική.

⁴⁹ Ο σχηματισμός *γλυκύνω αποκλείστηκε για να αποφευχθεί η ακολουθία υ-υ (Chantraine 2022, λ. γλυκύς).

αναλογικό τρόπο, εξαιτίας των μετονοματικών ρημάτων που είχαν σχηματιστεί από θέματα σε -υ, (π.χ. *βαρύνω* < *βαρύς*), αλλά και να αποτελεί υπερδιόρθωση, λόγω της σπάνιας χρήσης του στα λογοτεχνικά κείμενα.

Γράφημα 8. Η πορεία των ρηματικών παραλλαγών από το επίθετο *γλυκός*, -εία, -ύν

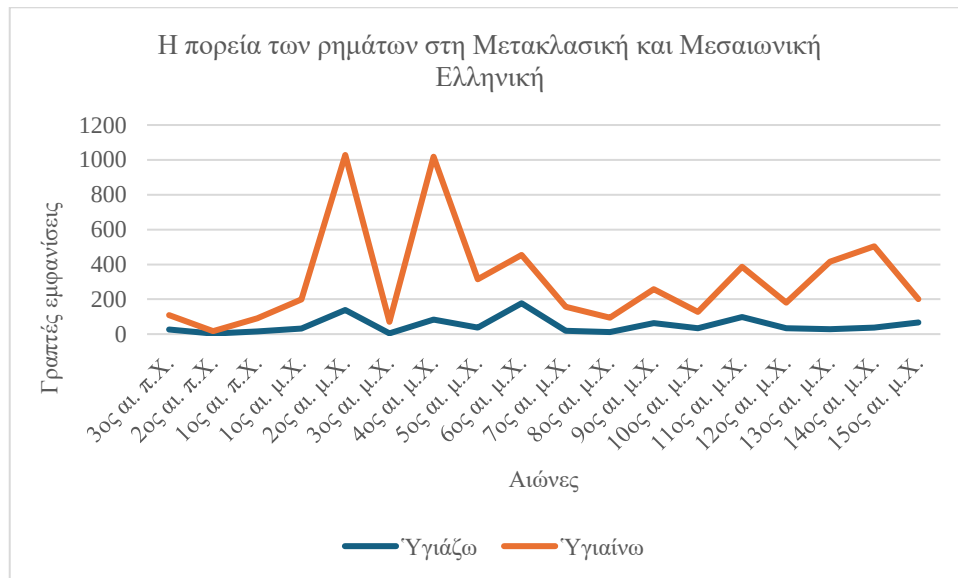
Προς τα τέλη αυτής της περιόδου, εντοπίζεται σε λογοτεχνικά έργα και το ρήμα *ύγιαζω* με σημασία ‘θεραπεύω’. Από το ίδιο τριγενές και δικατάληκτο επίθετο *ό / ή ύγιής*, *τὸ ύγιές* έχει προέλθει και το προγενέστερο ρήμα *ύγιαίνω* με διαφορετική σημασία το οποίο συναντάται σε περισσότερους από 700 παπύρους και σε περισσότερες από 100 επιγραφές. Η κυριαρχία του ρήματος *ύγιαίνω* είναι εμφανής στη μετακλασική και τη μεσαιωνική περίοδο (βλ. γράφημα 9). Συνεπώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση εντοπίζονται διαφορετικά ρήματα με διαφορετικά επιθήματα από το ίδιο ονοματικό θέμα με διαφορετική σημασία.

26. Ύγιαίνω ‘έχω καλή υγεία’

- **Λογοτεχνία:** *ύγιαίνειν* (Θέογνις, *Έλεγεῖται*, 1.255, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ύγιαίνειν* (SB. 18.13273, άγνωστη τοποθεσία, 5^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ύγιαίνουσαν* (IG IV², 1 122, Πελοπόννησος, 4^{ος} αι. π.Χ.)

27. 'Υγιαζω 'θεραπεύω'

- **Λογοτεχνία:** *ύγιαζει* (Ιπποκράτης, *Προρρητικόν*, 2.22.12, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ύγιαζουσι* (P. herc 1004, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)

Γράφημα 9. Η πορεία των ρηματικών παραλλαγών από το επίθετο *ύγιής*. -ές

6.2.4. Ο σχηματισμός των ρημάτων σε -ι-άζω

Ήδη από τις αρχές της κλασικής περιόδου, πιο συγκεκριμένα στα μεθομηρικά χρόνια, η επέκταση του επιθήματος -άζω συνεχίζεται με έντονο ρυθμό. Αυτή η κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα το επιθήμα -άζω να προσκολληθεί σε θέματα σε -ι και σε -ιο, -ια και έτσι να δημιουργηθούν σε αυτήν τη φάση της γλώσσας μετονοματικά ρήματα σε -ι-άζω.

- Πρώτες περιπτώσεις ρημάτων σε -ι-άζω σε γραπτές πηγές

28. *Στασιάζω*⁵⁰ 'δημιουργώ ομάδες, διαχωρίζω' (< ή *στάσις*, θέμ. *στασί*-, *στασε*-)

⁵⁰ Στην Κρήτη εντοπίζεται και το ρήμα *στασίζω* με την ίδια σημασία από τον 3^ο αι. μ.Χ. (Beekes 2010, λ. *στάσις*).

- **Λογοτεχνία:** στασιάζεται (Μίμνερμος, *Αποσπάσματα*, 10.1, 7^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** στασιάζον (SEG 21:22, Αττική, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** στασιάζουσι (P.Herc. 240, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)

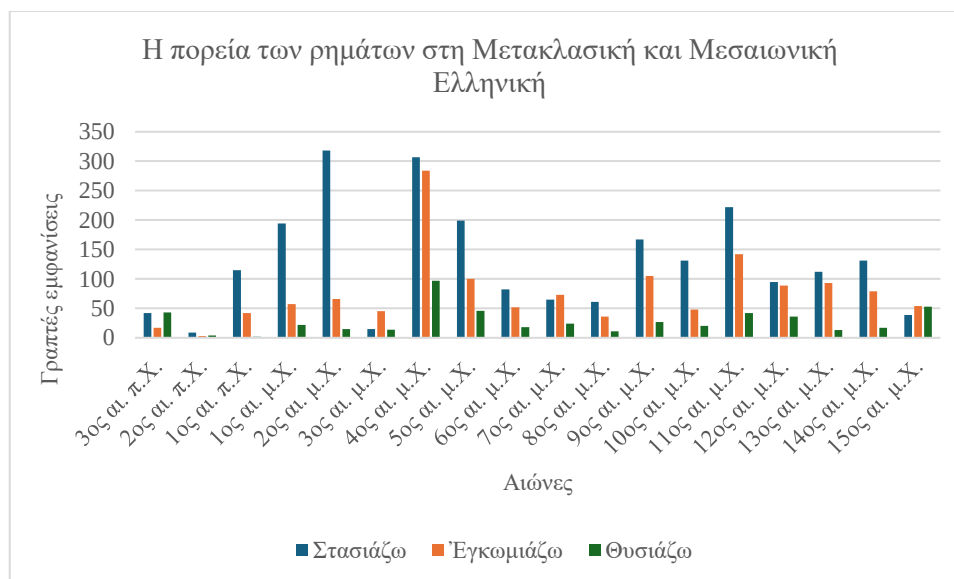
29. Έγκωμιάζω, -ομαι ‘επαινώ’ (< ό / ή έγκώμιος, τὸ έγκώμιον, θέμ. έγκωμιο-)

- **Λογοτεχνία:** έγκωμιάζομενον (Οί Έπτά σοφοί, *Αποφθέγματα*, 2.11, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** έγκωμιάζοντες (P.Hib. 2 247, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** έγκωμιάζει (IG XI,4 573, Δήλος, 3^{ος} αι. π.Χ.)

30. Θυσιάζω, -ομαι⁵¹ ‘τιμώ με θυσία, προσφέρω κάτι ή κάποιον σε θυσία’ (< ή θυσία, θέμ. θυσια-)

- **Λογοτεχνία:** θυσιάσει (Αίσωπος, *Μύθοι*, 168.1.3, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** θυσιάσαις (IG XII Suppl. 122, Λέσβος, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** θυσιάζοντος (P.Tebt. 3 .1 797, Αρσινόη, 2^{ος} αι. π.Χ.)

⁵¹ Το μη συνοπτικό θέμα χρησιμοποιείται γραπτώς για πρώτη φορά στα όρια μεταξύ κλασικής και μετακλασικής περιόδου, *θυσιάζεις* (Στράτων, *Αποσπάσματα*, 1.21, 4^{ος} - 3^{ος} αι. π.Χ.). Διατηρείται μέχρι και σήμερα σε χρήση και έχει υποστεί σημασιολογική επέκταση σε κάποιο βαθμό, αφού απέκτησε και τη μεταφορική σημασία ‘στερούμαι ή προσφέρω κάτι με τη θέλησή μου για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *θυσιάζω*).

Γράφημα 10. Περιπτώσεις μετονοματικών ρημάτων σε -i-άζω

Βέβαια, η παραγωγή των ρημάτων σε -ιάζω θα αρχίσει να αυξάνεται σταδιακά τους δύο τελευταίους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής, θα ενταθεί ακόμη περισσότερο στη Μετακλασική Ελληνική και θα κυριαρχήσει στη Μεσαιωνική Ελληνική. Ενδεικτικά ρηματικά παραδείγματα των όψιμων αιώνων της Κλασικής Ελληνικής αποτελούν τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -i-άζω στους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής

31. Σχεδιάζω, -ομαι ‘κάνω κάτι αυθόρμητο’ (< σχέδιος, -α, -ον⁵², θέμ. σχεδιο-)

- **Λογοτεχνία:** *έσχεδιάσται* (Ελλάνικος, *Αποσπάσματα*, 163.7, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *σχεδιάζουσιν* (P.Herc. 408, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)

32. Έλευθεριάζω⁵³ ‘μιλώ και συμπεριφέρομαι ως ελεύθερος άνθρωπος’ (< έλευθέριος, -α, -ον, θέμ. έλευθεριο-)

⁵² Το επίθετο *σχέδιος* προέρχεται από το επίρρημα *σχεδόν*, με σημασία ‘αυτοσχεδιάζω, κάνω κάτι αυθόρμητο’ (Beekes 2010, λ. *σχεδόν*).

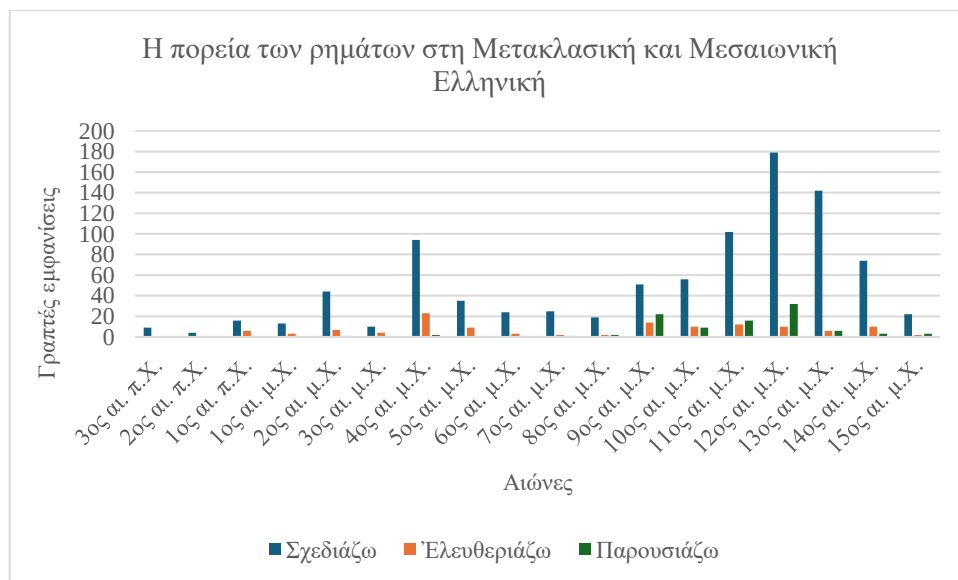
⁵³ Χρησιμοποιείται σε γραπτά κείμενα έως και τη Νέα Ελληνική, π.χ. *έλευθεριάζειν* (Νεόφυτος Δούκας, *Επιστολαί*, 398,15, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

- **Λογοτεχνία:** *ἐλευθεριάσαι* (Πλάτων, *Νόμοι*, Stephanus σελ. 701e.5, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)

33. Παρουσιάζω, -ομαι⁵⁴ ‘είμαι παρών’ (< ἡ παρουσία, θέμ. παρουσια-)

- **Λογοτεχνία:** *παρουσιάζεται* (Αριστοτέλης, *Περὶ Φυτῶν*, 2.Bekker 825a.11, 4^{ος} αι. π.Χ.)

Αξίζει να τονιστεί πως τα ρήματα *στασιάζω*, *ἐγκωμιάζω* και *θυσιάζω*, πιθανώς να αποτελούν και από τις πρωταρχικές περιπτώσεις ρημάτων που εντάσσονται στη συγκεκριμένη ρηματική κατηγορία, λόγω και της πρώιμης χρήσης τους σε παπύρους και επιγραφές της κλασικής και κυρίως της ελληνιστικής περιόδου. Στους ακόλουθους αιώνες χρησιμοποιούνται με μεγαλύτερη συχνότητα στα αυτοκρατορικά χρόνια (βλ. γράφημα 10), σε αντίθεση με ρήματα που εμφανίστηκαν από τους όψιμους αιώνες της κλασικής περιόδου, όπως το ρήμα *σχεδιάζω* που χρησιμοποιείται συχνότερα αργότερα, στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο (βλ. γράφημα 11).

Γράφημα 11. Περιπτώσεις όψιμων μετονοματικών ρημάτων σε -ι-άζω

⁵⁴ Η σημασία ‘είμαι παρών’ αποτελεί σημασιολογικό δάνειο από το ρήμα *présenter* της Γαλλικής (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *παρουσιάζω* / -ομαι).

6.2.5. Μεταρρηματικοί σχηματισμοί σε -άζω / -ιάζω

Στα τέλη της κλασικής περιόδου, παρατηρείται και σχηματισμός ρημάτων σε -άζω από επιρρήματα. Μία χαρακτηριστική περίπτωση είναι το ρήμα *διχάζω*⁵⁵.

34. *Διχάζω, -ομαι*⁵⁶ ‘χωρίζω σε δύο μέρη’ (αρχική σημασία) (< *δίχα*)

- **Λογοτεχνία:** *διχάζειν* (Πλάτων, *Πολιτικός*, Stephanus σελ. 264.d.5, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *δίχαζε* (P.Daris 7, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. μ.Χ.)

Επίσης, παρατηρείται στα μέσα της Κλασικής Ελληνικής το ρήμα *ένεχυράζω* για το οποίο εντοπίζεται παράλληλος τύπος σε -ιάζω. Το ρήμα *ένεχυριάζω* αποτελεί μία διαφορετική περίπτωση, προφανώς εξαιτίας της επιρροής των ρημάτων σε -ι-άζω με την ευρεία παραγωγή που είχε ξεκινήσει να σημειώνεται ήδη από την Κλασική Ελληνική.

35. *Ένεχυράζω, -ομαι* ‘παίρνω εγγύηση’ (< *τὸ ἐνέχυρον*, θέμ. *ένεχυρο-*)

- **Λογοτεχνία:** *ήνεχύρασεν* (Αισχύλος, *Αποσπάσματα*, 31.314c.6, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ένεχυράσε* (Brixhe, DGP Suppl.5 276, Παμφυλία, τέλη 4^{ου} / αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ένεχυράζηι* (P.Hib. 2 197, Αλεξάνδρεια (;), 3^{ος} αι. π.Χ.)

36. *Ένεχυριάζω, -ομαι*⁵⁷ ‘δίνω κάτι ως ενέχυρο για τη λήψη δανείου’ (< *ένεχυράζω*)

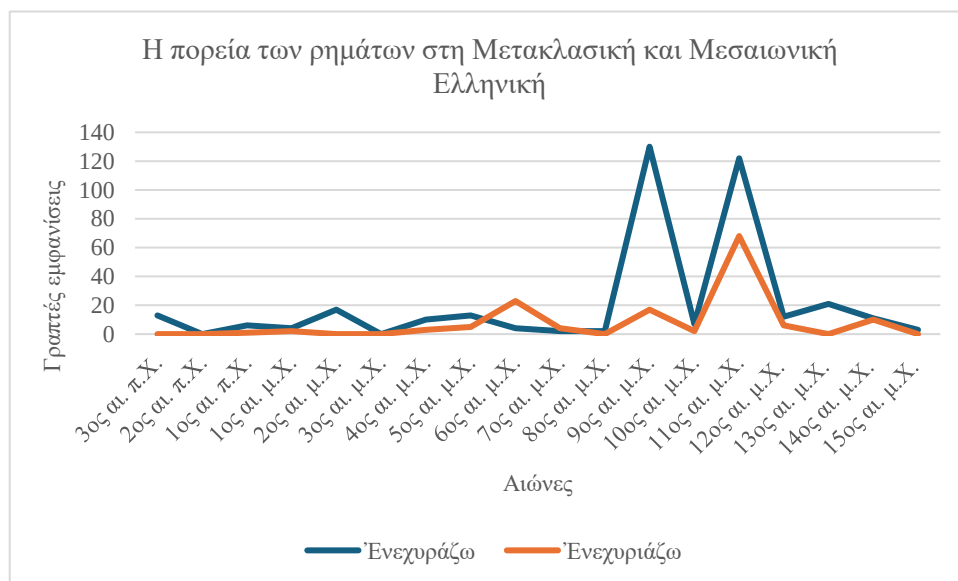
⁵⁵ Πρόκειται για μεταβατικό ρήμα που συνεχίζει να βρίσκεται σε χρήση και στη Νέα Ελληνική στην οποία έχει προστεθεί η μεταφορική σημασία ‘προκαλώ διχόνοια’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *διχάζω*).

⁵⁶ Όλες οι υπόλοιπες αναφορές του μη συνοπτικού θέματος σε λογοτεχνικά συμφραζόμενα παρατηρούνται από την αυτοκρατορική περίοδο, π.χ. *διχάζω* (Αΐλιος Ηρωδιανός και Ψευδο-Ηρωδιανός, *Επιμερισμοί*, σελ. 19, 2^{ος} αι. μ.Χ.).

⁵⁷ Έχει διατηρηθεί και στη Νέα Ελληνική ως μεταβατικό ρήμα με την ίδια σημασία (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *ένεχυριάζω*).

- **Λογοτεχνία:** *ήνεχυριάζον* (Λυσίας, *Fragmenta orationum deperditarum in papyris vel apud scriptores antiquos cum titulo vel tituli indice servata*, 106.237.8, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ένεχυριάζω* (SB 16 12943, Αρσινόη, 7^{ος} αι. μ.Χ.)

Το ρήμα *ένεχυράζω* αποτελεί τον αρχικό τύπο, όπως γίνεται εμφανές και από τις αναφορές του ήδη σε παπύρους και επιγραφές της Ελληνιστικής Κοινής. Στους επόμενους αιώνες η χρήση και των δύο ρηματικών τύπων είναι περιορισμένη με λιγοστές αναφορές στα λογοτεχνικά κείμενα. Εξάιρεση αποτελούν ο 9^{ος} αι. μ.Χ. για το ρήμα *ένεχυράζω* και ο 11^{ος} αι. μ.Χ. και για τους δύο τύπους με εμφανώς περισσότερες αναφορές (βλ. γράφημα 12). Ίσως, η αυξημένη χρήση τους σε αυτούς τους αιώνες συνδέεται και με το επίπεδο ύφους και πιο συγκεκριμένα με την εμφάνιση κειμένων με δημώδες ύφος.

Γράφημα 12. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ένεχυράζω* και *ένεχυριάζω*

6.3. Μορφολογικοί μεταπλασμοί ρημάτων με το επίθημα -άζω στην Κλασική Ελληνική

Ήδη από την Κλασική Ελληνική παρατηρούνται οι πρώτοι μορφολογικοί μεταπλασμοί με την προσθήκη του επιθήματος -άζω σε ορισμένες κατηγορίες ρημάτων, οι οποίοι έδωσαν το έναυσμα, ώστε, κυρίως, στη Μετακλασική Ελληνική, αλλά και αργότερα στη Μεσαιωνική Ελληνική, να επηρεαστούν και να μεταπλαστούν ακόμη περισσότερα ρήματα που εντάσσονταν σε αυτές τις κατηγορίες, αλλά και να προκύψουν μεταπλασμοί και από άλλες ρηματικές κατηγορίες.

6.3.1. Μεταπλασμός ρημάτων σε -νημι / -ννυμι με το επίθημα -άζω

Από τις αρχές της Κλασικής Ελληνικής, μία κατηγορία ρημάτων για την οποία εμφανίζεται γραπτώς παράδειγμα μορφολογικού μεταπλασμού σε τόσο πρώιμο στάδιο της γλώσσας αποτελούν τα ρήματα σε -νημι και αργότερα αυτά σε -ννυμι τα οποία με τετραμερή αναλογία μέσω του κοινού θέματος του αορίστου με τα μετονοματικά ρήματα μεταπλάστηκαν σε -άζω. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το μεταπλασμένο ρήμα *δαμάζω*⁵⁸ (π.χ. οριστ. αόρ. *ἐδίκασα* : οριστ. ενεστ. *δικάζω* :: οριστ. αόρ. *ἐδάμασα* : οριστ. ενεστ. *χ*, όπου *χ* = *δαμάζω*), το οποίο έχει αντικαταστήσει πλήρως τον προγενέστερο τύπο από τη Μετακλασική Ελληνική και έπειτα (βλ. γράφημα 13).

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -άζω από ρήματα σε -νημι⁵⁹, -ννυμι μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος

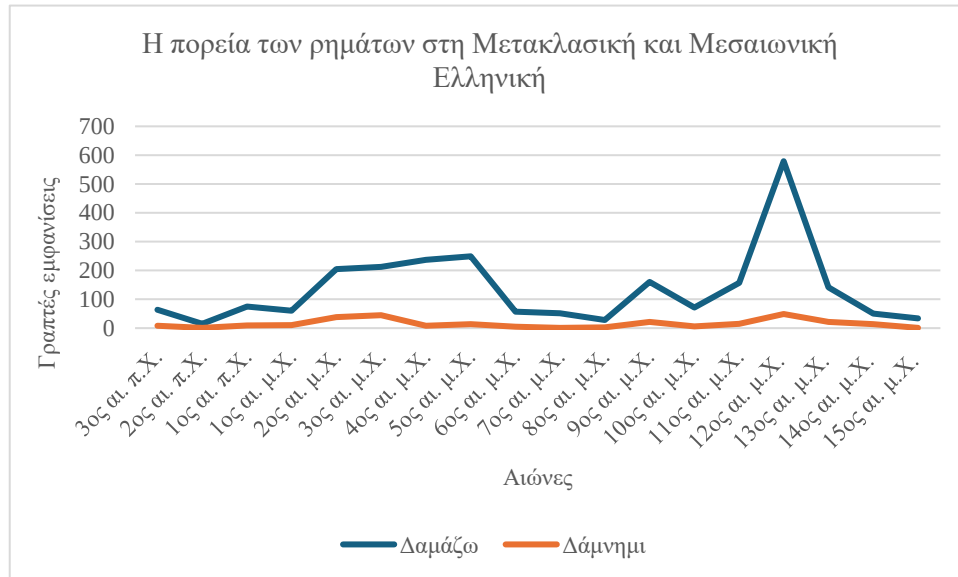
37. *Δαμάζω*, -ομαι ‘περιορίζω, υποτάσσω, συγκρατώ’ (< *δαμασ-*, *δάμνημι*)

- **Λογοτεχνία:** *δαμαζόμενος* (Ησίοδος, *Θεογονία*, στ. 865, 8^{ος} - 7^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *δαμαζόμεναι* (PSI 17 1669, Οξύρρυγχος, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.)

⁵⁸ Πρόκειται για το αρχικό ρήμα *δάμνημι* (δεν ανήκει στο λεξιλόγιο της αττικής πεζογραφίας) με αρχική σημασία ‘περιορίζω με καταναγκασμό’ που εξελίχθηκε σημασιολογικά σε ‘υποτάσσω’ (Chantraine 2022, λ. *δάμνημι*).

⁵⁹ Ετυμολογικά, οι παλιοί ενεστώτες *σκίδνημι*, *κίρνημι*, *πίτνημι* εμφάνιζαν αόριστους σε φωνηεντική βαθμίδα *ε*, *σκεδάσαι*, *κεράσαι*, *πετάσαι*, από τους οποίους σχηματίστηκαν οι νέοι ενεστώτες σε -ννυμι (Chantraine 2022, λ. *πετάννυμι*).

- **Επιγραφές:** *δαμαζομένης* (Bernand, Inscr. Métr. 129, Αίγυπτος, ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος)

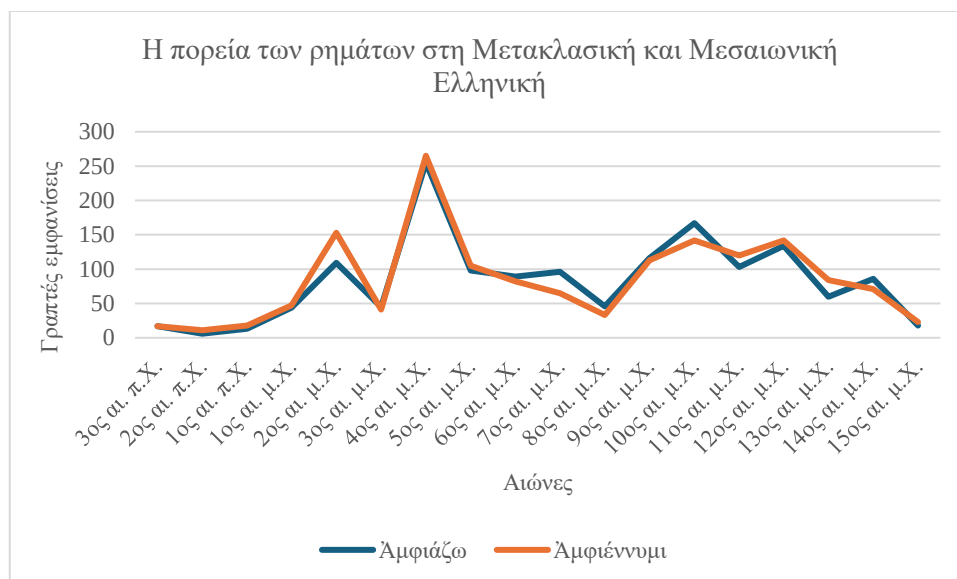
Γράφημα 13. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *δαμάζω* και *δάμνημι*

38. *Αμφιάζω* / *Αμφιέζω*, -ομαι⁶⁰ ‘ντύνω’ (< *ἀμφιεσ-*, *ἀμφιέννυμι*)

- **Λογοτεχνία:** *ἀμφιάζεται* (Κτησίας, *Αποσπάσματα*, 13.35, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ἀμφιαζομένην* (P.Coll. Youtie 2 92, Αντινοόπολις, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἀμφιάσαντες* (OGIS 200, Νουβία, 4^{ος} - 5^{ος} αι. μ.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό θέμα)

Σε αντίθεση με το προηγούμενο παράδειγμα μορφολογικού μεταπλασμού, το ρήμα *ἀμφιάζω* χρησιμοποιείται σχεδόν με την ίδια συχνότητα στη Μετακλασική και τη Μεσαιωνική Ελληνική με τον προγενέστερο τύπο *ἀμφιέννυμι* (βλ. γράφημα 14).

⁶⁰ Από την Αυτοκρατορική Κοινή απαντά και ως *αμφιέζω*, π.χ. *ἀμφιέζειν* (Πλούταρχος, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 23.3.3, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.). Στη Νέα Ελληνική διατηρήθηκε μόνο ως σύνθετος ρηματικός τύπος *μεταμφιέζω* με σημασία ‘αλλάζω την εξωτερική εμφάνιση κάποιου, ώστε να μην αναγνωρίζεται’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *μεταμφιέζω*).

Γράφημα 14. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἀμφιάζω* και *ἀμφιέννυμι*

6.3.2. Μεταπλασμός συνηρημένων ρημάτων *-(ι)άω*, *-ῶ* σε *-(ι)άζω*

Μία ακόμη κατηγορία ρημάτων που μεταπλάστηκαν είναι τα συνηρημένα ρήματα σε *-άω*, *-ῶ* (με *ρ* ή *ι* εμπρός από τον χαρακτήρα). Τα συγκεκριμένα ρήματα, επειδή προηγείται *ι* ή *ρ*, εκτείνουν το *-ᾱ* σε *-ᾶ* στον μέλλοντα, τον αόριστο και τον παρακείμενο. Αντίθετα, τα υπόλοιπα συνηρημένα ρήματα σε *-άω*, *-ῶ* στα οποία προηγείται σύμφωνο (εκτός του *ρ*) πριν από τον χαρακτήρα εκτείνουν το *-ᾱ* σε *η*. Τα ρήματα αυτής της κατηγορίας σχημάτιζαν με όμοιο τρόπο τον αόριστο, δηλαδή σε *-(ι)ας*, με τα μετονοματικά ρήματα σε *-(ι)άζω* τα οποία βρίσκονταν ήδη σε χρήση. Έτσι, μέσω τετραμερούς αναλογίας τα συνηρημένα ρήματα σε *-(ι)άω*, *-ῶ* μεταπλάστηκαν σε *-(ι)άζω*. Η αρχή για τους μεταπλασμούς των συνηρημένων ρημάτων σε *-(ι)άω*, *-ῶ* φαίνεται να χρονολογείται από τα μέσα της κλασικής περιόδου, π.χ. με το ρήμα *σκιάζω*⁶¹ (π.χ. οριστ. αόρ. *ἐνεκωμίασα* : οριστ. ενεστ. *ἐγκωμιάζω* :: οριστ. αόρ. *ἐσκίασα* : οριστ. ενεστ. *χ*, όπου *χ* = *σκιάζω*), το οποίο από τις αρχές της αυτοκρατορικής περιόδου χρησιμοποιείται συστηματικότερα με περισσότερες γραπτές αναφορές στα

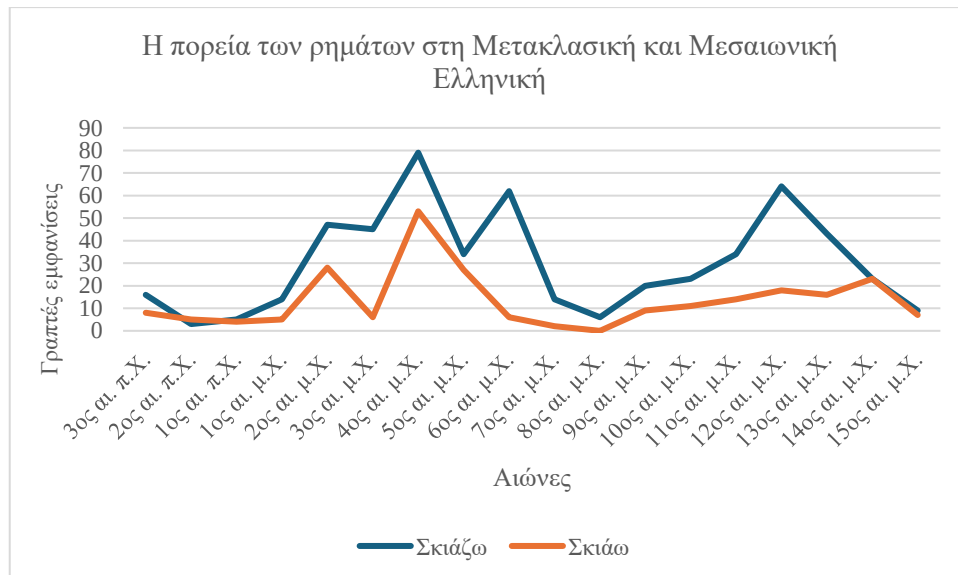
⁶¹ Πρόκειται για μετονοματικό ρήμα από το ουσιαστικό ή *σκιά*, αρχικά σε συνηρημένη μορφή *σκιάω*, *-ῶ* (Beekes 2010, λ. *σκιά*). Στη Νέα Ελληνική διατηρήθηκε το μεταπλασμένο ρήμα, αλλά με σημασιολογική μεταβολή που συντελέστηκε στη μεσαιωνική περίοδο, με την απόκτηση της νέας σημασίας ‘τρομάζω, φοβίζω’ εξαιτίας της συσχέτισης του σκοτεινού με τον φόβο και την αγωνία (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *σκιάζω*, Μπαμπινιώτης 2008, λ. *σκιάζω*²).

λογοτεχνικά κείμενα έναντι του αρχικού συνηρημένου τύπου *σκιάω*, -*ῶ* (βλ. γράφημα 15).

- Περιπτώσεις μεταπλασμένων ρημάτων σε -(ι)άζω από συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -*ῶ*, μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος -(ι)ασ

39. *Σκιάζω* (< *σκιασ-*, *σκιάω*, -*ῶ*)

- **Λογοτεχνία:** *σκιαζέτω* (Πίνδαρος, *Παιάνες*, 52a.2, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *σκιαζομένων* (P.Strasb. 9 804, άγνωστη τοποθεσία, 1^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *σκιάζει* (IGLSyr 21,2 153, Αραβία, 6^{ος} αι. μ.Χ.)

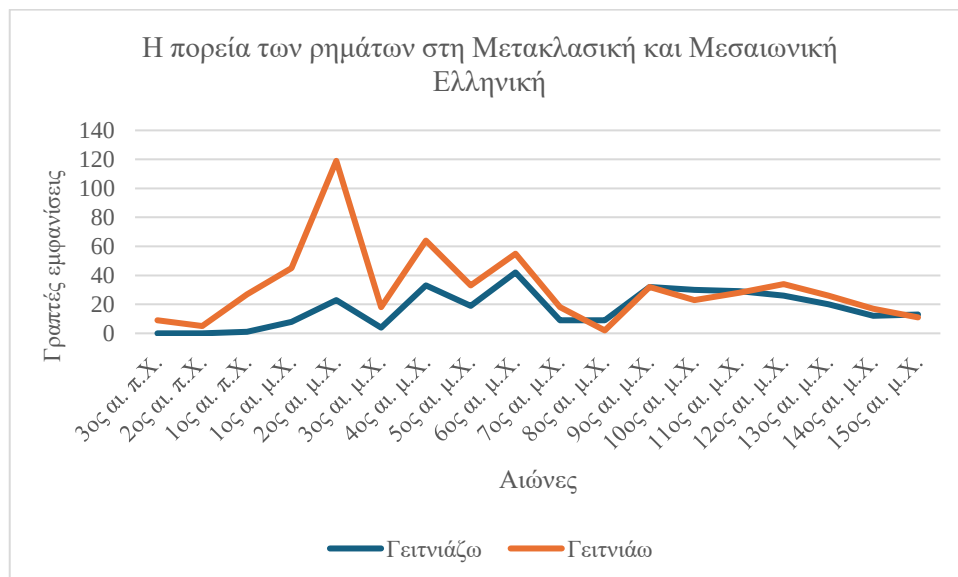

Γράφημα 15. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *σκιάζω* και *σκιάω*, -*ῶ*

40. Γειτνιάζω⁶² ‘είμαι γείτονας’ (< γειτνιασ-, γειτνιάω, -ῶ⁶³)

- **Λογοτεχνία:** γειτνιάζει (Αριστοτέλης, *Περὶ Φυτῶν*, 2. Bekker σελ. 828a.5, 4^{ος} αι. π.Χ.)

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο αρχικός συνηρημένος τύπος *γειτνιάω*, -ῶ υπερέχει σε αναφορές στα λογοτεχνικά κείμενα έως και τις αρχές της αυτοκρατορικής περιόδου με τον μεταπλασμένο τύπο *γειτνιάζω* να αυξάνει σταδιακά τη χρήση του και να εξισορροπεί την κατάσταση από τα τέλη της αυτοκρατορικής περιόδου, χωρίς βέβαια να επικρατεί έναντι του προγενέστερου τύπου έως και τα τέλη της μεσαιωνικής περιόδου (βλ. γράφημα 16).

Γράφημα 16. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *γειτνιάζω* και *γειτνιάω*, -ῶ

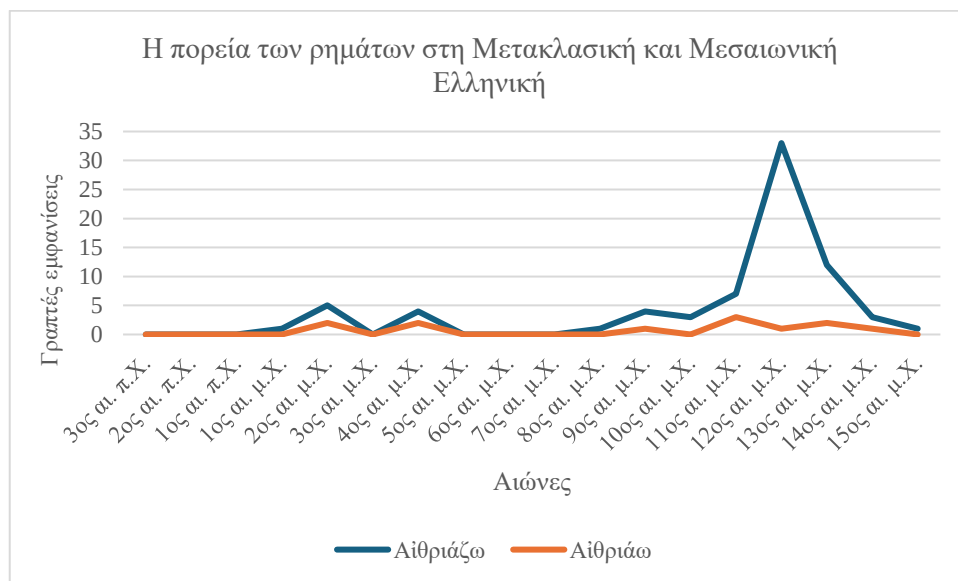
⁶² Παρά το γεγονός πως ο μεταπλασμένος τύπος εμφανίστηκε γραπτώς σε τόσο πρόωμη φάση, σε παπύρους και επιγραφές δεν εντοπίζεται το νέο μη συνοπτικό θέμα, αλλά μόνο το συνοπτικό, π.χ. *γειτνιάσεις* (P.Nessana 32, Παλαιστίνη, 6^{ος} αι. μ.Χ.), *γειτνιάσεις* (MDAI(A) 27 (1902) 47,71, Πέργαμος, 2^{ος} αι. π.Χ.). Σχετικά με το ρήμα *γειτονιάζω*, εντοπίζεται μόνο μία εμφάνιση χωρίς χρονολόγηση, *γειτονιάζει* (Σχόλια στον Αίλιο Αριστείδη, επίγραμμα 112,19.3) και δύο αναφορές σε δύο επιγραφές με χρήση του συνοπτικού θέματος, *γειτονιάσει* (TAM III,1 348, Πισιδία), *γειτονιάσει* (SEG 57:1146, Λυδία, 1^{ος} αι. μ.Χ.).

⁶³ Το συνηρημένο ρήμα *γειτνιάω*, -ῶ απαντά γραπτώς από τα μέσα της Κλασικής Ελληνικής, *ἐγεινίων* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 70.1.1, 6^{ος} αι. π.Χ.).

41. *Αἰθριάζω* ‘βρίσκομαι στον ανοιχτό αέρα, φωτίζω’ (< *αἰθριασ-*, *αἰθριάω*, -
 $\tilde{\omega}^{64}$)

- **Λογοτεχνία:** *αἰθριάζει* (Αριστοτέλης, *Προβλήματα*, Bekker σελ. 941a.4, 4^{ος} αι. π.Χ.)

Η χρήση τόσο του νέου μεταπλασμένου ρήματος *αἰθριάζω* όσο και του αρχικού συνηρημένου ρήματος *αἰθριάω*, - $\tilde{\omega}$ είναι περιορισμένη με ελάχιστες αναφορές στα λογοτεχνικά κείμενα με εξαίρεση τον 12^ο αι. μ.Χ. στον οποίο ο νέος ρηματικός τύπος *αἰθριάζω* αυξάνει τις εμφανίσεις του (βλ. γράφημα 17).

Γράφημα 17. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *αἰθριάζω* και *αἰθριάω*, - $\tilde{\omega}$

6.3.3. Μεταπλασμός των πρώην βαρύτονων ρημάτων με την προσθήκη του επιθήματος -άζω

Στη φάση της Κλασικής Ελληνικής δημιουργήθηκαν ρήματα σε -άζω από πρώην βαρύτονα ρήματα. Το κύριο χαρακτηριστικό των ρημάτων αυτής της κατηγορίας ήταν πως οι αρχικοί τους ρηματικοί τύποι απαντούσαν μόνο στον ενεστώτα και τον παρατατικό. Τα συγκεκριμένα ρήματα στη διάρκεια της Κλασικής Ελληνικής, δηλαδή

⁶⁴ Το συνηρημένο ρήμα *αἰθριάω*, - $\tilde{\omega}$ απαντά γραπτώς ήδη στην Κλασική Ελληνική, *αἰθριήσας* (Ιπποκράτης, *Περὶ ἀσθενειῶν* i-iii, 3.17.54, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.).

μετά το πέρασμα των ομηρικών χρόνων, δέχθηκαν το επίθημα -άζω και στη συνέχεια σχημάτισαν το μη συνοπτικό τους θέμα όπως τα ρήματα με αρχικούς ενεστώτες σε -άζω. Σε αυτήν την κατηγορία μορφολογικών μεταπλασμών μπορούν να ενταχθούν τα ρήματα σκεπάζω, στεγάζω και στενάζω.

42. Σκεπάζω, -ομαι ‘προστατεύω, καλύπτω’ (< ή σκέπη⁶⁵, θέμ. σκεπᾱ-)

- **Λογοτεχνία:** σκεπάσας (Αίσωπος, *Μύθοι*, 36.1.4, 6^{ος} αι. π.Χ.), σκεπάζει (Φερεκύδης, *Αποσπάσματα*, 103a.5, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** σκεπάζει (P.Cair. Zen. 3 59451, Μέμφιδα, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** σκεπάζει (Smyrna 321, Ιωνία, Ελληνιστική Κοινή)

Από το ουσιαστικό των ομηρικών χρόνων τὸ σκέπας προήλθε το μετονοματικό ρήμα σκέπω⁶⁶. Στη συνέχεια εντοπίζεται το ουσιαστικό θηλυκού γένους ἡ σκέπη, από το οποίο πιθανώς προήλθε ο ρηματικός τύπος σε -άζω, εξαιτίας της σύνδεσης του επιθήματος -άζω με λέξεις που εμφανίζουν θέμα σε -ᾱ. Λόγω της ευρείας παραγωγής μετονοματικών ρημάτων σε -άζω, ήδη από τις απαρχές της Κλασικής Ελληνικής από το συγκεκριμένο θέμα, το ρήμα σκεπάζω αντικατέστησε τον ρηματικό τύπο σκέπω, ο οποίος απαντούσε μόνο σε ενεστώτα και παρατατικό.

43. Στεγάζω, -ομαι⁶⁷ ‘καλύπτω, προστατεύω’ (< ή στέγη⁶⁸, θέμ. στεγᾱ-)

- **Λογοτεχνία:** στεγάζειν (Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, στ. 781, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** στεγαζέτω (P.Hal. 1, Αίγυπτος, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** στεγαζόντες (MDAI(A) 27 (1902) 47,71, Πέργαμος, 2^{ος} αι. π.Χ.)

⁶⁵ Το ουσιαστικό ἡ σκέπη συναντάται γραπτώς από τα μέσα της Κλασικής Ελληνικής, π.χ. σκέπης (Αίσωπος, *Μύθοι*, 107.1.14, 6^{ος} αι. π.Χ.).

⁶⁶ Το ρήμα σκέπω απαντά γραπτώς, για πρώτη φορά, με τον ρηματικό τύπο σκεπόμενον (Αναξιμένης, *Testimonia*, 7.19, 6^{ος} αι. π.Χ.).

⁶⁷ Το ρήμα στέγω με την ίδια σημασία αποτελεί τον πρωταρχικό θεματικό ενεστώτα και παράγεται από την ΙΕ ρίζα *(s)teg- (Beekes 2010, λ. στέγω). Πράγματι, απαντά γραπτώς για πρώτη φορά με τον ρηματικό τύπο στέγει (Οἱ Ἑπτὰ σοφοί, *Αποφθέγματα*, 2.13.2, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.).

⁶⁸ Το ουσιαστικό ἡ στέγη απαντά γραπτώς για πρώτη φορά στη λυρική ποίηση, στέγα (Αλκαίος, *Αποσπάσματα*, 357.3, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.).

Από το βαρύτονο ρήμα *στέγω* προήλθε το παράγωγο ουσιαστικό *ή στέγη*. Στους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής προέκυψε το μετονοματικό ρήμα *στεγάζω* από το ουσιαστικό *ή στέγη* εξαιτίας της σύνδεσης του επιθήματος *-άζω* με θέματα σε *-ā*. Με αυτόν τον τρόπο, ο νέος ρηματικός τύπος σε *-άζω* αντικατέστησε τον ρηματικό τύπο *στέγω*, ο οποίος απαντούσε μόνο σε ενεστώτα και παρατατικό.

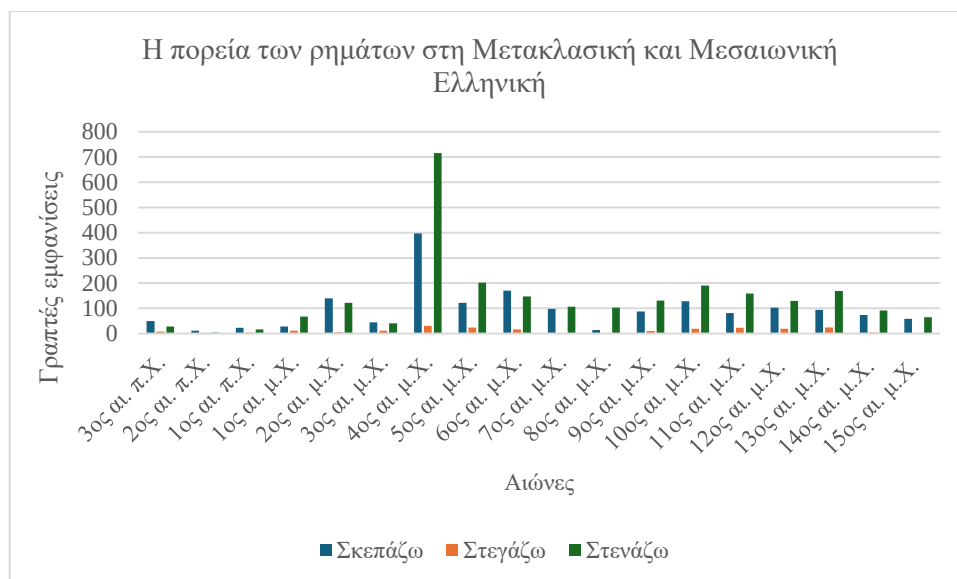
44. *Στενάζω*⁶⁹ ‘αναστενάζω’ (*στενάχω* < *στένω*⁷⁰)

- **Λογοτεχνία:** *στενάζω* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 24.1.4, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *στενάζουσα* (IG IX,1 163, Ελάτεια, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *έστέναζε* (P.Oxy. 67 4631, Οξύρρυγχος, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Η περίπτωση του ρήματος *στενάζω* φαίνεται πως διαφέρει συγκριτικά με τους άλλους δύο ρηματικούς τύπους που εξετάστηκαν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο. Το ρήμα *στενάζω* είναι μεταρρηματικό, σχηματισμένο στα μέσα, χρονολογικά, της Κλασικής Ελληνικής. Σημαντική είναι η παρουσία του επαυξημένου ρηματικού τύπου *στενάχω* που απαντά γραπτώς ήδη από τα ομηρικά χρόνια, π.χ. *στενάχων* (*Ιλιάδα* A, στ. 364, 8^{ος} αι. π.Χ.). Ο συγκεκριμένος επαυξημένος ρηματικός τύπος είναι αρκετά πιθανό να συνέβαλε στη δημιουργία του ρήματος *στενάζω*. Αυτό, προφανώς, συνέβη εξαιτίας της μη παραγωγικής κατάληξης *-άχω* στην Κλασική Ελληνική η οποία δεν κατάφερε να επιβιώσει. Επομένως, το ρήμα *στενάζω* εξαιτίας της μεγάλης παραγωγικότητας του επιθήματος *-άζω* στην Κλασική Ελληνική, κατάφερε να καθιερωθεί και να αντικαταστήσει τόσο το αρχικό βαρύτονο ρήμα *στένω* που απαντούσε μόνο σε ενεστώτα και παρατατικό όσο και τον επαυξημένο τύπο *στενάχω*.

⁶⁹ Αποτελούσε επαυξημένο τύπο του ρήματος *στένω* με την ίδια σημασία ‘αναστενάζω, βογκώ’ που προερχόταν από την ΙΕ ρίζα **(s)ten-* (Beekes 2010, λ. *στένω*). Το ρήμα *στενάζω* και ίσως το ρήμα *στενάχω* αποτελούν ελληνικούς σχηματισμούς (Chantraine 2022, λ. *στένω*). Οι ρηματικοί τύποι *στένω* και *στενάζω* δεν εμφανίζουν κάποια συντακτική διαφοροποίηση, διότι και οι δύο ρηματικοί τύποι παρουσιάζουν και αμετάβατη και μεταβατική λειτουργία.

⁷⁰ Το αρχικό βαρύτονο ρήμα *στένω* απαντά από την εποχή των ομηρικών επών, π.χ. *στένει* (*Ιλιάδα* Y, στ. 169, 8^{ος} αι. π.Χ.).

Γράφημα 18. Τα ρήματα *σκεπάζω*, *στενάζω*, *στεγάζω* ανά τους αιώνες στη λογοτεχνία

6.4. Σύνοψη κεφαλαίου

Συμπερασματικά, η κλασική περίοδος αποτέλεσε την πιο παραγωγική φάση του επιθήματος *-άζω*. Ξεκινώντας από οδοντικόληκτα θέματα σε *-αδ-* και ουρανικόληκτα θέματα σε *-αγ-* επεκτάθηκε αμέσως σε θέματα σε *-ᾶ* και *-ᾷ* με τα οποία συνδέθηκε δημιουργώντας τον πιο κοινό και συνηθισμένο τρόπο σχηματισμού των μετονοματικών ρημάτων σε *-άζω* στη διάρκεια της Κλασικής Ελληνικής. Αξιοσημείωτη θέση κατέχει η επέκταση του επιθήματος *-άζω* σε θέματα σε *-ο* και *-υ* σχηματίζοντας μετονοματικά ρήματα, σε μικρότερη, όμως, κλίμακα. Επίσης, ξεχωριστή αναφορά θα πρέπει να γίνει για τη μεγάλη κατηγορία ρημάτων σε *-ι-άζω* με την προσκόλληση του επιθήματος *-άζω* σε θέματα με *-ιο* και *-ια* (με το *-ι* ενσωματωμένο) που ξεκίνησε από τα μεθομηρικά χρόνια και εντάθηκε η παραγωγή τους στους όψιμους αιώνες της κλασικής περιόδου. Τέλος, σχετικά με τους μορφολογικούς μεταπλασμούς του μη συνοπτικού θέματος με το επίθημα *-άζω*, ήδη στην Κλασική Ελληνική πραγματοποιείται μορφολογικός μεταπλασμός σε πρώην βαρύτονα ρήματα. Παράλληλα για δύο μεγάλες ρηματικές κατηγορίες της γλώσσας, τα ρήματα σε *-νημι* / *-ννυμι* και τα συνηρημένα ρήματα σε *-(ι)άω*, *-ᾷ*, ξεκίνησαν οι μεταπλασμοί μέσω της τετραμερούς αναλογίας με βάση το κοινό συνοπτικό θέμα αυτών των ρημάτων και των μετονοματικών ρημάτων σε *-άζω*.

7. Περιπτώσεις ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στη Μετακλασική Ελληνική

Στη Μετακλασική Ελληνική (3^{ος} αι. π.Χ. - 6^{ος} αι. μ.Χ.), η χρησιμοποίηση των ρημάτων σε -άζω και -ιάζω συνεχίζεται με ακόμη μεγαλύτερη συχνότητα στον γραπτό λόγο, μέσω των μεταπλάσμων που έχουν υποστεί ορισμένες ρηματικές κατηγορίες, όπως και μέσω της παραγωγής νέων, κυρίως, μετονοματικών ρηματικών παραδειγμάτων στην πλειοψηφία τους, αλλά και μεταρρηματικών περιπτώσεων, όπως εντοπίζονται στις πηγές (λογοτεχνικά κείμενα, πάπυροι, επιγραφές).

Για την άντληση των δεδομένων, τον σημαντικότερο ρόλο διαδραματίζουν τα λογοτεχνικά κείμενα αυτής της περιόδου, διότι, σε αντίθεση με την περίοδο της Κλασικής Ελληνικής, η χρήση των ρημάτων σε -άζω και -ιάζω, τα οποία είχαν σχηματιστεί στη Μετακλασική Ελληνική, στους παπύρους και στις επιγραφές είναι αισθητά μειωμένη, με αποτέλεσμα σπανίως να εντοπίζονται τα νέα μεταπλασμένα ρηματικά παραδείγματα σε -άζω και -ιάζω, όπως και τα καινούργια μετονοματικά ρήματα σε αυτές τις δύο πηγές.

7.1. Μεταπλασμοί του μη συνοπτικού θέματος σε -άζω και -ιάζω

Στη διάρκεια της Μετακλασικής Ελληνικής, τα ρήματα που εμφάνισαν μορφολογικό μεταπλασμό για το μη συνοπτικό τους θέμα σε -(ι)άζω και -άζω σχετίζονταν με τις κατηγορίες των συνηρημένων ρημάτων σε -(ι)άω, -ᾶ και των ρημάτων σε -ννυμι / -ννιμι αντίστοιχα. Για αυτές τις δύο ρηματικές κατηγορίες ο μορφολογικός μεταπλασμός είχε ξεκινήσει στην προηγούμενη περίοδο με μεταπλασμένα παραδείγματα σε -άζω και -(ι)άζω να εντοπίζονται γραπτώς ήδη από την Κλασική Ελληνική. Νέα εξέλιξη, σχετικά με τους μορφολογικούς μεταπλασμούς ορισμένων ρημάτων σε -άζω, αποτελεί η παρουσία συνηρημένων δεύτερων τύπων σε -άω, -ᾶ. Επίσης, από αυτήν τη χρονική περίοδο ξεκινούν οι αντικαταστάσεις των αποθετικών ρημάτων σε -ίζομαι από ρήματα με το επίθημα -ιάζω. Επιπλέον, εκτός από τις προαναφερθείσες ρηματικές κατηγορίες, μία ακόμη ρηματική κατηγορία που ξεκίνησε τον μορφολογικό μεταπλασμό του μη συνοπτικού θέματος σε -ζω ήταν τα ουρανικόληκτα ρήματα σε -σσω (αττ. -ττω). Τέλος, παρατηρούνται και τα πρώτα πρώιμα δείγματα για την άνοδο και την εξάπλωση του επιθήματος -ιάζω.

7.1.1. Μεταπλασμός συνηρημένων ρημάτων -(ι)άω, -ᾶ σε -(ι)άζω

Για τη συγκεκριμένη κατηγορία ρημάτων, όπως γίνεται εμφανές από τις γραπτές εμφανίσεις των ρημάτων σε λογοτεχνικές πηγές⁷¹, οι μορφολογικοί μεταπλασμοί συνεχίστηκαν από τα τέλη της Ελληνιστικής Κοινής και η κορύφωσή τους σημειώθηκε στη διάρκεια της Αυτοκρατορικής Κοινής. Οι συγκεκριμένοι μορφολογικοί μεταπλασμοί στηρίχθηκαν στην τετραμερή αναλογία με βάση το κοινό συνοπτικό θέμα του αορίστου σε -(ι)ας που εμφάνιζαν τα συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ παράλληλα με τα μετονοματικά ρήματα σε -ι-άζω (π.χ. οριστ. αόρ. *ἐθυσίασα* : οριστ. ενεστ. *θυσιάζω* :: οριστ. αόρ. *ἐγεινίασα* : οριστ. ενεστ. *χ*, όπου *χ* = *γεινιάζω*). Στη διάρκεια της Μετακλασικής Ελληνικής παρατηρούνται αρκετά παραδείγματα μεταπλασμένων ρημάτων με κατάληξη -(ι)άζω από συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ, όπως τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -(ι)άζω από συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ, μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος -(ι)ας στην Ελληνιστική Κοινή

45. *Θυμιάζω*, -ομαι⁷² ‘θυμιατίζω’ (< *θυμιασ-*, *θυμιάω*, -ᾶ⁷³)

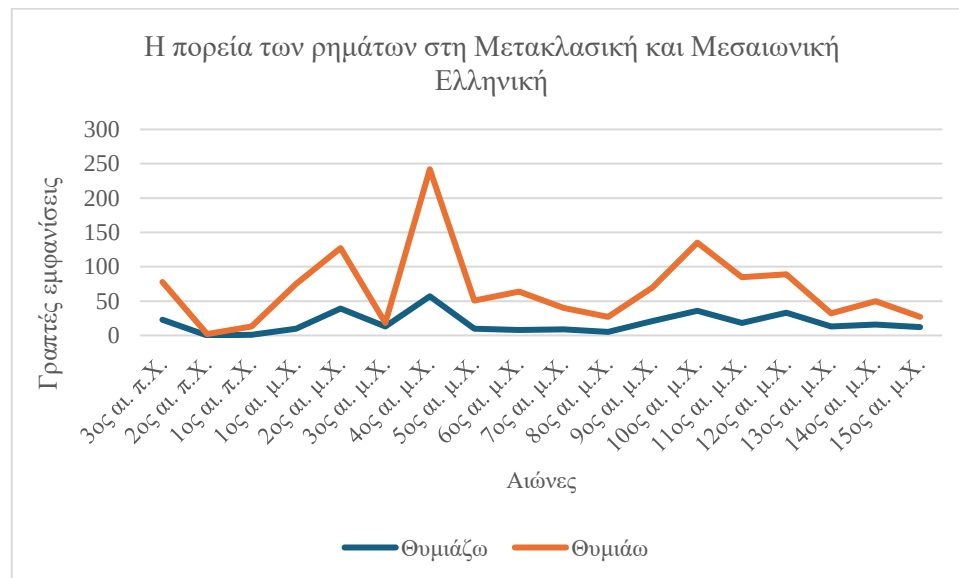
- **Λογοτεχνία:** *θυμιαζομένων* (Ανώνυμος Ποιητής, *Αποσπάσματα*, σελ. 238, 3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *θυμιάσεις* (CPR 7 1, Αρσινόη, 1^{ος} αι. π.Χ.) (μόνο το συνοπτικό θέμα απαντά)

⁷¹ Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, όπως έγινε εμφανές από την έρευνα στα λογοτεχνικά κείμενα, τους παπύρους και τις επιγραφές, οι πρώτες αναφορές των ρημάτων μαρτυρούνται στη λογοτεχνία. Στους παπύρους και τις επιγραφές χρησιμοποιούνται μεταγενέστερα. Επίσης, η πλειοψηφία των ρημάτων που εμφανίζονται σε παπύρους και επιγραφές αφορά ρήματα της κλασικής περιόδου. Για τα ρήματα που σχηματίστηκαν στη Μετακλασική Ελληνική, οι αναφορές σε παπύρους και επιγραφές είναι λιγότερες και πιο σπάνιες.

⁷² Αρχικά απαντούσε ως συνηρημένο ρήμα *θυμιάω*, -ᾶ με σημασία ‘παράγω καπνό’ από το ουσιαστικό *ὁ θυμός* με την αρχική σημασία ‘καπνός’ που έχει χαθεί στην Ελληνική (Beekes 2010, λ. *θυμιάω*). Σε συντακτικό επίπεδο λειτουργούσε και ως μεταβατικό ρήμα, π.χ. *πάσα ναόν ἐθύμιασε* (Θυσ. Ζ΄ [482]) και ως αμετάβατο, π.χ. *θυμιάσαντες ... οἱ στρατιώται* (Βίος Αλ. 5574) (Λεξικό Κριαρά, λ. *θυμιάζω*).

⁷³ Το συνηρημένο ρήμα *θυμιάω*, -ᾶ απαντά γραπτώς για πρώτη φορά στη λυρική ποίηση με το συνοπτικό θέμα, *θυμήςας* (Ιππώναξ, *Αποσπάσματα*, 175*.1, 6^{ος} αι. π.Χ.).

Παρά την εμφάνιση του νέου μεταπλασμένου ρηματικού τύπου *θυμιάζω*, του οποίου η χρήση στα λογοτεχνικά κείμενα είναι περιορισμένη με σχετικά λιγοστές αναφορές, ο αρχικός συνηρημένος τύπος *θυμιάω*, -*ῶ* συνεχίζει να χρησιμοποιείται και μάλιστα με μεγαλύτερη συχνότητα έως και τα τέλη της Μεσαιωνικής Ελληνικής (βλ. γράφημα 19).

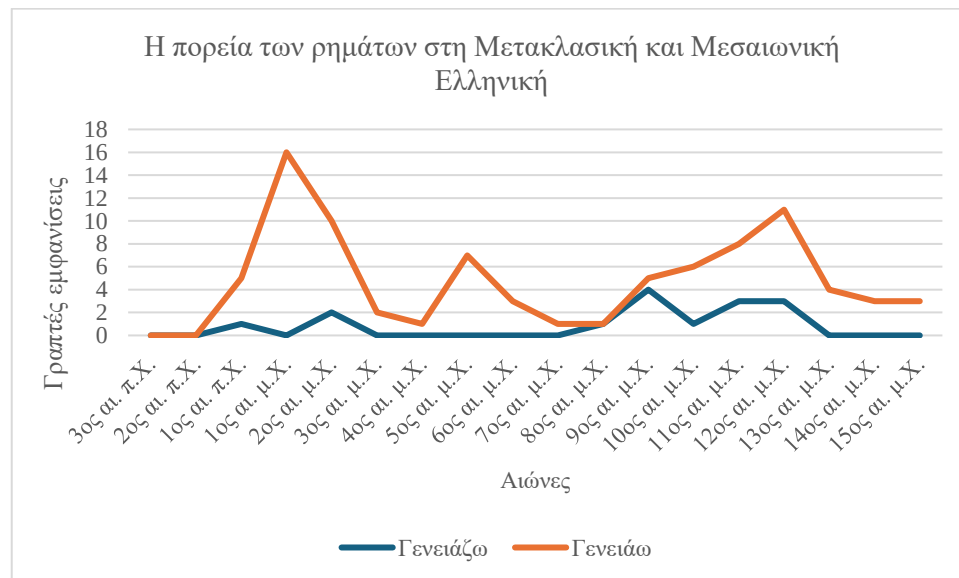
Γράφημα 19. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *θυμιάζω* και *θυμιάω*, -*ῶ*

46. *Γενειάζω* ‘βγάζω γένια’ (< *γενειασ-*, *γενειάω*, -*ῶ*⁷⁴)

- **Λογοτεχνία:** *γενειάζοντα* (Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1.76.2.3, 1^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *γενειάσουσιν* (P. Oxy. 6 863, Οξύρρυγχος, 3^{ος} αι. μ.Χ.) (μόνο το συνοπτικό θέμα)
- **Επιγραφές:** *γενειάζοντά* (IK Apameia (Bith.) u. Pylai 28, Βιθυνία, χωρίς χρονολόγηση)

⁷⁴ Το συνηρημένο ρήμα *γενειάω*, -*ῶ* στο μη συνοπτικό του θέμα απαντά από τους τελευταίους αιώνες της κλασικής περιόδου π.χ. *γενειώντων* (Πλάτων, *Πολιτικός*, Stephanus σελ. 270e.3, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Πρόκειται για αμετάβато ρήμα το οποίο συνεχίζει να βρίσκεται σε χρήση και στη Νέα Ελληνική έχοντας υποστεί σημασιολογική επέκταση με τη σημασία ‘ενηλικιώνομαι’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *γενειάζω*).

Παρόμοια είναι και η περίπτωση του μεταπλασμένου ρήματος *γενειάζω*. Εδώ, και ο αρχικός συνηρημένος τύπος *γενειάω*, -*ᾶ* και ο νέος τύπος *γενειάζω* απαντούν ελάχιστα στα λογοτεχνικά κείμενα της μετακλασικής και της μεσαιωνικής περιόδου, με περισσότερες εμφανίσεις, όμως, του αρχικού συνηρημένου ρήματος (βλ. γράφημα 20).

Γράφημα 20. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *γενειάζω* και *γενειάω*, -*ᾶ*

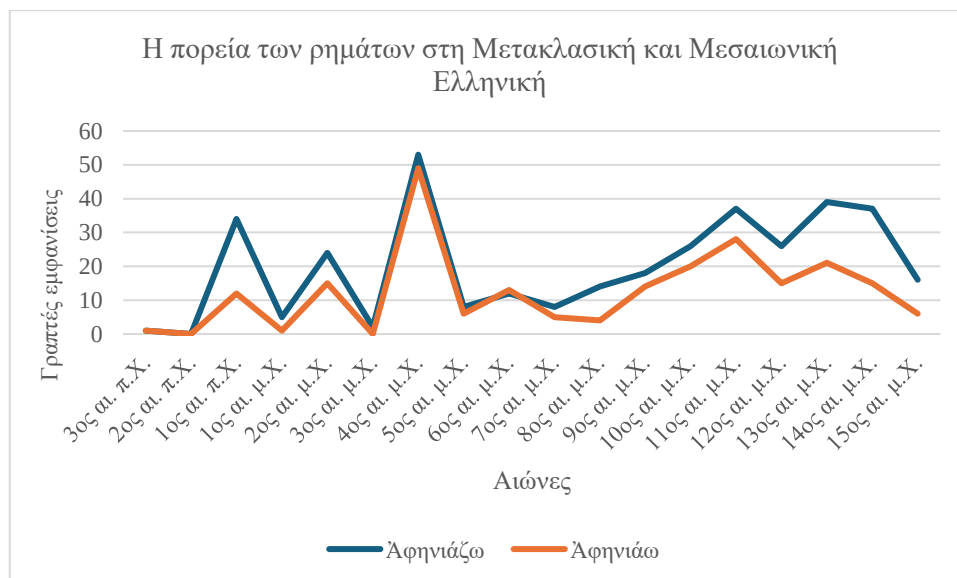
47. *Άφηνιάζω* (< *άφηνιασ*-⁷⁵, *άφηνιάω*, -*ᾶ*)

- **Λογοτεχνία:** *άφηνιάζει* (Φύλων (ο) Ιουδαίος, *Περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας*, 86.3, 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** *άφηνιαζόντων* (P.Bagnall 27, Ερμούπολη, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

Σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες περιπτώσεις, είναι παρόμοια η χρήση του μεταπλασμένου ρήματος *άφηνιάζω* και του αρχικού συνηρημένου τύπου *άφηνιάω*, -*ᾶ* στα λογοτεχνικά κείμενα με το ρήμα *άφηνιάζω* από τα τέλη της Ελληνιστικής Κοινής

⁷⁵ Πρόκειται για αμετάβато ρήμα το οποίο συνεχίζει να βρίσκεται σε χρήση και στη Νέα Ελληνική κυρίως με τη μεταφορική σημασία ‘εξαγριώνομαι’. Η αρχική σημασία αναφερόταν σε άλογα που δεν υποτάσσονται στον αναβάτη τους (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *αφηνιάζω*).

να υπερέχει, έστω και με μικρή διαφορά, στις εμφανίσεις σε σχέση με το αρχικό συνηρημένο ρήμα *ἀφηνιάω*, -*ῶ* (βλ. γράφημα 21).

Γράφημα 21. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἀφηνιάζω* και *ἀφηνιάω*, -*ῶ*

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -(ι)άζω από συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -*ῶ*, μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος -(ι)ασ στην Αυτοκρατορική Κοινή

48. *Κοπιάζω*⁷⁶ ‘προσπαθώ, κουράζομαι, προσέρχομαι’ (< *κοπιασ-*, *κοπιάω*, -*ῶ*⁷⁷)

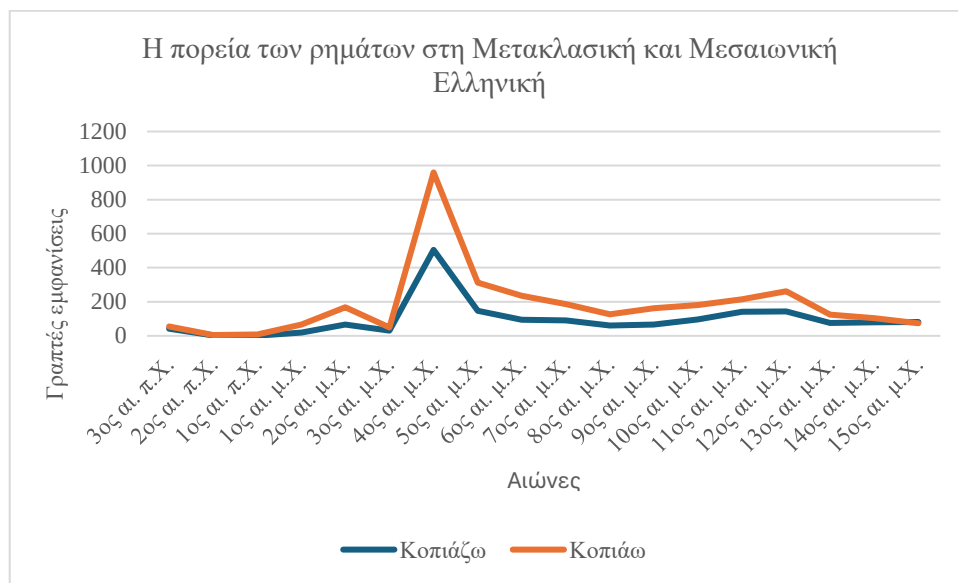
- **Λογοτεχνία:** *κοπιάζω* (Αίλιος Ηρωδιανός και Ψευδο-Ηρωδιανός, *Όμηρικοί Σχηματισμοί*, 43.3, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** *έκοπίασα* (O.Claud. 2 380, Τιβεριάδα, 2^{ος} αι. μ.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό θέμα)

⁷⁶ Πρόκειται για ρήμα και με μεταβατική λειτουργία, π.χ. *πρέπει να κοπιάζομεν το σώμα τόσον όσον να μη γινόμεθα κατάστυγνοι* (Σοφιστ., Παιδαγ. 111), αλλά και με αμετάβατη, π.χ. *εκοπίαζε διά την ορθοδοξίαν* (Σταυριν. 1143) (Λεξικό Κριαρά, λ. *κοπιάζω*). Από την Πρώιμη Νέα Ελληνική εμφανίζεται γραπτώς και το σύνθετο ρήμα *νυχτοκοπιάζω* με μία αναφορά, *νυκτοκοπιάζουσι* (Εμμανουήλ Γεωργιάδης, *Τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου*, στ. 168, 15^{ος} - 16^{ος} αι. μ.Χ.).

⁷⁷ Το συνηρημένο ρήμα *κοπιάω*, -*ῶ* απαντά από την κλασική περίοδο, π.χ. *κοπιῶντες* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 152.3.8, 6^{ος} αι. π.Χ.).

- **Επιγραφές:** *κοπιάσασα* (ΕΚΜ 1. Beroia 49, Βέροια, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
(μόνο στο συνοπτικό θέμα)

Τόσο ο μεταπλασμένος τύπος *κοπιάζω* όσο και ο αρχικός συνηρημένος τύπος *κοπιάω*, -*ῶ*, με εξαίρεση τον 5^ο αι. μ.Χ. στον οποίο το ρήμα *κοπιάω*, -*ῶ* εντοπίζεται σε αρκετά μεγαλύτερο εύρος λογοτεχνικών κειμένων, χρησιμοποιούνται εξίσου από τα αυτοκρατορικά χρόνια και έπειτα με μικρή υπεροχή του αρχικού συνηρημένου ρήματος (βλ. γράφημα 22).

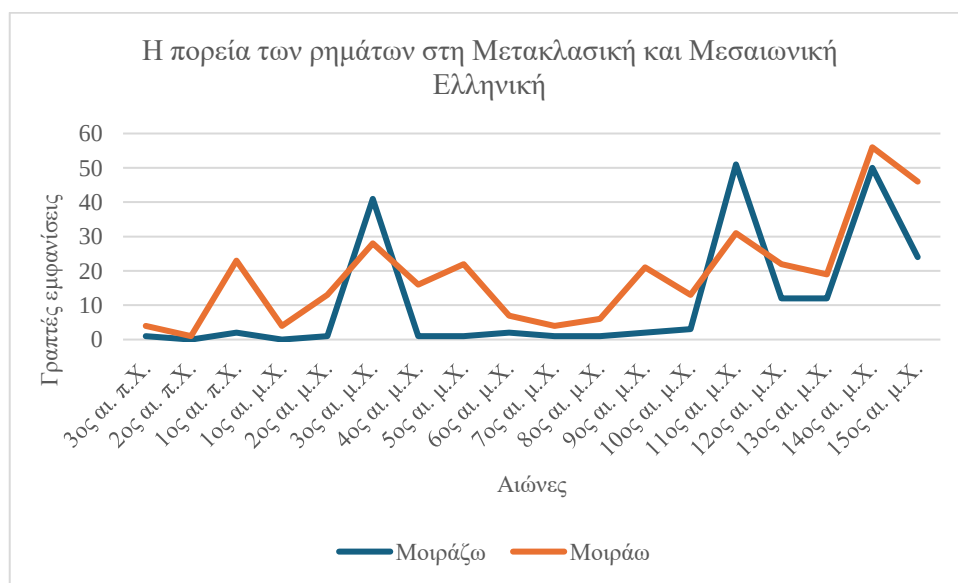
Γράφημα 22. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *κοπιάζω* και *κοπιάω*, -*ῶ*

49. *Μοιράζω*, -*ομαι*⁷⁸ ‘μοιράζω, διανέμω, χωρίζω’ (< *μοιρασ-*, *μοιράω*, -*ῶ*)

⁷⁸ Οι αντίστοιχοι τύποι εκτός της Ελληνικής είναι αμφίβολοι. Θα μπορούσε να υπάρχει συγγένεια με το λατινικό *mereo*, όμως ο σχηματισμός του είναι διαφορετικός *(s)mer-eh₁-. Επίσης, η σύνδεση με την ομάδα λέξεων που εντάσσεται η *μέριμνα* είναι εξαιρετικά υποθετική (Beekes 2010, λ. *μείρομαι*). Λειτουργεί και ως μεταβατικό και ως αμετάβατο ρήμα. Από την όψιμη μεσαιωνική περίοδο απαντά γραπτώς και το σύνθετο ρήμα *ίσομοιράζω* σε κείμενο εκκλησιαστικού περιεχομένου, *ίσομοιράσειε* (Νεόφυτος ο Έγκλειστος, *Πανηγυρική βίβλος*, 14.15, 12^{ος} - 13^{ος} αι. μ.Χ.) και το σύνθετο ρήμα *καλομοιράζω*, με μία γραπτή αναφορά, *καλομοιράζεις* (Λεονάρδος Δελλαπόρτας, *Ποιήματα*, στ. 814, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.).

- **Λογοτεχνία:** *μοιράζω* (Αίλιος Ηρωδιανός και Ψευδο-Ηρωδιανός, *Επιμερισμοί*, σελ. 89, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Το αρχικό συνηρημένο ρήμα *μοιράω*, -*ᾶ* και το μεταπλασμένο ρήμα *μοιράζω* εμφανίζουν μεγαλύτερη ανομοιομορφία στις γραπτές τους αναφορές συγκριτικά με τις προηγούμενες περιπτώσεις ρημάτων που εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία, με τον νέο μεταπλασμένο τύπο να εμφανίζει περισσότερες αναφορές στα λογοτεχνικά κείμενα του 4^{ου} αι. μ.Χ. και του 11^{ου} αι. μ.Χ. (βλ. γράφημα 23).

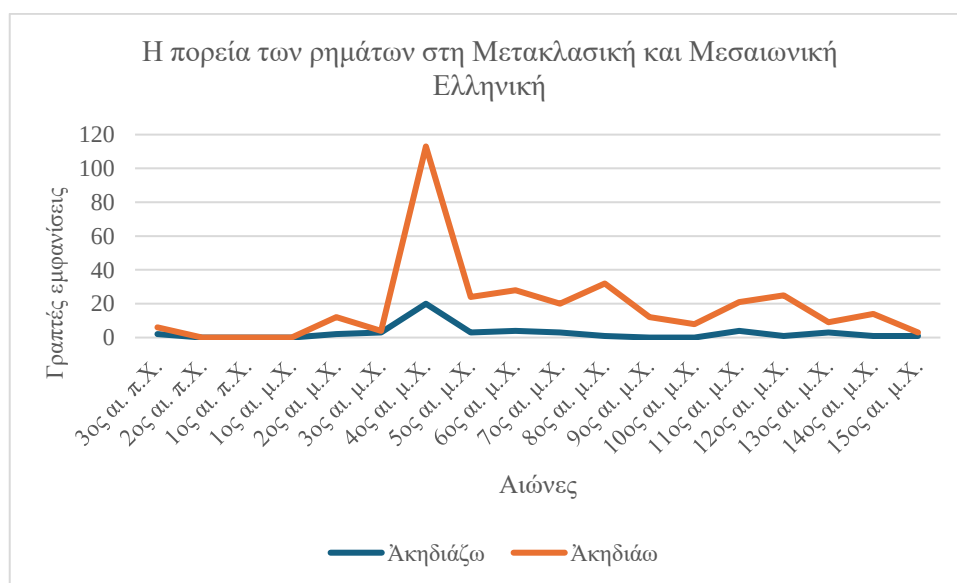
Γράφημα 23. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *μοιράζω* και *μοιράω*, -*ᾶ*

50. *Ακηδιάζω* ‘είμαι εξαντλημένος’ (< *ἀκηδιασ-*, *ἀκηδιάω*, -*ᾶ*⁷⁹)

- **Λογοτεχνία:** *Ακηδιάζεις* (Ιωάννης Χρυσόστομος, *Περὶ Νηστείας*, σελ. 736, 4^{ος} - 5^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ἀκηδιάσας* (SB 20 14626, Αίγυπτος, 6^{ος} αι. μ.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό του θέμα)

⁷⁹ Η έναρξη των γραπτών αναφορών για το συνηρημένο ρήμα *ἀκηδιάω*, -*ᾶ* γίνεται στη Μετακλασική Ελληνική, π.χ. *ἀκιδιών* (Π. Διαθήκη (Ο'), *Βαρούχ*, 3.1.2, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.).

Το αξιοσημείωτο στοιχείο για τη συγκεκριμένη περίπτωση μεταπλασμού είναι πως το μεταπλασμένο ρήμα *ἀκηδιάζω*, για το οποίο ο μεταπλασμός τοποθετείται λίγο μεταγενέστερα, τον 4^ο αι. μ.Χ. σε γραπτό επίπεδο, χρησιμοποιείται αρκετά σπάνια στα λογοτεχνικά κείμενα έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική μην έχοντας τη δυναμική άλλων ρημάτων που υπέστησαν όμοιο μεταπλασμό (βλ. γράφημα 24).

Γράφημα 24. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἀκηδιάζω* και *ἀκηδιάω*, -*ῶ*

7.1.2. Ρήματα σε -*άζω* με μεταγενέστερη εμφάνιση συνηρημένων δεύτερων τύπων σε -*άω*, -*ῶ*

Στην προκειμένη περίπτωση, ακολουθείται η αντίστροφη πορεία στον σχηματισμό των ρημάτων, διότι πρόκειται για ρήματα που έκαναν την εμφάνισή τους με την κατάληξη -*άζω* και στη συνέχεια εμφάνισαν συνηρημένους δεύτερους τύπους σε -*άω*, -*ῶ*. Μία χαρακτηριστική περίπτωση ρήματος που εντάσσεται σε αυτήν την κατηγορία συνιστά το ρήμα *βαστάζω*, το οποίο αποτελεί ένα από τα πρώτα ρήματα σε -*άζω*, τουλάχιστον σε γραπτό επίπεδο, λόγω της μαρτυρίας του στα ομηρικά έπη. Η παλαιότητα του ρήματος *βαστάζω* πιστοποιείται και από τις γραπτές αναφορές σε παπύρους και επιγραφές των προχριστιανικών χρόνων.

51. Βαστάζω⁸⁰

- **Λογοτεχνία:** *βαστάζοντα* (Ὀδύσσεια λ, στ. 594, 8^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *βασταζόντων* (IK Estremo oriente 235, Λυδία, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *βαστάζοντα* (P.Schøyen 1 5, Αίγυπτος, 2^{ος} αι. π.Χ.)

Εξαιτίας, του κοινού συνοπτικού θέματος -ασ- μετονοματικών ρημάτων σε -άζω και συνηρημένων ρημάτων σε άω, -ᾶ ακολουθήθηκε η αντίστροφη διαδικασία και ήδη προφανώς στη Μετακλασική Ελληνική χρησιμοποιείται η συνηρημένη μορφή *βαστάω*, -ᾶ⁸¹.

52. Βαστάω, -ᾶ (< θέμ. βαστασ-, βαστάζω)

- **Λογοτεχνία:** *βαστᾶ* (Ψευδο-Ιπποκράτης, *Ἑρμηνεία περὶ ἐνεργῶν λίθων*, 7.7, μετά τον 5^ο αι. π.Χ.)

Τέλος, ο ρηματικός τύπος *βασταίνω* έχει εμφανιστεί αρκετά μεταγενέστερα και η χρήση του είναι αρκετά περιορισμένη συγκριτικά με τους άλλους δύο ρηματικούς τύπους, με μόλις 57 αναφορές σε λογοτεχνικά κείμενα από την όψιμη μεσαιωνική περίοδο και έπειτα, π.χ. *βασταίνη* (Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, στ. 1555, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.) έως και την Πρώιμη Νέα Ελληνική, *βασταίνεις* (Ανθιμος Διακρούσης, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, 2.790, 17^{ος} αι. μ.Χ.).

⁸⁰ Το ρήμα *βαστάζω* με αρχική σημασία ‘ζυγίζω’ και στην Όψιμη Κλασική Ελληνική με σημασία ‘φέρω, κουβαλώ, παράγω, σταθμίζω’ (Αισχύλος, Αριστοφάνης), ‘εξυμνῶ’ (Πίνδαρος) (μτφ.). Αποτελεί τεχνικό και λαϊκό όρο που διατηρήθηκε στη Νέα Ελληνική. Ετυμολογικά, δεν είναι πειστική η σύνδεση με το λατ. *gero*, ούτε με το ρήμα *βαίνω*. Αντίθετα, ελκυστική είναι η σύνδεση με τα λατ. *bastum*, *basterna*, όμως εμφανίζονται αργά οι συγκεκριμένοι λατινικοί όροι, με αποτέλεσμα να υπάρχει το ενδεχόμενο να είναι δάνεια από την Ελληνική (Chantraine 2022, λ. *βαστάζω*). Βρίσκεται σε χρήση έως και τη Νέα Ελληνική, *βαστάζειν* (Ιωάννης Καποδίστριας, *Ἐπιστολαί*, 1.81.21, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

⁸¹ Συνεχίζει να βρίσκεται σε χρήση και στη Νέα Ελληνική, π.χ. *βαστᾶ* (Ιωάννης Μακρυγιάννης, *Πράξεις και επιστολές*, 63.5, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.). Στη Νέα Ελληνική το ρήμα *βαστώ* ως μεταβατικό με σημασίες ‘κρατώ, εμποδίζω κάποιον να εκδηλωθεί, παρέχω στήριγμα’ και ως αμετάβατο ρήμα με σημασίες ‘αντέχω, υπομένω, διαρκώ, κατάγομαι, διατηρούμαι’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *βαστώ*).

7.1.3. Μεταπλασμός ριζικών ενεστώτων -νημι / -ννυμι σε -άζω

Σε αυτήν την ενότητα περιλαμβάνονται μεταρρηματικοί τύποι σε -άζω οι οποίοι σε αρκετά πρώιμο στάδιο είχαν αρχική κατάληξη -νημι ή -ννυμι και στη συνέχεια εμφάνισαν δευτερογενείς ενεστώτες σε -ννώ οι οποίοι μεταπλάστηκαν σε -άζω με τετραμερή αναλογία, δηλαδή με βάση το κοινό συνοπτικό θέμα του αορίστου με τα μετονοματικά ρήματα σε -άζω (π.χ. οριστ. αορ. *ἡγόρασα* : οριστ. ενεστ. *ἀγοράζω* :: οριστ. αορ. *ἐκρέμασα* : οριστ. ενεστ. *κρεμάζω*). Για τη συγκεκριμένη ρηματική κατηγορία οι μεταπλασμοί είχαν ξεκινήσει ήδη από την Κλασική Ελληνική. Όπως γίνεται εμφανές και από τα παραδείγματα που ακολουθούν, σχετικά με τις πρώτες αναφορές των νέων μη συνοπτικών θεμάτων, οι μορφολογικοί μεταπλασμοί στην παρούσα ρηματική κατηγορία συνεχίστηκαν και στη διάρκεια της Μετακλασικής Ελληνικής.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -άζω από ρήματα σε -νημι, -ννυμι μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος -ασ

53. *Διασκεδάζω*, -ομαι (< *διασκεδασ-*, *διασκεδαννώ* και *διασκεδάννυμι*⁸²)

- **Λογοτεχνία:** *διασκεδάζει* (με τη σημασία ‘διασκορπίζω’⁸³) (Π. Διαθήκη (Ο’), *Ψαλμοί*, 32.10.1, 3^{ος} αι. π.Χ. / 3^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** *διασκεδάσαι* (BGU 6 1253, άγνωστη τοποθεσία, 2^{ος} αι. π.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό του θέμα)
- **Επιγραφές:** *διασκεδάσας* (IGUR I 127, Ρώμη, 4^{ος} αι. μ.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό του θέμα)

⁸² Πρόκειται για ρήμα των ομηρικών χρόνων, π.χ. *διασκεδάσειεν* (*Οδύσσεια* ρ, στ. 244, 8^{ος} αι. π.Χ.). Το μη συνοπτικό του θέμα εντοπίζεται γραπτώς από τους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής, *διασκεδάννυται* (Πλάτων, *Φαίδων*, Stephanus σελ. 77b.5, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) και συνεχίζει να βρίσκεται σε χρήση μέχρι και τη Νέα Ελληνική στην ενεργητική φωνή ως λόγιος τύπος, π.χ. *διασκεδαννύντες* (Νεόφυτος Δούκας, *Τετρακτύς*, σελ. 200, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

⁸³ Το ρήμα *διασκεδάζω* βρίσκεται και ως αμετάβατο με σημασία ‘ενεργώ ώστε να έρθω σε ευχάριστη διάθεση’, αλλά και ως μεταβατικό με σημασία ‘κάνω κάποιον να έρθει σε ευχάριστη διάθεση’. Επίσης, εμφανίζει σημασιολογική εξέλιξη, καθώς η αρχική σημασία ήταν ‘διασκορπίζω’, η οποία μάλιστα ισχύει και σήμερα μέσα από το λόγιο στοιχείο της σημερινής γλώσσας, π.χ. *διασκεδάζω* (= *διαλύω*, *διασκορπίζω τις ανησυχίες*) και μέσα από χρήσεις όπως *διασκεδάζω τη θλίψη μου* εξελίχθηκε στη σημερινή σημασία ‘ευχαριστιέμαι’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *διασκεδάζω*).

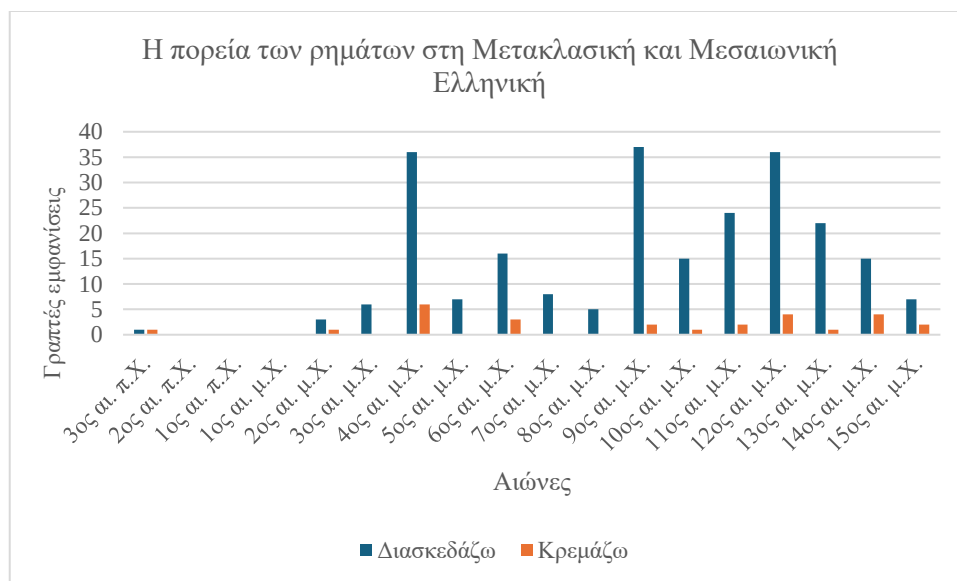
54. *Κρεμάζω*⁸⁴ ‘κρεμώ’ (< *κρεμασ-*, *κρεμαννύω* και *κρεμάννυμι*⁸⁵ < *κρίμνημι*)

- **Λογοτεχνία:** *κρεμάζων* (Π. Διαθήκη (Ο΄), *Ψάλμ.* 26.7.2, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἐκρέμασεν* (IG XII,5 444, Πάρος, 3^{ος} αι. π.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό του θέμα)
- **Πάπυροι:** *κρεμάσαι* (P.Oxy. 66 4510, Οξύρρυγχος, 2^{ος} αι. μ.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό του θέμα)

Κοινό χαρακτηριστικό των παραδειγμάτων αποτελεί η μη χρήση του νέου μεταπλασμένου μη συνοπτικού θέματος σε παπύρους και επιγραφές. Επομένως, η αναφορά μόνο του συνοπτικού θέματος, από το οποίο ξεκίνησαν οι μεταπλασμοί, αποτελεί ένδειξη πως, πράγματι, οι μορφολογικοί μεταπλασμοί για τα συγκεκριμένα ρήματα σε *-νημι* / *-ννυμι* με την προσθήκη του επιθήματος *-άζω* πραγματοποιήθηκαν μετά το πέρας της Κλασικής Ελληνικής. Σχετικά με τη συχνότητα χρήσης του νέου μη συνοπτικού θέματος των δύο ρημάτων στα λογοτεχνικά κείμενα, το ρήμα *διασκεδάζω* στο μη συνοπτικό θέμα χρησιμοποιείται αρκετά πιο συστηματικά συγκριτικά με το ρήμα *κρεμάζω*, για το οποίο οι αναφορές του νέου μη συνοπτικού θέματος είναι ελάχιστες έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική (βλ. γράφημα 25).

⁸⁴ Λειτουργεί και ως αμετάβατο ρήμα με σημασία ‘επιθυμώ’, π.χ. *εκρέμαζεν ο νους μου* (Λίβ. P 848), αλλά και ως μεταβατικό με σημασία ‘κρεμώ’, π.χ. *κρεμάζον τα άρματά μου* (Λίβ. P 2143) (Λεξικό Κριαρά, λ. *κρεμάζω*).

⁸⁵ Ο ρηματικός τύπος σε *-ννω* / *-ννυμι* εμφανίζεται γραπτώς από τους όψιμους αιώνες της Κλασικής Ελληνικής, π.χ. *κρεμαννύντες* (Πλάτων, *Νόμοι*, Stephanus σελ. 830b.8, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Η τελευταία του χρονολογημένη γραπτή εμφάνιση βρίσκεται σε λόγιο συγγραφέα στα τέλη της Όψιμης Μεσαιωνικής με τον ρηματικό τύπο *κρεμαννύνουσιν* (Μιχαήλ Αποστόλιος, *Oratio ad Lucium*, στ. 232, 15^{ος} αι. μ.Χ.).

Γράφημα 25. Δεδομένα του νέου μη συνοπτικού θέματος των ρημάτων διασκεδάζω - κρεμάζω

7.1.4. Μεταπλασμός των ρημάτων *-ίζω* και αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων *-ίζομαι* σε *-ιάζω*

Στη συγκεκριμένη υποενότητα περιλαμβάνονται αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι*, δηλαδή ρήματα που εμφάνιζαν μόνο ρηματικούς τύπους μέσης φωνής τα οποία αντικαταστάθηκαν από ρηματικούς τύπους σε *-ιάζομαι* και *-ιάζω*. Δευτερευόντως, γίνεται αναφορά σε ρήματα με κατάληξη *-ίζω* τα οποία σχηματίστηκαν από επίθετα σε *-ιος*, *-ια*, *-ιον* και μεταπλάστηκαν σε *-ιάζω*. Ως προς την αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι* από ρηματικούς τύπους σε *-ιάζομαι* / *-ιάζω* είναι σημαντικό να τονιστεί πως στη βιβλιογραφία δεν υπάρχουν σχετικές λεπτομέρειες για τον τρόπο σχηματισμού των νέων ρηματικών τύπων.

Χαρακτηριστική περίπτωση των μεταπλασμών ως προς τα ρήματα σε *-ίζω* στη μετακλασική περίοδο, σε γραπτό επίπεδο, αποτελεί το ρήμα *ἀγιαάζω*⁸⁶ το οποίο

⁸⁶ Σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *αγιαάζω*, η χρήση του ρήματος *ἀγιαάζω* συνέβη για αποφυγή της χασμωδίας. Στη Νέα Ελληνική ως μεταβατικό ρήμα με σημασία ‘ασκώ σε κάτι προστατευτική επίδραση μέσω ραντισμού ή ευχής’ και ως αμετάβατο με σημασία ‘είμαι ή γίνομαι άγιος’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *αγιαάζω*).

προέρχεται από το επίθετο *ἅγιος*, *-ία*, *-ιον*⁸⁷ και αποτελεί μετεξέλιξη του ρήματος *ἀγίζω*. Ο μεταπλασμός στη συγκεκριμένη περίπτωση πραγματοποιήθηκε λόγω της σημαντικής παραγωγής ρημάτων σε *-ι-άζω* από επίθετα σε *-ιος*, *-ία*, *-ιον*. Σε αυτήν την εξέλιξη καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε το πρότυπο ρημάτων όπως *σχεδιάζω* (< *σχέδιος*, *-ία*, *-ιον*) με αποτέλεσμα το συγκεκριμένο ρήμα να εξομαλυνθεί με τον μεταπλασμένο ρηματικό τύπο *ἀγιάζω*. Τα δεδομένα σχετικά με τις πρώτες γραπτές του αναφορές στις πηγές έχουν ως εξής:

55. *Ἀγιάζω*, *-ομαι* ‘καθαγιάζω, αφιερώνω κάτι σε κάποιον, γίνομαι ἅγιος’ (αντικατάσταση του ρήματος *ἀγίζω*⁸⁸)

- **Λογοτεχνία:** *ἀγιάζειν* (Π. Διαθήκη (Ο΄), *Ἑξοδος*, 20.8.2, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἀγιασθεῖσα* (Byzantion 20 (1950) 165,a, Κύπρος, 4^{ος} - αρχές 5^{ου} αι. μ.Χ.) (μόνο στο συνοπτικό του θέμα)
- **Πάπυροι:** *ἀγιάζει*, *ἀγιαζόντων* (TM 65239, Αίγυπτος, 6^{ος} - 7^{ος} αι. μ.Χ.)

Περνώντας στα αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι*, μέσα από τα ρηματικά παραδείγματα που εντοπίζονται στη Μετακλασική Ελληνική, θα επιχειρηθεί να εξηγηθεί ο πιθανός τρόπος με τον οποίο σχηματίστηκαν οι νέοι ρηματικοί τύποι σε *-ιάζομαι* και *-ιάζω*, οι οποίοι αντικατέστησαν τους προγενέστερους αποθετικούς ρηματικούς τύπους σε *-ίζομαι*. Η έναρξη της συγκεκριμένης διαδικασίας πραγματοποιείται στη Μετακλασική Ελληνική⁸⁹ και πιο συγκεκριμένα από την αυτοκρατορική περίοδο, σε γραπτό επίπεδο,

⁸⁷ Παράγωγο του επιθέτου *ἅγιος*, *-ία*, *-ιον* ήταν το ουσιαστικό *ἡ ἀγιστεία*, από το οποίο προήλθε το μετονομαστικό ρήμα *ἀγιστεύω*, με την ίδια σημασία ‘καθαγιάζω, εξαγνίζω’ με το ρήμα *ἀγιάζω*. Το ρήμα *ἀγιστεύω* απαντά γραπτώς από τα μέσα της Κλασικής Ελληνικής, *ἀγιστεύει* (Ευριπίδης, *Βάκχαι*, στ. 75, 5^{ος} αι. π.Χ.) και η τελευταία του χρονολογημένη αναφορά βρίσκεται σε ένα κείμενο της όψιμης μεσαιωνικής περιόδου με περιεχόμενο την αναβίωση των ιδεών του Πλάτωνα σχετικά με την ιδανική πολιτεία, *ἀγιστεύειν* (Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων, *Νόμων συγγραφή*, 3.32.3, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.).

⁸⁸ Εντοπίζεται γραπτώς από την Κλασική Ελληνική, π.χ. *ἀγισθέντων* (Πίνδαρος, *Ὀλύμπια*, 3.19, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.). Δεν εμφανίζει σημασιολογική διαφοροποίηση συγκριτικά με τον μεταπλασμένο ρηματικό τύπο.

⁸⁹ Για την κατηγορία των μεταπλασμένων ρημάτων σε *-ιάζω* από αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι* οι αρχές των μεταπλασμών θα μπορούσαν να βρίσκονται στην κλασική περίοδο. Πιο αναλυτικά, εντοπίζεται μία αναφορά του αποθετικού ρήματος *πλειστηρίζομαι* (< *ὁ / ἡ πλειστήρης*, *τὸ πλειστήρες*) με σημασία ‘δίνω

παρατηρούνται αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι* να έχουν αντικατασταθεί, όπως τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς νέων ρημάτων σε *-ιάζομαι* / *-ιάζω* με αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι*

56. *Αύθαδιάζω*⁹⁰ (αντικατάσταση του ρήματος *αύθαδίζομαι*⁹¹)

- **Λογοτεχνία:** *ηύθαδιάσατο*⁹² (Μάρκος Αντώνιος Πολέμων, *Λόγοι επίταφιοι*, 2.24.2, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Ως προς τη συγκεκριμένη περίπτωση, από το επίθετο *ό, ή αύθάδης*, *τὸ αὐθαδες* σχηματίστηκε το παράγωγο ουσιαστικό *ή αύθάδεια*. Εξαιτίας της σύνδεσης του θέματος *-α* (θέμ. *αύθαδεια-*) με το επίθημα *-άζω*, δημιουργήθηκε το μετονομαστικό ρήμα *αύθαδιάζομαι*, αρχικά στη μέση φωνή και έπειτα ως *αύθαδιάζω* στην ενεργητική φωνή,

τη μεγαλύτερη προσφορά', *πλειστηρίζομαι* (Αισχύλος, *Χοηφόροι*, στ. 1029, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.). Η συγκεκριμένη αναφορά είναι η μοναδική στα λογοτεχνικά κείμενα, ενώ δεν εμφανίζονται αναφορές σε παπύρους και επιγραφές. Λίγο αργότερα, εντοπίζεται το ρήμα *πλειστηριάζω* με την ίδια σημασία με την πρώτη γραπτή αναφορά να βρίσκεται στη μετοχή *πλειστηριάσαντες* (Πλάτων, *Αποσπάσματα*, 18.1, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Το μεταπλασμένο ρήμα εντοπίζεται μεταγενέστερα και σε έναν πάπυρο της αυτοκρατορικής περιόδου με τη μετοχή *πλειστηριάζων* (P.Gascou 36, άγνωστη τοποθεσία, 4^{ος} αι. μ.Χ.), ενώ δεν υπάρχουν αναφορές σε επιγραφές. Στη Μεσαιωνική Ελληνική παρατηρείται γραπτώς μία αναφορά μιας παραλλαγής του ρήματος *πλειστηριάζω* ως συνηρημένο ρήμα *πλειστηριάω*, *-ῶ*, *πλειστηριῶ* (Γεώργιος Χοιροβοσκός, *Υπόμνημα εἰς τοὺς Ψαλμοὺς*, σελ. 180, 9^{ος} αι. μ.Χ.). Η έλλειψη δεδομένων για το αποθετικό ρήμα *πλειστηρίζομαι* καθιστά επιφυλακτική την ένταξη του ρήματος στη συγκεκριμένη κατηγορία.

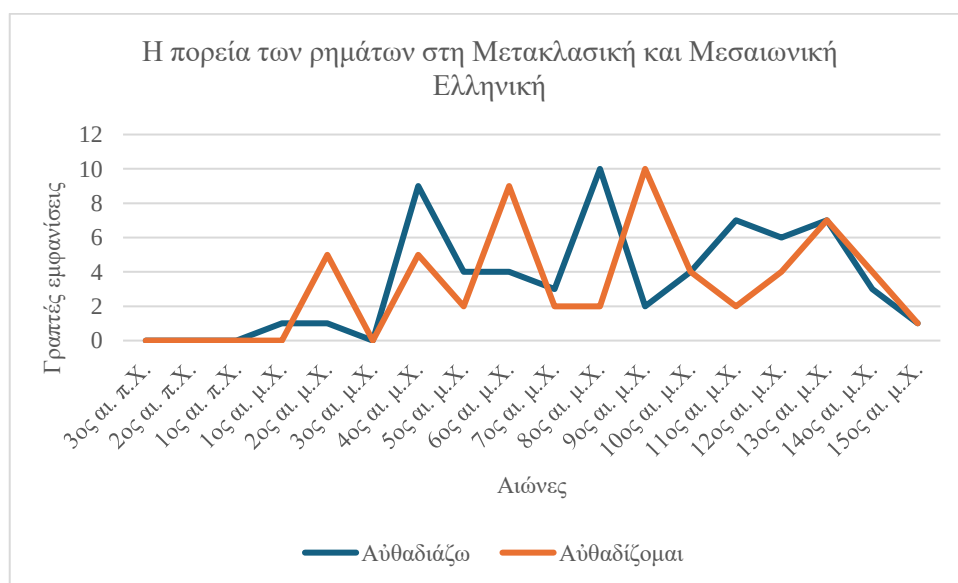
⁹⁰ Στον Sophocles (1914) λ. *αύθαδειάζομαι*, παρατηρείται πάλι στη μέση φωνή μόνο ένας τύπος του ρήματος με τη γραφή *αύθαδειάζομαι* (< *ή αύθάδεια*) με σημασία 'γίνομαι θρασύς'.

⁹¹ Με σημασία 'συμπεριφέρομαι με αγένεια' προερχόμενο από το επίθετο *ό, ή αύθάδης*, *τὸ αὐθαδες* (Beekes 2010, λ. *αύθάδης*, -ες). Η πρώτη γραπτή αναφορά του ρήματος *αύθαδίζομαι* βρίσκεται στη μετοχή *αύθαδιζόμενος* (Πλάτων, *Άπολογία Σωκράτους*, Stephanus σελ. 34d.9, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Μόνο σ' έναν πάπυρο απαντά το ρήμα στην αρχική του μορφή, *αύθαδιζόμενου* (P.Oxy. 44 3160, Οξύρρυγχος, 3^{ος} αι. μ.Χ.). Το ρήμα *αύθαδιάζω* αποτελεί αμετάβατο ρηματικό τύπο έχοντας διατηρήσει την ίδια σημασία στη Νέα Ελληνική (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *αυθαδιάζω*).

⁹² Λίγους αιώνες αργότερα, εμφανίζεται γραπτώς και ο ρηματικός τύπος της ενεργητικής φωνής με τη μετοχή *αύθαδιάζων* (Εφραίμ ο Σύρος, *Ephraem Testamentum*, σελ. 401, 4^{ος} αι. μ.Χ.).

το οποίο εξαιτίας της μεγάλης επιρροής και χρήσης των ρημάτων σε *-ιάζω*, ήδη από τα τέλη της κλασικής περιόδου, οδήγησε στην αντικατάσταση του ρηματικού τύπου *αὐθαδίζομαι* σε αρχικό στάδιο από τον τύπο *αὐθαδιάζομαι* και έπειτα εξαιτίας της υποχώρησης της μέσης φωνής προς όφελος της ενεργητικής φωνής στη μετακλασική περίοδο, από τον ρηματικό τύπο ενεργητικής φωνής *αὐθαδιάζω*.

Πιθανώς, το συγκεκριμένο ρήμα να αποτελεί το πρότυπο της αντικατάστασης των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι*. Αυτός ο ισχυρισμός βασίζεται τόσο στην εμφάνιση του νέου ρηματικού τύπου σε *-ιάζω*, σε γραπτό επίπεδο, ήδη στις αρχές της Αυτοκρατορικής Κοινής, πιο νωρίς χρονολογικά από οποιονδήποτε άλλον όσο και στο γεγονός πως είναι το μοναδικό ρήμα αυτής της κατηγορίας που κατόρθωσε σε μικρό διάστημα από την πρώτη χρονολογημένη εμφάνιση του να χρησιμοποιείται περισσότερο σε συγκεκριμένους αιώνες (4^{ος} αι. μ.Χ., 8^{ος} αι. μ.Χ., 11^{ος} αι. μ.Χ.) συγκριτικά με τον αρχικό τύπο σε *-ίζομαι* (βλ. γράφημα 26).

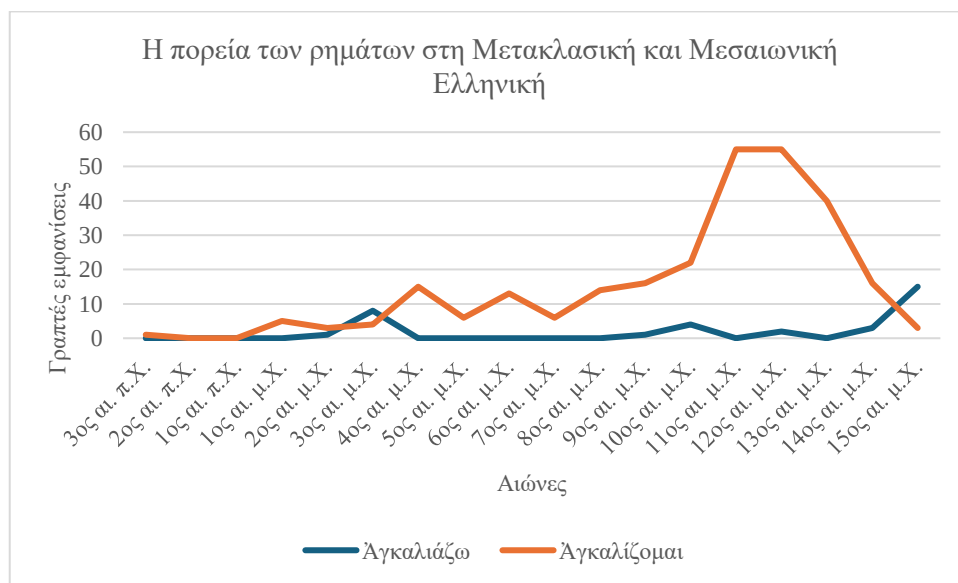
Γράφημα 26. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *αὐθαδιάζω* και *αὐθαδίζομαι*

Επομένως, είναι πιθανό το ρήμα *αὐθαδιάζω* να λειτουργήσει ως μοντέλο επιδρώντας αναλογικά στο αποθετικό ρήμα *αὐθαδίζομαι* και στη συνέχεια ακολούθησαν οι υπόλοιπες περιπτώσεις αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι* (π.χ. *ἀγκαλίζομαι*, *θρονίζομαι*, *ἀηδίζομαι*) οι οποίες απευθείας μεταπλάστηκαν λαμβάνοντας την κατάληξη *-ιάζω*:

57. *Αγκαλιάζω, -ομαι* ‘παίρνω αγκαλιά κάποιον’ (αντικατάσταση του ρήματος *ἀγκαλίζομαι*⁹³)

▪ **Λογοτεχνία:** *ἀγκαλιάζει* (*Φυσιολόγος*, 12.5, 2^{ος} / 4^{ος} αι. μ.Χ.)

Αξίζει να αναφερθεί πως, για το νέο ρήμα σε *-ιάζω* οι εμφανίσεις στα λογοτεχνικά κείμενα είναι ελάχιστες. Εντοπίζεται ξανά μετά από αρκετούς αιώνες στα τέλη της Πρώιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής. Έως και τον 14^ο αι. μ.Χ. χρησιμοποιείται συστηματικά το αποθετικό ρήμα *ἀγκαλίζομαι* το οποίο φαίνεται πως από τον επόμενο αιώνα δίνει τη θέση του σταδιακά στο νέο ρηματικό τύπο σε *-ιάζω* (βλ. γράφημα 27).

Γράφημα 27. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἀγκαλιάζω* και *ἀγκαλίζομαι*

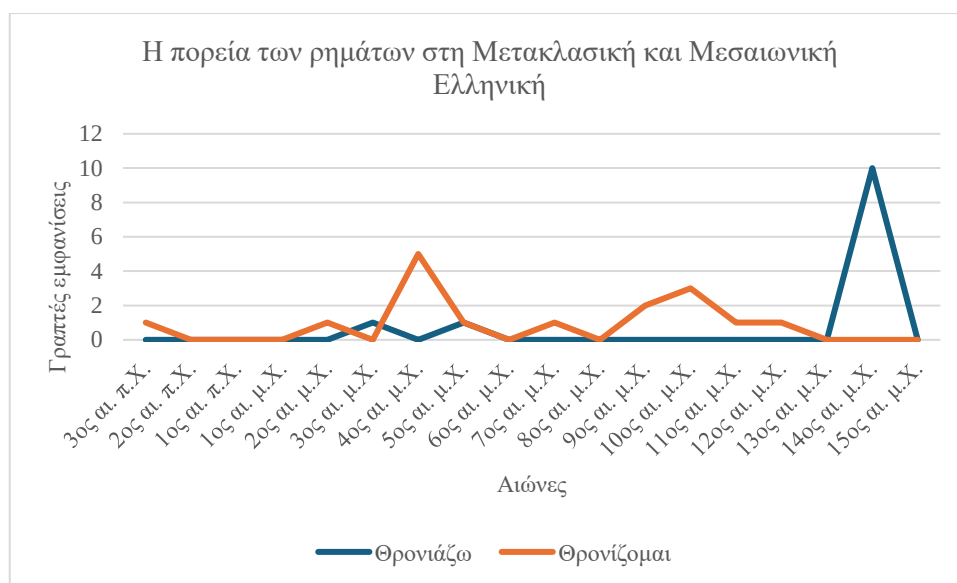
58. *Θρονιάζω, -ομαι* ‘κάθομαι άνετα’ (αντικατάσταση του αποθετικού ρήματος *θρονίζομαι*⁹⁴)

⁹³ Το ρήμα *ἀγκαλίζομαι* είναι μετονομαστικό από το ουσιαστικό ή *ἀγκαλίσ* το οποίο ήταν πιο συχνό στην επική ποίηση για μετρικούς λόγους, αντί για το ουσιαστικό ή *ἀγκάλη* (Beekes 2010, λ. *ἀγκύλος*). Απαντά γραπτώς από την ιαμβική ποίηση, *ἀγκαλίζεται* (Σημωνίδης, *Αποσπάσματα*, 7.77, 7^{ος} αι. π.Χ.). Δεν χρησιμοποιείται σε παπύρους, ενώ σε μία μόνο επιγραφή βρίσκεται ο αρχικός τύπος, *ἀγκαλίζεται* (IG IV², 1 123, Επίδαυρος, 4^{ος} αι. π.Χ.). Τέλος, δεδομένα βρίσκονται και για το σύνθετο ρήμα *σφιχταγκαλιάζω*, π.χ. *σφιχταγκαλιάζει* (*Διήγησις Βεφᾶ καὶ Μιχρής*, 2.334, 12^{ος} - 18^{ος} αι. μ.Χ.).

⁹⁴ Το αποθετικό ρήμα *θρονίζομαι* εμφανίζεται γραπτώς στη διάρκεια της Μετακλασικής Ελληνικής, *ἐθρονίσθη* (Π. Διαθήκη (Ο'), *Ἑσθήρ*, 1.2.1, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.).

- **Λογοτεχνία:** *ἐθρονιάσαν* (Ίστορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, 1.34*.4, 3^{ος} - 17^{ος} αι. μ.Χ.)

Γενικότερα, οι αναφορές και του νέου ρήματος σε *-ιάζω* και του αποθετικού ρήματος σε *-ίζομαι* είναι ελάχιστες. Σημαντικό σημείο στην αντικατάσταση του αποθετικού ρήματος *θρονίζομαι* αποτελεί ο 14^{ος} αι. μ.Χ., καθώς είναι η πρώτη φορά που το νέο ρήμα υπερέχει έναντι του αποθετικού ρήματος *θρονίζομαι* (βλ. γράφημα 28).

Γράφημα 28. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *θρονιάζω* και *θρονίζομαι*

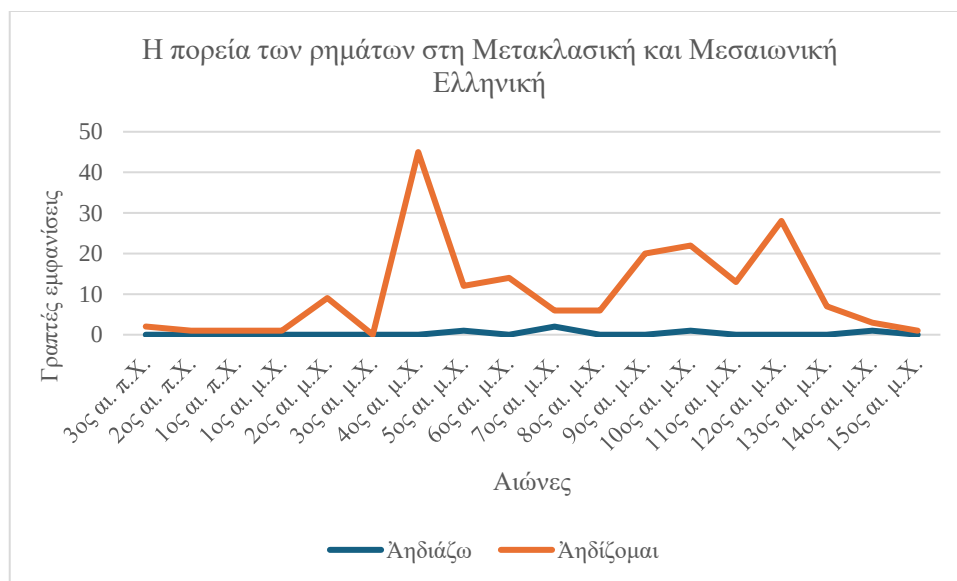
59. *Ἀηδιάζω*⁹⁵ ‘απεχθάνομαι’ (αντικατάσταση του ρήματος *ἀηδίζομαι*⁹⁶)

- **Λογοτεχνία:** *ἀηδιάζει* (Ὁ βίος τοῦ Ἀμβρόσιου, 1.43, 5^{ος} - 6^{ος} αι. μ.Χ.)

Όπως γίνεται αντιληπτό από το ακόλουθο γράφημα, έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική, σε γραπτό επίπεδο, το ρήμα *ἀηδιάζω* χρησιμοποιείται ελάχιστα σε σχέση με το αποθετικό ρήμα *ἀηδίζομαι*.

⁹⁵ Λειτουργεί και ως μεταβατικό ρήμα με σημασία ‘προκαλώ αηδία σε κάποιον’ και ως αμετάβατο με σημασία ‘αισθάνομαι αηδία’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *αηδιάζω*).

⁹⁶ Το ρήμα *ἀηδίζομαι* (< ὁ / ἡ ἀηδής, τὸ ἀηδές) ξεκινά τις γραπτές του αναφορές από την Ελληνιστική Κοινή και στη λογοτεχνία π.χ. *ἀηδίζομαι* (Ἐπιστολαὶ Ἰδιωτικά, 3.26.14, 3^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.) και στους παπύρους, π.χ. *ἀηδίζομαι* (UPZ 1 59, Μέμφιδα, 2^{ος} αι. π.Χ.).

Γράφημα 29. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *Ἀηδιάζω* και *Ἀηδιζομαι*

7.1.5. Μεταπλασμός ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (αττ. -ττω) σε -ζω

Στην παρούσα υποενότητα γίνεται αναφορά στους μορφολογικούς μεταπλασμούς της κατηγορίας των αφωνόληκτων ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (αττ. -ττω) σε -ζω. Τα αφωνόληκτα ουρανικόληκτα ρήματα της Αρχαίας Ελληνικής σχηματίζουν το μη συνοπτικό τους θέμα στην ενεργητική και μέση φωνή με το επίθημα *-jō και συγχωνεύουν τον ουρανικό χαρακτήρα κ, γ, χ με το επίθημα *-jō σχηματίζοντας την κατάληξη -σσω (αττ. -ττω). Με βάση το θέμα του αορίστου σε -ζ⁹⁷, τα συγκεκριμένα ρήματα με τετραμερή αναλογία μεταπλάστηκαν σε -ζω (π.χ. οριστ. αόρ. ἔκραζα : οριστ. ενεστ. κράζω :: οριστ. αόρ. ἐστάλαξα : οριστ. ενεστ. x, όπου x = σταλάζω). Σε γραπτό επίπεδο, η έναρξη των μεταπλασμών συνέβη κατά τη διάρκεια της μετακλασικής

⁹⁷ Μία περίπτωση μεταπλασμένου ρήματος που δεν ανήκει στην κατηγορία των ουρανικόληκτων ρημάτων σε -σσω (αττ. -ττω), αλλά είχε ως αφετηρία το κοινό συνοπτικό θέμα σε -ζ με ρήματα σε -άζω αποτελεί το μεταβατικό ρήμα *συνάζω*, -ομαι 'συγκεντρώνω' το οποίο προέρχεται από το αρχαίο σύνθετο ρήμα *συνάγω* (συν + ἄγω) και μεταπλάστηκε σε -άζω με βάση το συνοπτικό θέμα *συναζ-*. Η πρώτη γραπτή εμφάνιση του μεταπλασμένου ρηματικού τύπου γίνεται σε κείμενο της αυτοκρατορικής περιόδου με θέμα την αστρολογία και την ιατρική, *σύναζον* (Θεσσαλός, *Οἱ ἀρετές τῶν βοτάνων*, 1.11.1.1, 1^{ος} αι. μ.Χ.), ενώ σε παπύρους και επιγραφές απαντά μόνο το συνοπτικό θέμα από το οποίο ξεκίνησε ο μεταπλασμός, π.χ. *συνάζειν* (P.Herc. 1424, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.), *συναζειν* (IC I ix 1, Κρήτη, τέλος 3^{ου} / 2^{ου} αι. π.Χ.).

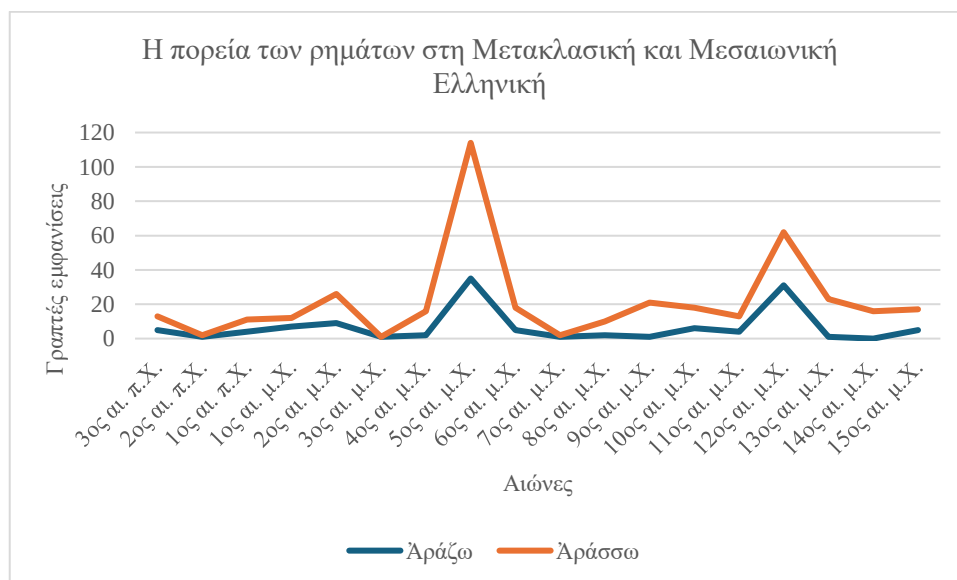
περιόδου, με τα πρώτα μεταπλασμένα ρηματικά παραδείγματα να εντοπίζονται από τα τέλη της ελληνιστικής περιόδου.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -ζω, από ρήματα σε -σσω (αττ. -ττω), μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος σε -ξ

60. *Ἀράζω*⁹⁸ (< *ἄραξ-*, *ἄράσσω*, -ττω⁹⁹)

- **Λογοτεχνία:** *ἄρράζουσιν* (Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 16.2.4.5, 1^{ος} π.Χ.)

Ο αρχικός ρηματικός τύπος *ἄράσσω* συνεχίζει να χρησιμοποιείται έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική με τις περισσότερες αναφορές του να εντοπίζονται τον 5^ο αι. μ.Χ. (114) παράλληλα με το νέο μεταπλασμένο ρήμα *ἄράζω* (βλ. γράφημα 30).

Γράφημα 30. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἄράζω* και *ἄράσσω*

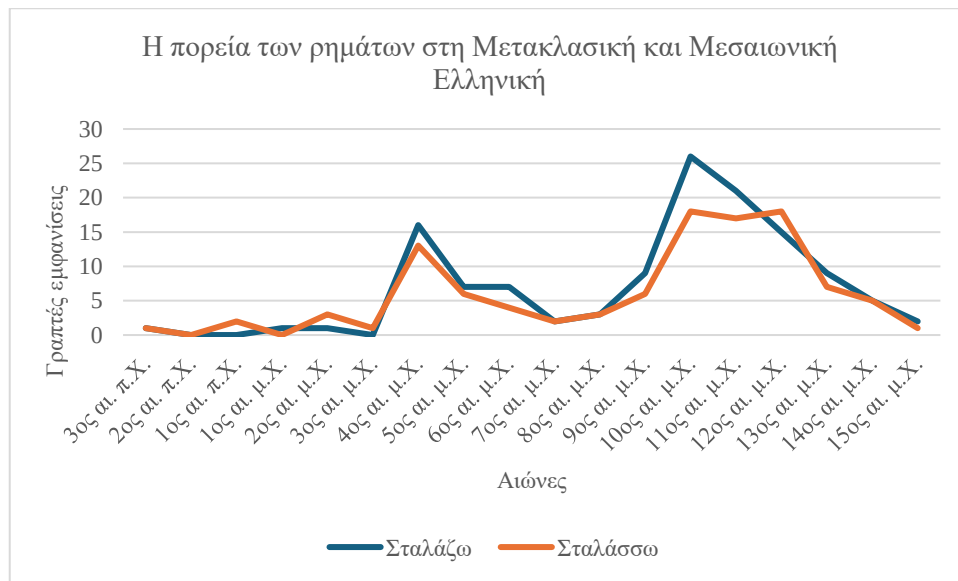
⁹⁸ Η ετυμολογία είναι άγνωστη, ίσως πρόκειται για ονοματοποιημένο ρήμα από τη λέξη *ἄραβος* (Beekes 2010, λ. *ἄράσσω*). Στη Νέα Ελληνική εκτός από την σημασία της μεταβατικής χρήσης ‘σταματώ και ασφαλίζω σκάφος σε λιμάνι’ παρατηρείται και σημασιολογική επέκταση αφού κατέληξε να σημαίνει ‘αναπαύομαι’ ως αμετάβατο από την αρχαία σημασία ‘αγκυροβολώ’ για τα πλοία που προσέγγιζαν την ακτή (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *αράζω*).

⁹⁹ Αποτελεί ρήμα των ομηρικών επών, π.χ. *ἄραξε* (*Ιλιάδα Μ*, στ. 384, 8^{ος} αι. π.Χ.).

61. *Σταλάζω*¹⁰⁰ ‘στάζω’ (< *σταλαζ-*, *σταλάσσω*, -*ττω*¹⁰¹)

- **Λογοτεχνία:** *σταλάζοντες* (Πλούταρχος, *Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης*, Stephanus σελ. 317D.6, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Οι δύο ρηματικοί τύποι χρησιμοποιούνται με μικρή συχνότητα στα λογοτεχνικά κείμενα της μετακλασικής και της μεσαιωνική περιόδου. Όμως, σε αντίθεση με το ρήμα *ἀράζω*, το νέο μεταπλασμένο ρήμα *σταλάζω* ξεπερνά τον αρχικό ρηματικό τύπο *σταλάσσω* σε γραπτές αναφορές σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (βλ. γράφημα 31).

Γράφημα 31. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *σταλάζω* και *σταλάσσω*

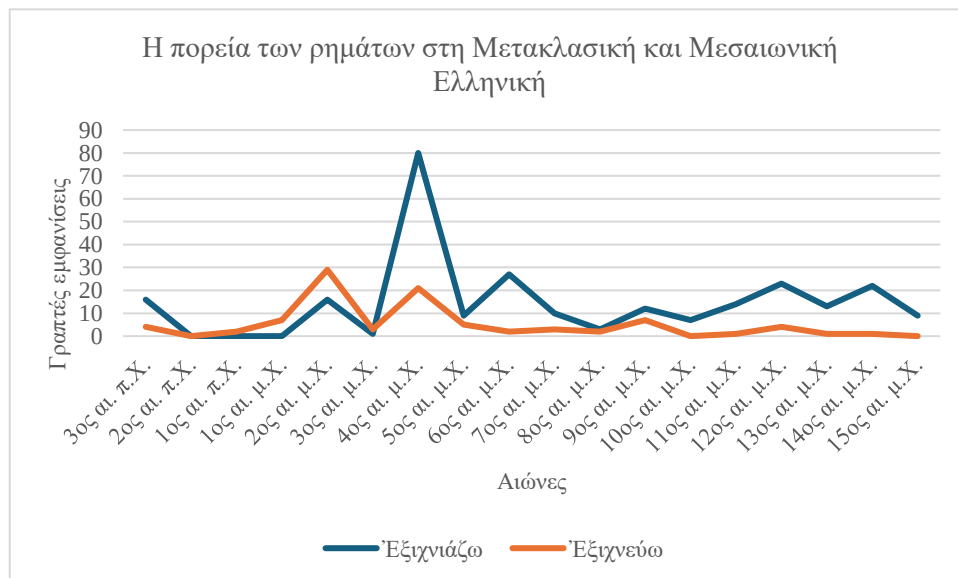
7.1.6. Η επέκταση της κατάληξης -ι-άζω

Σε αυτήν την υποενότητα γίνεται αντιληπτή η μετέπειτα κυριαρχία της κατάληξης -*ιάζω*, διότι από έναν νέο ονοματικό τύπο με θέμα σε -*ιο* προέκυψε ένα νέο ρήμα σε -*ι-άζω* το οποίο κατόρθωσε να αντικαταστήσει ένα ρήμα με διαφορετική κατάληξη και να επιβιώσει στην (Κοινή) Νέα Ελληνική. Αναλυτικότερα, στα μέσα της κλασικής περιόδου ξεκινά να χρησιμοποιείται γραπτώς σε λογοτεχνικά έργα το μετονοματικό

¹⁰⁰ Αποτελεί επανυξημένο τύπο του ρήματος *στάζω*, το οποίο πιθανόν προέρχεται από τη ρίζα *(s)tel(h₂) (Beekes 2010, λ. *σταλάσσω*). Χρησιμοποιείται και ως μεταβατικό και ως αμετάβατο ρήμα.

¹⁰¹ Απαντά γραπτώς από τις αρχές της Κλασικής Ελληνικής στη λυρική ποίηση, *στάλασσον* (Σαπφώ, *Αποσπάσματα*, 119.1, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.).

ρήμα *ἐξιχνεύω*¹⁰² με σημασία ‘ανιχνεύω’ σχηματισμένο από το ουσιαστικό τὸ ἵχνος με τον ρηματικό τύπο *ἐξιχνεῖσθαι* (Αισχύλος, *Ἀγαμέμνων*, στ. 368, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.). Όμως, εξαιτίας του υποκοριστικού τὸ ἵχνιον, σε συνδυασμό με τη μεγάλη παραγωγή ρημάτων σε -ιάζω κατά τη διάρκεια της μετακλασικής περιόδου, σχηματίστηκε το μεταβατικό ρήμα *ἐξιχνιάζω* με την ίδια σημασία. Το αξιοσημείωτο είναι, πως, ίσως, η πρώτη του γραπτή εμφάνιση γίνεται σε πάπυρο, [ἐξ(?)-]ιχνιάζοντας (P.Tebt. 3.1 793, Αρσινόη, 2^{ος} αι. π.Χ.). Σε λογοτεχνικά κείμενα χρησιμοποιείται γραπτώς από την Μετακλασική Ελληνική, π.χ. *ἐξιχνίασας* (Π. Διαθήκη (Ο΄), *Ψαλμοί*, 138.3.1, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.). Τέλος, από τον 4^ο αι. μ.Χ., στον οποίο σημειώνονται και οι περισσότερες αναφορές του, βρίσκεται στα γραπτά λογοτεχνικά κείμενα συστηματικά έναντι του ρήματος *ἐξιχνεύω* το οποίο ακολουθεί καθοδική πορεία από τις αρχές της Μεσαιωνικής Ελληνικής με τις αναφορές του να είναι εξαιρετικά σπάνιες (βλ. γράφημα 32).

Γράφημα 32. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἐξιχνιάζω* και *ἐξιχνεύω*

¹⁰² Ο συγκεκριμένος ρηματικός τύπος εντοπίζεται και σε έναν πάπυρο στα τέλη της κλασικής περιόδου, *ἐξιχνεύων* (TM 62931, Μέμφιδα, 4^{ος} αι. π.Χ.).

7.2. Περιπτώσεις παραγωγής νέων ρημάτων σε -ιάζω και -άζω με πρώτη γραπτή αναφορά στη Μετακλασική Ελληνική

Η παραγωγή νέων μετονοματικών ρηματικών τύπων σε -ιάζω συνεχίζεται με εντατικούς ρυθμούς σε ολόκληρη τη διάρκεια της μετακλασικής περιόδου. Σε αυτήν τη φάση της γλώσσας, ρήματα σε -ι-άζω προέρχονται από θέματα σε -α και σε -ο, με το -ι να βρίσκεται ενσωματωμένο στο θέμα της λέξης, ενώ ρήματα σε -άζω προέρχονται από θέματα σε -ā (στην Αττική μετατράπηκε σε -η, εκτός εάν προηγούνταν ε, ι και ρ) και σε -ο.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων -ι-άζω από θέματα σε -ια
 - 62. *Απουσιάζω*¹⁰³ ‘σπαταλώ την περιουσία μου’ (< ή *άπουσία*, θέμ. *άπουσια-*)
 - **Λογοτεχνία:** *άπουσιαζόμενον* (Σωρανός ο Εφέσιος, *Περὶ γυναικείων*, 2.18.5.6, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.)
 - 63. *Γωνιάζω* ‘τοποθετώ σε γωνία’ (< ή *γωνία*, θέμ. *γωνια-*)
 - **Λογοτεχνία:** *γωνιάζω* (Αίλιος Ηρωδιανός και Ψευδο-Ηρωδιανός, *Ἐπιμερισμοί*, σελ. 17, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
 - 64. *Σκωριάζω*¹⁰⁴ ‘δημιουργώ σκουριά’ (< ή *σκωρία*, θέμ. *σκωρια-*)
 - **Λογοτεχνία:** *σκωριάση* (Ζώσιμος, *Ζωσίμου περὶ ὀργάνων καὶ καμίνων γνήσια ὑπομνήματα περὶ τοῦ ω στοιχείου*, 2.18, 3^{ος} - 4^{ος} αι. μ.Χ.)

¹⁰³ Η σημερινή του σημασία ‘δεν παρευρίσκομαι εκεί που έπρεπε να είμαι, δεν υπάρχω’ αποτελεί μεταφραστικό δάνειο από τη Γαλλική, *être absent, s’absenter* (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *απουσιάζω*). Με τη σύγχρονη σημασία, το ρήμα εντοπίζεται από το 1871 (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *απουσιάζω*).

¹⁰⁴ Στη Νέα Ελληνική χρησιμοποιείται ως *σκουριάζω*, με την πρώτη του γραπτή εμφάνιση να γίνεται στην Πρώιμη Νέα Ελληνική, π.χ. *σκουριάζει* (Δαμασκηνός Στουδίτης, *Θησαυρός*, 32.6, 16^{ος} αι. μ.Χ.).

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων *-ι-άζω* από θέματα σε *-ιο*
 65. *Ζυγιάζω, -ομαι*¹⁰⁵ ‘ζυγίζω’ (< ζύγιος, *-α, -ον, ό / ή ζύγιος, τὸ ζύγιον, θέμ. ζυγιο-*)
 - **Λογοτεχνία:** *ἐζυγίαζεν* (*Testamentum Abrahæ* (recension A) 12.26, 1^{ος} αι. μ.Χ.)
- 66. *Όμοιάζω*¹⁰⁶ ‘γίνομαι όμοιος’ (< *όμοιος, -α, -ον, θέμ. όμοιο-*)
 - **Λογοτεχνία:** *όμοιασθῆναι* (Αίλιος Ηρωδιανός, *Καθολική προσωδία*, σελ. 57, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *όμοιάζω* (Bernand, Inscr. Métr. 21, Ερμούπολη, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

Λόγω της ευρείας χρήσης των ρημάτων σε *-ι-άζω* στη μετακλασική περίοδο, εντοπίζονται τα πρώτα δείγματα επέκτασης του επιθήματος πλέον *-ιάζω*, αρχικά με ρήματα που σχηματίστηκαν από ονόματα θηλυκού γένους σε *-ᾱ* με επέκταση του επιθήματος *-ιάζω* σε λέξεις χωρίς το *-ι* ενσωματωμένο στο θέμα τους.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων *-ιάζω* από θέματα σε *-ᾱ*¹⁰⁷
 67. *Χολιάζω* ‘θυμώνω, προκαλώ την οργή κάποιου’ (< *ή χολή, θέμ. χολᾱ-*)
 - **Επιγραφές:** *χολιασθεῖσα* (SEG 38:1233, Λυδία, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
 - **Λογοτεχνία:** *χολιάζει* (*Διγενής Ακρίτης*, χγφ. Τ και Α, 5, στ. 2285, μετά τον 10^ο αι. μ.Χ.)

¹⁰⁵ Από τη μεσαιωνική περίοδο εντοπίζεται και ο ρηματικός τύπος *ζυγίζω*, π.χ. *ζυγίζω* (Σούδα, *Λεξικόν*, Ζ’ 182.1, 10^{ος} αι. μ.Χ.). Επίσης, από τη Νέα Ελληνική απαντά γραπτώς το σύνθετο ρήμα *ίσοζυγιάζω*, π.χ. *ίσοζυγιάσουν* (Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Έξομολογητάριον*, 3.4.12.109, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

¹⁰⁶ Ο ρηματικός τύπος *μοιάζω* με αποβολή του άτονου αρχικού φωνήεντος, ο οποίος χρησιμοποιείται στη Νέα Ελληνική, απαντά γραπτώς από την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική, *μοιάζη* (*Λίβιστρος και Ροδάμνη*, στ. 294, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.).

¹⁰⁷ Στην Ελληνιστική Κοινή, σε φωνολογικό επίπεδο, καταργήθηκε η προσωδία, δηλαδή η διάκριση μακρών και βραχέων φωνηέντων (Browning 1991: 41 - 42).

68. *Αποθηκιάζω*¹⁰⁸ ‘αποθηκεύω’ (< ή *ἀποθήκη*, θέμ. *ἀποθηκᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *ἀποθηκιάζει* (*Φυσιολόγος*, 13.22, 2^{ος} / 4^{ος} αι. μ.Χ.)

69. *Μοχλιάζω*¹⁰⁹ ‘προκαλώ μούχλα’ (< ή **μόχλα*, θέμ. **μοχλᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *μοχλιάσωσι* (*Φυσιολόγος*, 17.23, 2^{ος} / 4^{ος} αι. μ.Χ.)

Στη διάρκεια της Μετακλασικής Ελληνικής συνεχίζεται η παραγωγή μετονοματικών ρημάτων σε *-άζω* από θέματα σε *-ᾱ* και *-ο*, αλλά με εμφανώς μειωμένους ρυθμούς, συγκριτικά με την περίοδο της Κλασικής Ελληνικής, διότι στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή κυριαρχεί η παραγωγή ρημάτων σε *-ιάζω*.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε *-άζω* από θέματα σε *-ᾱ*

70. *Στοιβάζω*, *-ομαι* ‘γεμίζω, στριμώνω’ (< ή *στοιβή*, θέμ. *στοιβᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *στοιβάσει* (Π. Διαθήκη (Ο΄), *Λευιτικόν*, 6.5.3, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** *στοιβάσαι* (P.Oxy. 55 3811, Οξύρρυγχος, 3^{ος} αι. μ.Χ.)

71. *Πηγάζω* ‘αναβλύζω’ (< ή *πηγή*, θέμ. *πηγᾱ-*)

- **Λογοτεχνία:** *πηγάζοντας* (Φίλων (ο) Ιουδαίος, *Περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας*, 133.2, 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *πηγάζει* (Asdracha, Inscr. Byz. (AD 44-46A) 274,71, Θράκη, 9^{ος} αι. μ.Χ.)

72. *Κουράζω*, *-ομαι*¹¹⁰ ‘καταπονώ, εξαντλώ κάποιον’ (< ή *κουρά*, θέμ. *κουρᾱ-*)

¹⁰⁸ Το ρήμα *ἀποθηκιάζω* απαντά γραπτώς μόνο σε ένα ακόμη λογοτεχνικό θεολογικό κείμενο με δύο αναφορές στην Πρώιμη Νέα Ελληνική, π.χ. *ἀποθηκιάζεις* (Δαμασκηνός Στουδίτης, *Θησαυρός*, 21.361, 16^{ος} αι. μ.Χ.), *ἀποθηκιάζετε* (Δαμασκηνός Στουδίτης, *Θησαυρός*, 24.381, 16^{ος} αι. μ.Χ.).

¹⁰⁹ Στη Νέα Ελληνική χρησιμοποιείται ως *μουχλιάζω* ([ο > υ] από επίδραση του χειλικού [m]) (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *μουχλιάζω*). Η πρώτη του γραπτή αναφορά εντοπίζεται στην Πρώιμη Νέα Ελληνική, *μουχλιασμένα* (Γεώργιος Χορτάτσης, *Κατσούρμπος*, 2.4.143, 16^{ος} - 17^{ος} αι. μ.Χ.).

¹¹⁰ Η αρχική σημασία ‘τιμωρώ με κούρεμα’ οφείλεται στο γεγονός πως το κόψιμο των μαλλιών θεωρούνταν τιμωρία (LSJ, λ. *κουράζω*).

- **Λογοτεχνία:** *κουράζουσι* (Φυσιολόγος, 27.11, 2^{ος} / 4^{ος} αι. μ.Χ)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -άζω από θέματα σε -ο

73. *Λευκάζω*¹¹¹ (< λευκός, -ή, -όν, θέμ. λευκο-)

- **Λογοτεχνία:** *λευκάζων* (Δαμηγέρων, *Λιθικά*, σελ. 319, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

74. *Συχνάζω*¹¹² ‘βρίσκομαι συχνά σε κάποιο μέρος’¹¹³ (< συχνός, -ή, -όν, θέμ. συχνο-)

- **Λογοτεχνία:** *συχνάζειν* (Αίλιος Ηρωδιανός, *Περὶ παθῶν*, σελ. 260, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

- **Πάπυροι:** *συχνάζειν* (P.Petra 4 39, Παλαιστίνη, 6^{ος} αι. μ.Χ.)

75. *Ωριμάζω*¹¹⁴ ‘γίνομαι’ (για καρπούς) (< ό / ή ώριμος, τὸ ώριμον, θέμ. ώριμο-)

- **Λογοτεχνία:** *ώρίμασεν* (Αστέριος ο Σοφιστής, *Ψαλμοί*, 1.7.5, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

Εκτός από μετονοματικά ρήματα σε -άζω, στη Μετακλασική Ελληνική εντοπίζονται και μεταρρηματικά παραδείγματα, όπως τα ρήματα *ρέμβάζω*¹¹⁵ και *ματαιιάζω*.

¹¹¹ Χρησιμοποιείται κυρίως στη λογοτεχνία με σημασία ‘δείχνω άσπρος’ (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *λευκάζω*).

¹¹² Για το ρήμα *συχνάζω* εντοπίζονται ορισμένες αναφορές σε λογοτεχνικά κείμενα με τις περισσότερες να προέρχονται από την Κρήτη και μία από την Ρόδο. Ειδικότερα, αυτή η παραλλαγή είναι αρκετά μεταγενέστερη, αφού ξεκινά τη χρήση της από την Πρώιμη Νέα Ελληνική, *συχνιάζουσι* (Βιντσέτζος Κορνάρος, *Έρωτόκριτος*, στ. 1164, 16^{ος} - 17^{ος} αι. μ.Χ.).

¹¹³ Η συγκεκριμένη σημασία αποτελεί σημασιολογικό δάνειο από το ρήμα *frequenter* της Γαλλικής (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *συχνάζω*).

¹¹⁴ Στη Νέα Ελληνική, έχει υποστεί σημασιολογική εξέλιξη και χρησιμοποιείται ‘για άνθρωπο που ωριμάζει από πνευματική ή βιολογική άποψη’ και ‘για συνθήκες που έχουν εξελιχθεί αρκετά, ώστε να γίνουν ευνοϊκές’. Αυτές οι σημασίες αποτελούν σημασιολογικό δάνειο από το γαλλικό *mûrir* (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *ωριμάζω*).

¹¹⁵ Προέρχεται από το ρήμα *ρέμβω* με σημασία ‘περιπλανιέμαι, τριγυρίζω’ (Montanari 2015, λ. *ρέμβάζω*). Στη Νέα Ελληνική έχει υποστεί σημασιολογική μεταβολή και χρησιμοποιείται με τη σημασία ‘ονειροπολώ’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *ρεμβάζω*).

76. *Ρεμβάζω* (< *ρέμβω*)

- **Λογοτεχνία:** *ρέμβάζει* (Ψευδο-Μακάριος, *Πνευματικές Ομιλίες*, 4.3.17, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

77. *Ματαιάζω* ‘μιλώ μάταια’ (< *μάτην*)

- **Λογοτεχνία:** *ματαιάζων* (Φίλων (ο) Ιουδαίος, *Περὶ τῶν Χερουβὶμ*, 33.2, 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.)

Τέλος, παρατηρείται και η χρήση ονοματοποιημένων ρηματικών τύπων, όπως το ρήμα *κοχλάζω* για το οποίο οι γραπτές αναφορές ξεκινούν στην αρχή της Αυτοκρατορικής Κοινής με τη μετοχή ενεστώτα *κοχλάζοντα* (*Testamentum Abrahæ*, 17.44, 1^{ος} αι. μ.Χ.).

7.3. Σύνοψη κεφαλαίου

Η Μετακλασική Ελληνική αποτελεί την περίοδο κατά την οποία κορυφώθηκαν οι μορφολογικοί μεταπλασμοί σε *-άζω* και *-ιάζω*. Σε αυτήν τη φάση της γλώσσας, ολοκληρώνονται οι μεταπλασμοί των ριζικών ενεστώτων σε *-νημι* / *-ννυμι*, συνεχίζονται με αρκετά παραδείγματα οι μεταπλασμοί των συνηρημένων ρημάτων σε *-(ι)άω*, *-ῶ* και ξεκινά ο μεταπλασμός των ουρανιόληκτων ρημάτων *-σσω* (αττ. *-ττω*). Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών κατηγοριών συνιστά το όμοιο συνοπτικό θέμα με μετονοματικά ρήματα σε *-(ι)άζω* μέσω του οποίου με τετραμερή αναλογία σχηματίστηκε το νέο μη συνοπτικό θέμα. Επίσης, ακόμη μια σημαντική εξέλιξη στο ρηματικό σύστημα της Ελληνικής αποτέλεσε η αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι* από ρήματα σε *-ιάζω* με πρότυπο, πιθανώς, το ρήμα *αύθαδιάζω*. Τέλος, ξεχωριστή θέση κατέχει η συνέχιση της παραγωγής μετονοματικών ρημάτων σε *-άζω*, με εμφανή υποχώρηση συγκριτικά με την κλασική περίοδο, όπως και των ρημάτων σε *-ιάζω* με την παραγωγή τους να σημειώνει αύξηση, κυρίως από θέματα σε *-ιο* και *-ια*, με σημαντικότερη εξέλιξη την επέκταση του επιθήματος πλέον *-ιάζω* σε άλλα θέματα (*-ᾶ*).

8. Περιπτώσεις ρημάτων σε *-άζω* και *-ιάζω* στη Μεσαιωνική Ελληνική

Στη Μεσαιωνική Ελληνική εντοπίζεται η συνέχεια των εξελίξεων που είχαν σημειωθεί σε προγενέστερες φάσεις της γλώσσας. Ειδικότερα, στο πεδίο των μορφολογικών μεταπλάσμων δεν παρατηρούνται διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη Μετακλασική Ελληνική, καθώς τα μεταπλασμένα ρήματα αυτής της περιόδου, τα οποία χρησιμοποιούνται στον γραπτό λόγο, εντάσσονται στις ίδιες ρηματικές κατηγορίες οι οποίες είχαν ήδη εμφανίσει ρηματικά παραδείγματα μορφολογικών μεταπλάσμων στην Κλασική και τη Μετακλασική Ελληνική.

Σχετικά με τα μετονοματικά ρήματα, εντείνεται η παραγωγή τους από ονοματικούς τύπους οι οποίοι περιέχουν στο θέμα της λέξης τους το *-ι*, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ρήματα σε *-ι-άζω*. Το γεγονός πως το *-ιάζω* αποτελεί πλέον επίθημα της Ελληνικής, γίνεται εμφανές από το ό,τι σχηματίζονται μετονοματικά ρήματα σε *-ιάζω* από θέματα σε *-ᾱ* και σε *-ο*, χωρίς την ύπαρξη του *-ι* στο θέμα της λέξης. Ουσιαστικά, πρόκειται για επιβεβαίωση μιας τάσης της οποίας οι απαρχές, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, τοποθετούνται στη Μετακλασική Ελληνική.

Ως προς τη συλλογή των δεδομένων, τα περισσότερα δεδομένα προέρχονται από την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική (11^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.), σχεδόν αποκλειστικά από τα λογοτεχνικά κείμενα αυτής της περιόδου, διότι η παρουσία των παπύρων εκτεινόταν έως και τον 7^ο αι. μ.Χ. Επίσης, η περίοδος της Πρώιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής (6^{ος} - 11^{ος} αι. μ.Χ.) αποδείχθηκε δύσκολη εξαιτίας των 'Σκοτεινών Αιώνων' (περ. 7^{ος} - 10^{ος} αι. μ.Χ.), με αποτέλεσμα να υπάρχουν ελάχιστες γραπτές πηγές. Τέλος, η χρήση τόσο των μεταπλασμένων ρηματικών παραδειγμάτων, όπως και των καινούργιων μετονοματικών ρημάτων σε *-ιάζω* στους παπύρους και στις επιγραφές είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

8.1. Μεταπλασμοί του μη συνοπτικού θέματος σε -άζω και -ιάζω

Στη διάρκεια της Μεσαιωνικής Ελληνικής, ρηματικά παραδείγματα που εμφάνισαν μορφολογικό μεταπλασμό για το μη συνοπτικό τους θέμα σχετίζονταν με τις κατηγορίες των συνηρημένων ρημάτων σε -(ι)άω, -ᾶ και των ουρανικόληκτων ρημάτων σε -σσω (αττ. -ττω). Για τα συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ, ο μορφολογικός μεταπλασμός είχε ξεκινήσει αρκετά πρώιμα, με μεταπλασμένα παραδείγματα σε -(ι)άζω να εντοπίζονται γραπτώς ήδη από την Κλασική Ελληνική, ενώ για την τελευταία ρηματική κατηγορία οι αρχές του μορφολογικού μεταπλασμού τοποθετούνται στην Ελληνιστική Κοινή. Παράλληλα, συνεχίστηκαν να εντοπίζονται περιπτώσεις αποθετικών ρημάτων σε -ίζομαι που αντικαταστάθηκαν από ρήματα με την κατάληξη -ιάζω.

8.1.1. Μεταπλασμός συνηρημένων ρημάτων -(ι)άω, -ᾶ σε -(ι)άζω

Οι συγκεκριμένοι μορφολογικοί μεταπλασμοί μέσω της τετραμερούς αναλογίας στηρίχθηκαν στο κοινό συνοπτικό θέμα του αορίστου σε -(ι)ασ που εμφάνιζαν τα συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ με τα μετονοματικά ρήματα σε -ι-άζω. Στη διάρκεια της Μεσαιωνικής Ελληνικής παρατηρούνται παραδείγματα μεταπλασμένων ρημάτων με κατάληξη -(ι)άζω από συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ, όπως τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -(ι)άζω από συνηρημένα ρήματα σε -(ι)άω, -ᾶ, μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος -(ι)ασ

78. Έστιάζω, -ομαι¹¹⁶ (< έστιασ-, έστιάω, -ᾶ¹¹⁷)

¹¹⁶ Σύμφωνα με το Λεξικό Κριαρά, λ. *εστιάζω*, αποτελεί λόγιο ρηματικό τύπο με σημασία ‘γευματίζω’ που προήλθε από τον συνηρημένο τύπο *έστιάω*, -ᾶ (< ή *έστία*) και μεταπλάστηκε σύμφωνα με τα ρήματα σε -άζω, π.χ. *κάθονται πίνουν και εστιάζουν* (*Χρονικόν τοῦ Μορέως*, Η 764). Το μεταβατικό ρήμα *εστιάζω* που χρησιμοποιείται στη Νέα Ελληνική με σημασία ‘επικεντρώνω’ είναι μεταφραστικό δάνειο από το γαλλικό *focaliser* (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *εστιάζω*).

¹¹⁷ Απαντά για πρώτη φορά γραπτώς στις αρχές της Κλασικής Ελληνικής, π.χ. *είστια* (Οἱ Ἐπτὰ σοφοί, *Ἀποφθέγματα*, 4.18.2, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.).

- **Λογοτεχνία:** *έστιάζει* (Βαρσανούφιος και Ιωάννης, *Ερωτήσεις και απαντήσεις στα κοινόβια* (Επιστολές 224 - 616), 227.28, 6^{ος} αι. μ.Χ.)

79. *Λυσσιάζω*¹¹⁸ ‘είμαι οργισμένος’ (< *λυσσιασ-*, *λυσσιάω*, -*ῶ*¹¹⁹)

- **Λογοτεχνία:** *λυσσιάζη* (Ιππιατρικά, 103.2, 9^{ος} αι. μ.Χ.)

80. *Λεπριάζω* ‘προσβάλλομαι από τη λέπρα’ (< *λεπριασ-*, *λεπριάω*, *ῶ*¹²⁰)

- **Λογοτεχνία:** *λεπριάζουσιν* (Στέφανος Σαχλίκης, *Ποιήματα*, 7.425, 14^{ος} αι. μ.Χ.)

81. *Ανατριχιάζω* ‘το σήκωμα των τριχών από έντονο συναίσθημα’

- **Λογοτεχνία:** *ἀνατριχιάζει* (Ιππιατρικά, 19.1, 9^{ος} αι. μ.Χ.)

Στην Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική εντάσσεται και το ρήμα *ἀνατριχιάζω*. Όμως, πρόκειται για μια σύνθετη περίπτωση, διότι, με βάση τα δεδομένα στα λογοτεχνικά κείμενα, επικρατεί σύγχυση για το αν ο συνηρημένος ρηματικός τύπος *ἀνατριχιάω*, -*ῶ* προηγείται ή έπεται του ρηματικού τύπου σε -(ι)άζω, αφού εντοπίζεται γραπτώς στο ίδιο κείμενο, π.χ. *ἀνατριχιᾶν* (Ιππιατρικά, 21.3, 9^{ος} αι. μ.Χ.). Αξίζει να σημειωθεί πως και στη δεύτερη γραπτή αναφορά τους παρατηρούνται ενδοκειμενικές διαφορές, διότι, όπως και στα *Ιππιατρικά*, έτσι και στα ποιητικά κείμενα του Στέφανου Σαχλίκη παρατηρείται η χρήση και των δύο ρηματικών τύπων, *ἀνατριχιῶ* (Στέφανος Σαχλίκης, *Ποιήματα*, 4.221, 14^{ος} αι. μ.Χ.), *ἀνατριχιάζει* (Στέφανος Σαχλίκης, *Ποιήματα*, 3.21, 14^{ος} αι. μ.Χ.). Επομένως, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ασφαλής εκτίμηση για το ποιος από τους δύο ρηματικούς τύπους είναι προγενέστερος.

¹¹⁸ Στη Νέα Ελληνική χρησιμοποιείται το ρήμα στην αρχική του μορφή (*λυσσώ*) με τις ήδη υπάρχουσες σημασίες, αλλά και με την προσθήκη νέων, όπως ‘θέλω με μανία, διακατέχομαι από κάτι σε υπερβολικό βαθμό’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *λυσσώ*).

¹¹⁹ Ο συνηρημένος ρηματικός τύπος συναντάται από την αυτοκρατορική περίοδο, *λυσσιῶσιν* (Κυρανίδες, 2.21.8, μετά τον 1^ο αι. μ.Χ.).

¹²⁰ Για το συνηρημένο ρήμα *λεπριάω*, -*ῶ* οι γραπτές του αναφορές εντοπίζονται από την Αυτοκρατορική Κοινή, π.χ. *λεπριῶντας* (Διοσκουρίδης ο Πεδάνιος, *Περὶ ὕλης ἱατρικῆς*, 1.74.2.2, 1^{ος} αι. μ.Χ.).

82. Γεράζω / Γηράζω¹²¹ ‘γερνάω’ (< γηρασ-, γηράω, -ῶ < γηράσχω¹²²)

- **Λογοτεχνία:** γεράζω (*Etymologicum genuinum*, A. 34.2, 9^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Λογοτεχνία:** γηράζουν (*Αλέξανδρος και Σεμιράμις S, e cod. Sinaiticus graecus* 2122, 36.678, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)

Ξεχωριστή περίπτωση αποτελεί το ρήμα *φωνάζω*¹²³. Εντοπίζεται γραπτώς για πρώτη φορά στην Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική, π.χ. *ἐφώναζεν* (Γεώργιος Μοναχός, *Χρονικὸν σύντομον*, σελ. 1224, 9^{ος} αι. μ.Χ.). Στην Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική απαντά μία γραπτή αναφορά του σύνθετου ρηματικού τύπου *ἀγριοφωνάζω* με σημασία ‘φωνάζω δυνατά’ σε μυθιστόρημα της εποχής, *ἀγριοφωνάζουν* (*Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη*, στ. 215, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.) και δύο αναφορές του σύνθετου ρήματος *μεγαλοφωνάζω*, π.χ. *μεγαλοφωνάζουν* (Στέφανος Σαχλίκη, *Ποιήματα*, 3, στ. 88, 14^{ος} αι. μ.Χ.).

Τέλος, σύμφωνα με το ακόλουθο συγκεντρωτικό γράφημα¹²⁴ για τα συνηρημένα ρήματα *-(ι)άω*, *-ῶ* και τους μεταπλασμένους ρηματικούς τους τύπους σε *-(ι)άζω* γίνεται εμφανές πως χρησιμοποιούνται παράλληλα στα λογοτεχνικά κείμενα της Μετακλασικής και της Μεσαιωνικής Ελληνικής και οι νέοι μεταπλασμένοι ρηματικοί τύποι και οι αρχικοί συνηρημένοι τύποι, οι οποίοι εμφανίζουν μία υπεροχή έναντι των

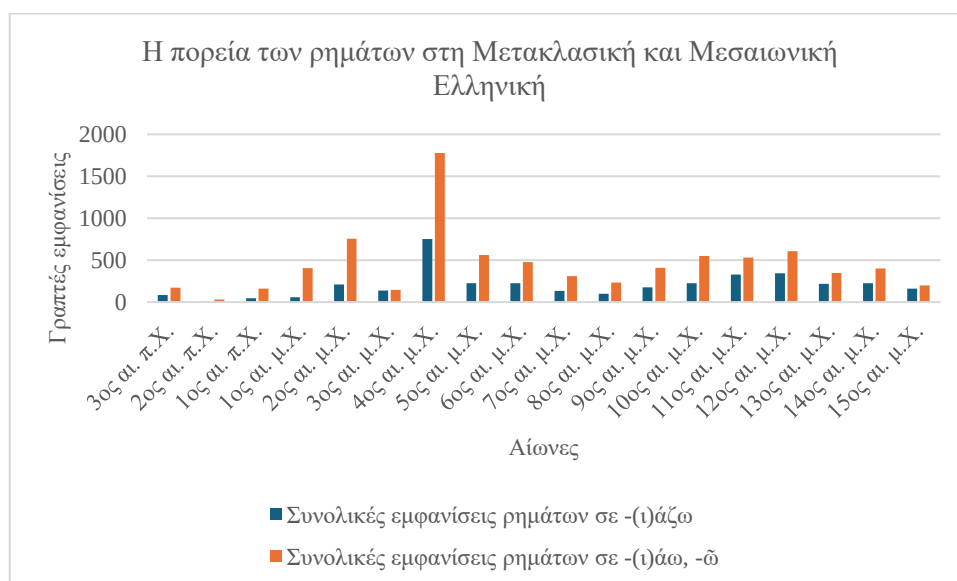
¹²¹ Παρατηρείται και ο μεταγενέστερος μεταπλασμένος ρηματικός τύπος *γερνάω* από τον αόρ. *ἐγέρασα*, ο οποίος εμφανίζεται γραπτώς στην Πρώιμη Νέα Ελληνική, *γερνᾷς* (Συναδινός, *Χρονικὸ τῶν Σερρῶν*, 4.10.6, 17^{ος} αι. μ.Χ.). Αξίζει να σημειωθεί πως στην (Κοινή) Νέα Ελληνική χρησιμοποιούνται και οι δύο τύποι, *γεράζω* (ως αμετάβατο) και *γερνάω* (ως μεταβατικό και ως αμετάβατο).

¹²² Πρόκειται για μετονοματικό ρήμα με σημασία ‘τιμώ’ από το ουσιαστικό τὸ *γῆρας* (Montanari 2015, λ. *γηράσχω* κ. *γηράω*). Αποτελεί ρήμα της ομηρικής περιόδου, *γηράσκοντα* (*Ιλιάδα B*, στ. 663, 8^{ος} αι. π.Χ.). Σε παύρους χρησιμοποιείται από τα ελληνιστικά χρόνια, π.χ. *γηράσκοντας* (P.Herc. 1471, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.).

¹²³ Για το συνηρημένο ρήμα **φωνάω*, *-ῶ* (< ἡ *φωνή*) με σημασία ‘μιλώ δυνατά’, έγινε μετάβαση στην κατηγορία των συνηρημένων ρημάτων σε *-έω*, *-ῶ*, ίσως, από τα πολλά μετονοματικά σύνθετα ρήματα, όπως το *ὁμοφωνέω*, *-ῶ*. (Beekes 2010, λ. *φωνή*).

¹²⁴ Για τη δημιουργία του γραφήματος χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα των ακόλουθων ρημάτων και των συνηρημένων τύπων τους αντίστοιχα: *σκιάζω*, *γεινιάζω*, *αἰθριάζω*, *θυμιάζω*, *γενειάζω*, *κοπιάζω*, *ἀκηδιάζω*, *ἀφηνιάζω*, *ἐστιάζω*, *λυσσιάζω*, *λεπριάζω*, *ἀνατριχιάζω*, *μοιράζω*.

μεταπλασμένων στην Αυτοκρατορική Κοινή που μειώνεται στη Μεσαιωνική Ελληνική.

Γράφημα 33. Συγκεντρωτικό γράφημα ρημάτων -(ι)άω, ᾶ και -(ι)άζω

8.1.2. Αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων -ίζομαι σε -ιάζω και εμφάνιση παραλλαγών σε -ιάζω για ρήματα σε -ίζω

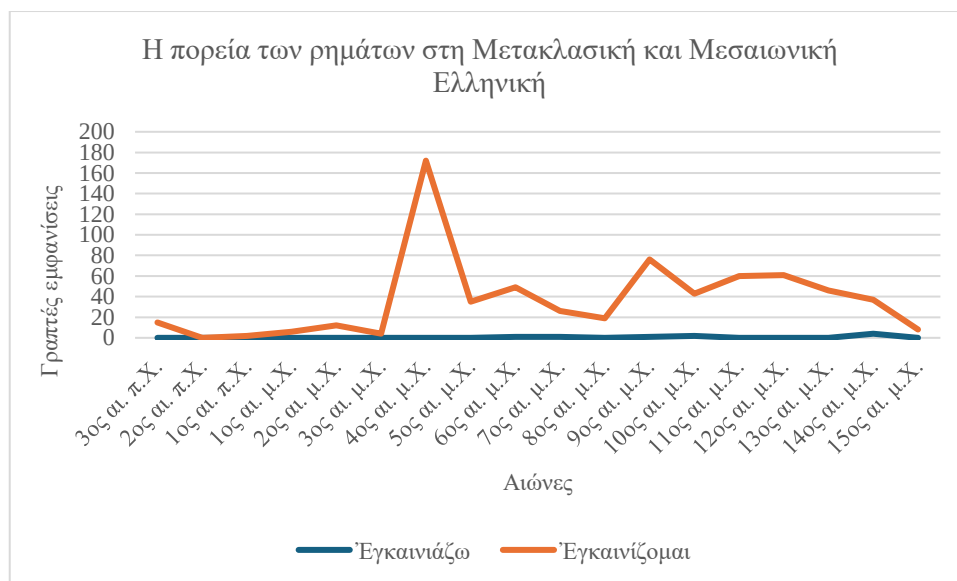
Συνεχίζεται και στη Μεσαιωνική Ελληνική η αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε -ίζομαι με την κατάληξη -ιάζω. με τους νεότερους τύπους να επιβιώνουν έως και σήμερα με βάση, πιθανώς, το ρήμα *αὐθαδιάζω* που ίσως αποτέλεσε το μοντέλο για την αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε -ίζομαι.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς νέων ρημάτων σε -ιάζω με αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε -ίζομαι

83. *Ἐγκαινιάζω, -ομαι* ‘καθιερώνω με θρησκευτική τελετή’ (αντικατάσταση του αποθετικού ρήματος *ἐγκαινίζομαι*)

- **Λογοτεχνία:** *ἐγκαινιάσαι* (Αλέξανδρος (ο) Μοναχός, *Λόγος εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ*, σελ. 4064, 6^{ος} (;) αι. μ.Χ.)

Έως και τη Μεσαιωνική Ελληνική είναι εμφανής η κυριαρχία του αποθετικού ρηματικού τύπου *ἐγκαινίζομαι* με τις περισσότερες αναφορές να καταγράφονται τον 4^ο αι. μ.Χ. (172). Όμως, από την όψιμη μεσαιωνική περίοδο βρίσκεται σε καθοδική πορεία. Ο μεταπλασμένος τύπος ξεκινά να κυριαρχεί έναντι του προγενέστερου από την Πρώιμη Νέα Ελληνική με παραδείγματα να εντοπίζονται έως και τη Νέα Ελληνική, π.χ. *ἐγκαινιάζουν* (Νεκτάριος Τέρπος, *Πίστις*, στ. 1500, 18^{ος} αι. μ.Χ.).

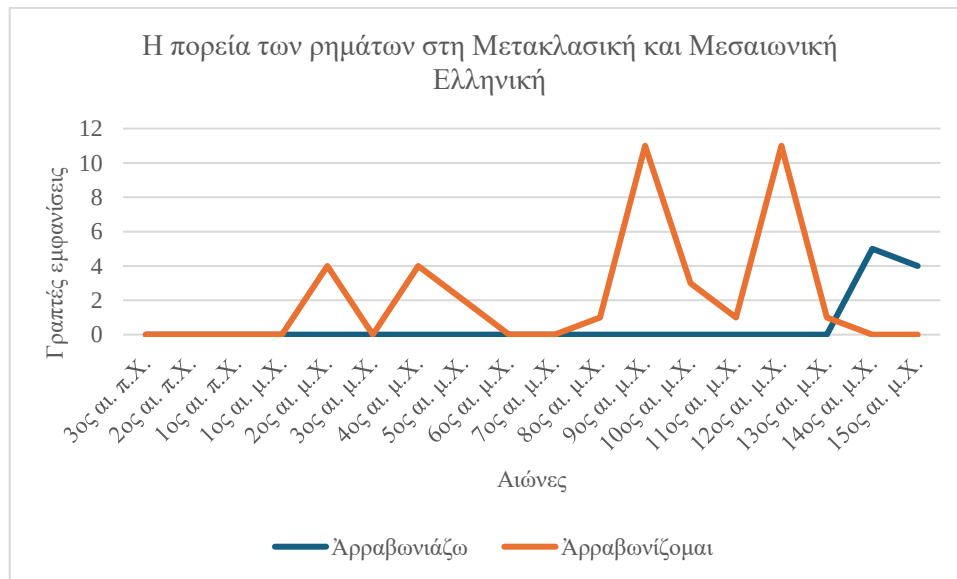
Γράφημα 34. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἐγκαινιάζω* και *ἐγκαινίζομαι*

84. *Ἀρραβωνιάζω*, *-ομαι*¹²⁵ ‘δίνω υπόσχεση γάμου’ (αντικατάσταση του αποθετικού ρήματος *ἀρραβωνίζομαι*)

- **Λογοτεχνία:** *ἀρραβώνιασεν* (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, στ. 6475, 14^{ος} αι. μ.Χ.)

¹²⁵ Επιβιώνει έως και τη Νέα Ελληνική, ενδεικτικά *ἀρράβωνιάσει* (Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς* (1770 - 1856), 1.26, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.).

Όπως γίνεται εμφανές από το ακόλουθο γράφημα και οι δύο ρηματικοί τύποι εντοπίζονται ελάχιστα στα λογοτεχνικά κείμενα. Ταυτόχρονα με τον μηδενισμό των αναφορών για το αποθετικό ρήμα *ἄρραβωνίζομαι* στους δύο τελευταίους αιώνες της μεσαιωνικής περιόδου, εμφανίζεται ο νέος ρηματικός τύπος *ἄρραβωνιάζω* ο οποίος ξεκινά να καθιερώνεται.

Γράφημα 35. Σύγκριση των ρηματικών τύπων *ἄρραβωνιάζω* και *ἄρραβωνίζομαι*

Συνολικά, τα αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι* χρησιμοποιούνται αρκετά συστηματικά στη διάρκεια της μετακλασικής και της μεσαιωνικής περιόδου και κυριαρχούν έναντι των μεταπλασμένων παραδειγμάτων τα οποία εντοπίζονται αρκετά σποραδικά με ελάχιστες εμφανίσεις στα λογοτεχνικά κείμενα. Όμως, από την Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική παρατηρείται καθοδική πορεία στη χρήση των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι*. Καθοριστικό σημείο πιθανώς να αποτελεί ο 15^{ος} αι. μ.Χ., καθώς είναι η πρώτη φορά που τα μεταπλασμένα ρήματα σε *-ιάζω* αυτής της κατηγορίας εμφανίζουν περισσότερες γραπτές αναφορές (20) έναντι των αρχικών αποθετικών ρημάτων (13).

Γράφημα 36. Συγκεντρωτικό γράφημα αντικατάστασης αποθετικών ρημάτων *-ίζομαι* σε *-ιάζω*

Σχετικά με τα ρήματα σε *-ίζω* παρατηρούνται περιπτώσεις στις οποίες οι νέοι ρηματικοί τύποι σε *-ιάζω* είχαν σχηματιστεί από ονοματικούς τύπους με θέμα *-ια*. Οι ονοματικοί τύποι αποτελούσαν παράγωγα των ρημάτων σε *-ίζω*. Οι νέοι ρηματικοί τύποι σε *-ιάζω* δεν αντικατέστησαν τους παλαιότερους ρηματικούς τύπους σε *-ίζω*, αλλά χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα, φυσικά με λιγοστές αναφορές σε γραπτό επίπεδο και με διαφορετική σημασία. Εδώ, εντάσσονται ρήματα, όπως τα ακόλουθα:

85. Έξοριάζω ‘παρασύρω’ (< ή έξορία¹²⁶ < έξορίζω¹²⁷)

- **Λογοτεχνία:** έξοριάσας (Γεώργιος Μοναχός, *Χρονικὸν σύντομον*, σελ. 764, 9^{ος} αι. μ.Χ.)

¹²⁶ Συναντάται με μία μοναδική εμφάνιση από τα τέλη της κλασικής περιόδου, *έξορία*ς (Κτησίας, *Αποσπάσματα*, 14.88, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Εφόσον, δεν εντοπίζεται σε επιγραφές, ενώ σε παπύρους απαντά μία φορά αρκετά μεταγενέστερα, *έξορία*ς (TM 370030, Αίγυπτος, 10^{ος} - 11^{ος} αι. μ.Χ.), όλες οι ενδείξεις δείχνουν πως είναι παράγωγο του ρήματος *έξορίζω*.

¹²⁷ Το ρήμα *έξορίζω* με σημασία ‘επιβάλλω έξορία’ απαντά γραπτώς από την κλασική περίοδο, π.χ. *έξορισθῆναι* (Ιππασος, *Testimonia*, 4.12, 6^{ος} αι. π.Χ.). Η αρχαιότητα του ρήματος γίνεται αντιληπτή και από την εμφάνισή του σε παπύρους από τα ελληνιστικά χρόνια, π.χ. *έξορίζουσι* (P.Herc. 222, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.).

86. *Ξενιάζω*¹²⁸ ‘δωροδοκώ’ (< ἡ *ξενία*¹²⁹ < *ξενίζω*¹³⁰)

- **Λογοτεχνία:** *ξενιάσας* (Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, *Περὶ διοικήσεως τῆς Αὐτοκρατορίας*, 31.63, 10^{ος} αι. μ.Χ.)

Επίσης, εξαιτίας της επίδρασης των ρημάτων σε *-ιάζω*, στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο παρατηρούνται σε κείμενα της δημόδους βυζαντινής λογοτεχνίας ρήματα σε *-ίζω* τα οποία απέκτησαν παράλληλους τύπους σε *-ιάζω* με την ίδια σημασία οι οποίοι δεν κατόρθωσαν να διατηρηθούν στην (Κοινή) Νέα Ελληνική. Εδώ, εντάσσονται ρήματα, όπως τα ακόλουθα:

87. *Μαυριάζω* ‘μαυρίζω’ (< *μαυρίζω*¹³¹)

- **Λογοτεχνία:** *μαυριασμένη* (*Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη*, στ. 2530, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.)

88. *Βοθριάζω* ‘χαντακώνω’ (μτφ.) (< *βοθρίζω*¹³²)

- **Λογοτεχνία:** *βοθριάσης* (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, στ. 4171, 14^{ος} αι. μ.Χ.)

¹²⁸ Χρησιμοποιείται σε γραπτές πηγές έως και την όψιμη μεσαιωνική περίοδο, *ξενιάση* (Λεονάρδος Δελλαπόρτας, *Ποιήματα*, 1, στ. 1066, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.).

¹²⁹ Ελάχιστες αναφορές στα ομηρικά έπη (μόλις 4), π.χ. *ξενίη* (*Ὀδύσσεια* ζ, στ. 158, 8^{ος} αι. π.Χ.), με τη χρήση του να εντείνεται στα χρόνια που ακολούθησαν.

¹³⁰ Το ρήμα *ξενίζω* απαντά από τα ομηρικά χρόνια με τη σημασία ‘υποδέχομαι, φιλοξενώ’, *ἐξείνισσα* (*Ιλιάδα* Γ, στ. 207, 8^{ος} αι. π.Χ.). Συναντάται γραπτώς σε επιγραφές από την κλασική περίοδο, *ξενίζει* (IG XII,4 1:332, Κως, μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.) και σε παπύρους από τη μετακλασική, π.χ. *ξενίζειν* (P.Amh. 2 18, Αίγυπτος, 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.). Στη συνέχεια το ρήμα υπέστη σημασιολογική διαφοροποίηση και κατέληξε να σημαίνει ‘νιώθω έκπληξη για κάτι, παραξενεύομαι’ (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. *ξενίζω*).

¹³¹ Το ρήμα *μαυρίζω* απαντά από την αυτοκρατορική περίοδο, αρχικά στη μέση φωνή, με τη μετοχή *μαυρισμένοι* (*Μια ιστορία για τον προφήτη και σοφό βασιλιά Σολομώντα*, σελ. 111, 3^{ος} αι. μ.Χ. (;)).

¹³² Το ρήμα *βοθρίζω* το οποίο προφανώς έχει προέλθει από τη λέξη *τὸ βοθρίον* (υποκοριστικό του ουσιαστικού *ὁ βόθρος*) χρησιμοποιείται σε γραπτές πηγές από την αυτοκρατορική περίοδο, π.χ. *βοθρίσας* (Κύριλλος Αλεξανδρινός, *Ὅμιλαιο, Ὅμιλία ΙΔ΄. Περὶ ἐξόδου ψυχῆς, καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας*, 77.9, 4^{ος} - 5^{ος} αι. μ.Χ.). Η τελευταία του γραπτή αναφορά εντοπίζεται στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο, *βοθριζόμεθα* (Θεόγνωστος, *Θησαυρός*, 15.1.408, 13^{ος} αι. μ.Χ.). Δεν διατηρείται στην (Κοινή) Νέα Ελληνική.

8.1.3. Μεταπλασμός ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (αττ. -ττω) σε -ζω

Συνεχίζεται ο μεταπλασμός των ουρανικόληκτων ρημάτων -σσω (αττ. -ττω) σε -ζω με βάση το κοινό συνοπτικό θέμα σε -ζ των ρημάτων της συγκεκριμένης κατηγορίας και των μετονοματικών ρημάτων σε -άζω που είχε ήδη αρχίσει από τη μετακλασική περίοδο μέσω της τετραμερούς αναλογίας. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν τα ρήματα *σπαράζω*¹³³ και *χαράζω* στην Πρώιμη Μεσαιωνική Ελληνική και το ρήμα *φρυάζω* στην Όψιμη Μεσαιωνική Ελληνική.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μεταπλασμένων ρημάτων σε -ζω, από ρήματα σε -σσω (αττ. -ττω), μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος σε -ζ

89. *Σπαράζω*, -ομαι ‘καταστρέφω, επιτίθεμαι’ (< θέμ. *σπαραζ-*, *σπαράσσω*, -αττω¹³⁴)

- **Λογοτεχνία:** *σπαράζει*¹³⁵ (Θεόφιλος Πρωτοσπαθάριος, *Σημειώσεις στους Αφορισμούς του Ιπποκράτη*, II, σελ. 467, μετά τον 9^ο αι. μ.Χ.)

90. *Χαράζω*, -ομαι¹³⁶ ‘ακονίζω, σκαλίζω’ (< θέμ. *χαραζ-*, *χαράσσω*, -άττω¹³⁷)

- **Λογοτεχνία:** *χαράζωσι* (Vita Evaresti, 1.16, 9^{ος} - 10^{ος} αι. μ.Χ.)

¹³³ Το ρήμα *σπαράζω* στη Νέα Ελληνική χρησιμοποιείται και ως μεταβατικό με σημασία ‘ξεσχίζω σε κομμάτια (για ζώα), προκαλώ πόνο σε κάποιον’ και ως αμετάβατο ‘σπαρταρώ, υποφέρω ψυχικά’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *σπαράζω* κ. *σπαράσσω*).

¹³⁴ Άλλοι έχουν συνδέσει ετυμολογικά το ρήμα *σπαράσσω*, -ττω με το λατ. *spargo*, ‘σπαργάω’ στην Ελληνική, αλλά αυτή η άποψη δεν μπορεί να εξηγήσει την ύπαρξη του δεύτερου *α* στον τύπο *σπαράσσω* (Beekes 2010, λ. *σπαράσσω*). Απαντά από την Κλασική Ελληνική σε λογοτεχνικά κείμενα, π.χ. *ἐσπάρασσεν* (Αίσωπος, *Μύθοι*, 253.1.7, 6^{ος} αι. π.Χ.) και από την Μετακλασική Ελληνική σε παύρους, *ἐσπάρασσεν* (P.Petr. 2 17 (4), Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.).

¹³⁵ Παρατηρούνται μόνο τρεις αναφορές του μεταπλασμένου μη συνοπτικού θέματος. Τέλος, βρίσκεται μόνο σε μία επιγραφή με τον σύνθετο τύπο του ρήματος στο συνοπτικό θέμα, *ἀνασπαράζη* (IG XII,1 671, Ρόδος, χωρίς χρονολόγηση).

¹³⁶ Το ρήμα *χαράζω* χρησιμοποιείται στη Νέα Ελληνική και ως μεταβατικό ρήμα με κύρια σημασία ‘πιέζω μια επιφάνεια με αιχμηρό όργανο προκαλώντας γραμμές’ και ως αμετάβατο ρήμα με σημασία ‘ξημερώνει’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *χαράζω* κ. *χαράσσω*).

¹³⁷ Στα όρια Πρώιμης Νέας Ελληνικής και Νέας Ελληνικής παρατηρείται και η τελευταία εμφάνιση του προγενέστερου μη συνοπτικού θέματος προφανώς ως λόγιου στοιχείου, π.χ. *χαράττει* (Βασίλειος Βατάτζης, *Περιγηγικόν*, 2.10.198, 17^{ος} - 18^{ος} αι. μ.Χ.).

91. *Φρνάζω*¹³⁸ ‘ξεφυσάω, χλιδιντρίζω’ (< *φρναζ-*, *φρνάσσω*, -*ττω*)

- **Λογοτεχνία:** *φρνάζω* (*Μέγα Ἑτυμολογικὸν Λεξικόν*, σελ. 800, 12^{ος} αι. μ.Χ.)

8.2. Περιπτώσεις παραγωγής νέων ρημάτων σε -*ιάζω* με πρώτη γραπτή αναφορά στη Μεσαιωνική Ελληνική

Η παραγωγή νέων ρηματικών τύπων σε -*ιάζω* συνεχίζεται με εντατικούς ρυθμούς και σε ολόκληρη τη διάρκεια της μεσαιωνικής περιόδου. Όπως και στη μετακλασική περίοδο, παρατηρούνται και μετονοματικές και μεταρρηματικές περιπτώσεις με τις πρώτες να κατέχουν την συντριπτική πλειοψηφία των παραχθέντων ρημάτων. Σχετικά με τα μετονοματικά ρήματα σε -*ιάζω*, σε αυτήν τη φάση της γλώσσας, προέρχονται από θέματα σε -*α* και σε -*ο* με το -*ι* να βρίσκεται ενσωματωμένο στο θέμα της λέξης, από θέματα σε -*ι*, και από θέματα σε -*ᾱ* και -*ο* αντικαθιστώντας το μη παραγωγικό πλέον επίθημα -*άζω*¹³⁹.

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -*ι-ιάζω* από θέματα σε -*ιο*

92. *Ἐνοικιάζω*, -*ομαι* ‘παρέχω με ενοίκιο’ (< *τὸ ἐνοίκιον*, θέμ. *ἐνοικιο-*)

- **Πάπυροι:** *ἐνοικιάζειν* (P.Lond. 5 1735, Ασουάν, 6^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Λογοτεχνία:** *ἐνοικιαζόμενα* (Ψευδο - Γρηγόριος, *Νόμοι τῶν Ὀμηριτῶν*, στ. 414, 10^{ος} αι. μ.Χ.)

¹³⁸ Πρόκειται για αμετάβητο ρήμα το οποίο υπέστη σημασιολογική επέκταση, αφού κατέληξε στη Νέα Ελληνική να σημαίνει ‘εξοργίζομαι’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *φρνάζω*).

¹³⁹ Η κυριαρχία του επιθήματος -*ιάζω* έναντι του επιθήματος -*άζω* με το οποίο πλέον δεν σχηματίζονται και δεν παράγονται νέοι μετονοματικοί ρηματικοί τύποι, αποδεικνύεται και από την εμφάνιση νέων παραλλαγών σε -*ιάζω* για ρήματα με αρχικούς τύπους σε -*άζω*. Στους τελευταίους αιώνες της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής βρίσκονται γραπτές αναφορές του ρήματος *σκυθρωπιάζω*, π.χ. *σκυθρωπιάζει* (Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, *Λόγος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο*, σελ. 26, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.). Πρόκειται για μια παραλλαγή του ρήματος *σκυθρωπάζω* (< *σκυθρωπός*, -*ή*, -*όν*) ‘φαίνομαι απογοητευμένος’ που χρησιμοποιήθηκε γραπτώς για πρώτη φορά με τη μετοχή *σκυθρωπάζουσα* (Αἰσωπος, *Μύθοι*, 285.2.5, 6^{ος} αι. π.Χ.), ενώ σε παπύρους απαντούσε από τη Μετακλασική Ελληνική, π.χ. *σκυθρωπάζουσιν* (P.Cair. Zen. 3 59481, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.).

93. Σχολιάζω, -ομαι ‘επεξηγώ, διευκρινίζω’¹⁴⁰ (< τὸ σχόλιον, θέμ. σχολιο-)

- **Λογοτεχνία:** σχολιάζοντες (Θεόδωρος Στουδίτης, *Μεγάλη κατήχησις*, 17.1, 8^{ος} - 9^{ος} αι. μ.Χ.)

94. Δηλητηριάζω, -ομαι¹⁴¹ (< τὸ δηλητήριον, θέμ. δηλητηριο-)

- **Λογοτεχνία:** δηλητηριάζοντος (Γεώργιος Τορνίκης, *Λόγοι στη μνήμη του Γεώργιου Ξιφιλίνου*, 2.9.210, 12^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -ι-άζω από θέματα σε -ι

95. Μαλλιάζω ‘βγάζω μαλλιά, αποκτώ τρίχωμα’ (< τὸ μαλλίν, θέμ. μαλλι-)

- **Λογοτεχνία:** μαλλιασμένον (*Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος*, στ. 5192, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.)

96. Ματιάζω, -ομαι ‘βασκαίνω’ (< τὸ μάτιν, θέμ. ματι-)

- **Λογοτεχνία:** ματιάση (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 44.9, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -ιάζω, τυπικά από θέματα σε -ā

97. Έντροπιάζω, -ομαι¹⁴² ‘εκθέτω κάποιον, προσβάλλω την τιμή κάποιου’ (< ἡ έντροπή, θέμ. έντροπā-)

¹⁴⁰ Πρόκειται για σημασιολογικό δάνειο από το ρήμα *commenter* της Γαλλικής (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, λ. σχολιάζω).

¹⁴¹ Αποτελεί μεταφραστικό δάνειο του λαϊκού ρήματος *φαρμακώνω* και του γαλλ. *empoisonner* (Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής, λ. δηλητηριάζω / -ομαι).

¹⁴² Στη Νέα Ελληνική χρησιμοποιείται ως *ντροπιάζω* με αποβολή του άτονου αρχικού φωνήεντος. Η πρώτη του γραπτή εμφάνιση βρίσκεται στα τέλη της Όψιμης Μεσαιωνικής Ελληνικής, *ντροπιάση* (Γεώργιος Χούμνος, *Ἡ κοσμογέννησις*, στ. 1673, 15^{ος} αι. μ.Χ.). Επίσης, παρατηρείται και μία γραπτή αναφορά, σε λογοτεχνικό κείμενο, του ρήματος *έντροπίζω* μιας παραλλαγής του ρήματος *έντροπιάζω*, π.χ. *έντροπισθῇ* (*Διγενής Ακρίτης*, 6.32, μετά τον 10^ο αι. μ.Χ.).

- **Λογοτεχνία:** *έντροπιασμένοι* (Ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, 4.166, μετά τον 7^ο αι. μ.Χ.)

98. Γνωμιάζω, -ομαι ‘υπολογίζω’ (< ἡ γνώμη, θέμ. γνωμᾱ-)

- **Λογοτεχνία:** *ἐγνωμιάσθησαν* (Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, στ. 4625, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.)

99. Λωβιάζω ‘προσβάλλομαι από λέπρα’ (< ἡ λώβη, θέμ. λωβᾱ-)

- **Λογοτεχνία:** *λωβιάζουν* (Στέφανος Σαχλίκης, *Ποιήματα*, 7.425, 14^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -ι-άζω από θέματα σε -ια με ή χωρίς συνίζηση

100. Κελεφιάζω ‘έχω λέπρα’ (< ἡ κελεφία¹⁴³, θέμ. κελεφια-)

- **Λογοτεχνία:** *ἐκελέφιασεν* (Πτωχοπροδρομικά, 4.630, 11^{ος} - 12^{ος} αι. μ.Χ.)

101. Νυκτιάζω¹⁴⁴ ‘νυχτώνει’ (< ἡ νυκτιά, θέμ. νυκτια-)

- **Λογοτεχνία:** *ἐνύκτιαζε* (Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, στ. 10782, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -ιάζω από θέματα σε -ο

102. Λογιάζω, -ομαι ‘λογαριάζω, σκέφτομαι’ (< ὁ λόγος, θέμ. λογο-)

- **Λογοτεχνία:** *λογιάζοντας* (Ἑπαινος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, 3.131, μετά τον 7^ο αι. μ.Χ.)

¹⁴³ Πιθανώς έχει προέλθει από παρετυμολογική επίδραση της λέξης *κεφάλιν* (Λεξικό Κριαρά, λ. *κελεφιάζω*).

¹⁴⁴ Η τελευταία του γραπτή αναφορά εντοπίζεται στην Πρώιμη Νέα Ελληνική, *ἐνύκτιασε* (Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής, *Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος*, 2.85.14, 17^{ος} αι. μ.Χ.).

103. *Κατηφοριάζω* ‘παρασύρω’ (< *ὁ κατήφορος*, θέμ. *κατηφορο-*)
- **Λογοτεχνία:** *κατηφοριάζη* (Ιερά Μονή Ἀγίας Λαύρας, *Πράξεις*, 35.43, 9^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)

104. *Συντροφιάζω*¹⁴⁵ ‘κάνω συντροφιά’ (< *ὁ / ἡ σύντροφος*, θέμ. *συντροφο-*)
- **Λογοτεχνία:** *ἐσυντροφίασεν* (Αὐτοκρατορική Ἱστορία βιβλίο ii, στ. 2293, μετά τον 11^ο αι. μ.Χ.)

Τέλος και στη Μεσαιωνική Ελληνική σχηματίστηκαν ρήματα σε *-ιάζω* από επιρρήματα:

105. *Ἀντιβαδιάζω* ‘εμποδίζω κάποιον’ (< *ἀντιβάδην*)
- **Λογοτεχνία:** *ἀντιβαδιάζη* (Ψευδο-Γρηγόριος, *Νόμοι τῶν Ὀμηριτῶν*, στ. 329, 10^{ος} αι. μ.Χ.)

Ἄξια αναφοράς είναι και η παρουσία ρημάτων από αριθμητικά:

106. *Χιλιάζω* (< *χίλια*, ουσιαστικοποιημένο ουδέτερο του επιθέτου *χίλιοι*)
- **Λογοτεχνία:** *χιλιάσεις* (Ιωάννης Τζέτζης, *Χιλιάδες*, 9.278. στ. 674, 12^{ος} αι. μ.Χ.)
107. *Μυριάζω* ‘πληθαίνω, πολλαπλασιάζω’ (< *μύριοι*, -αι, -α)
- **Λογοτεχνία:** *μυριάζει* (Γεώργιος Χούμνος, *Ἡ κοσμογέννησις*, στ. 755, 15^{ος} αι. μ.Χ.)

¹⁴⁵ Η τελευταία του γραπτή εμφάνιση βρίσκεται στη Νέα Ελληνική, *συντροφιαζόμενος* (Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, 7.33, 18^{ος} - 19^{ος} αι. μ.Χ.). Στην (Κοινή) Νέα Ελληνική χρησιμοποιείται το ρήμα *συντροφεύω* με σημασία ‘κρατώ παρέα σε κάποιον’ (Μπαμπινιώτης 2008, λ. *συντροφεύω*).

8.3. Προσαρμογή ρημάτων από τη Γαλλική, την Ιταλική και την Προβηγκιανή με το επίθημα -ιάζω

Στην όψιμη μεσαιωνική περίοδο το επίθημα -ιάζω χρησιμοποιήθηκε για την ενσωμάτωση δάνειων ρημάτων στη γλώσσα της εποχής. Ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα ακόλουθα:

- Περιπτώσεις προσαρμογής ρημάτων από τη Γαλλική με το επίθημα -ιάζω
 108. *Άμαντιάζω* ‘επανορθώνω, αποζημιώνω’ (< γαλλ. *amender*)
 - **Λογοτεχνία:** *άμαντιάση* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 46.22, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)
 109. *Άτενιάζω* ‘κατηγορώ, καθιστώ ένοχο’ (< παλαιότ. γαλλ. *ataindre*)
 - **Λογοτεχνία:** *άτενιάσουν* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 128.6, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)
 110. *Κορδιάζω* ‘συνεννοούμαι, κάνω συμφωνία’ (< παλαιότ. γαλλ. *acorder*)
 - **Λογοτεχνία:** *κορδιάζει* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 44.5, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)
 111. *Μαχανιάζω* ‘τραυματίζω’ (< παλαιότ. γαλλ. *mahaignier*)
 - **Λογοτεχνία:** *μαχανιάζει* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 224.33, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)
- Περιπτώσεις προσαρμογής ρημάτων από την Ιταλική με το επίθημα -ιάζω
 112. *Άσσιγγιάζω* ‘πολιορκώ’ (< παλαιότ. ιταλ. *asseggiare*)
 - **Λογοτεχνία:** *σιγγιάσωμεν* (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, στ. 2843, 14^{ος} αι. μ.Χ.)
- Περιπτώσεις προσαρμογής ρημάτων από την Προβηγκιανή με το επίθημα -ιάζω
 113. *Άρεστιάζω* ‘συλλαμβάνω, υποχρεώνω, κυριαρχώ’ (< προβ. *arestar*)
 - **Λογοτεχνία:** *άρεστιάση* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, Πίναξ, στ. 225, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)

114. *Κιτιάζω* ‘ξεχρεώνω, εξοφλώ’ (< προβ. *quitar*)
- **Λογοτεχνία:** *κιτιάση* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 67.7, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)
115. *Κουντενιάζω, -ομαι* ‘περιορίζω’ (< προβ. *countenir*)
- **Λογοτεχνία:** *κουντενιασμένος* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 127.37, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)
116. *Μαντενιάζω* ‘διατηρώ, προστατεύω, ενισχύω’ (< προβ. *mantenir*)
- **Λογοτεχνία:** *μαντενιάση* (*Ασσίζες της Ιερουσαλήμ*, 24.19, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)

8.4. Σύνοψη κεφαλαίου

Στη Μεσαιωνική Ελληνική το χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η κυριαρχία των ρημάτων σε *-ιάζω*. Ειδικότερα, ολοκληρώνονται οι μεταπλασμοί μέσω της τετραμερούς αναλογίας που είχαν ξεκινήσει σε προγενέστερες φάσεις της Ελληνικής με τα τελευταία ρηματικά παραδείγματα των μορφολογικών μεταπλασμών των συνηρημένων ρημάτων *-(ι)άω, -ῶ* σε *-(ι)άζω* (π.χ. *λυσσιάζω* < *λυσσιασ-*, *λυσσιάω, -ῶ*). Επίσης, συνεχίζονται οι μεταπλασμοί των ουρανικόληκτων ρημάτων *-σσω* (αττ. *-ττω*) σε *-ζω* (π.χ. *ἀλλάζω* < *ἀλλαξ-*, *ἀλλασσω*). Ακόμη, όπως και στη Μετακλασική Ελληνική, συνεχίστηκαν οι αντικαταστάσεις των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι*. Επιπλέον, καταγράφεται σημαντική άνοδος της χρήσης των ρημάτων σε *-ιάζω*, τόσο μέσω των παράλληλων τύπων σε ρήματα με αρχικούς ενεστώτες σε *-ίζω* όσο και μέσω των μετονοματικών ρημάτων τα οποία σχηματίστηκαν από ποικίλα θέματα (*-ιο, -ια, -ι, -ᾱ, -ο*). Τέλος, το επίθημα *-ιάζω* χρησιμοποιήθηκε για την ενσωμάτωση δάνειων ρημάτων από τη Γαλλική, την Ιταλική και την Προβηγκιανή στη γλώσσα της εποχής.

9. Συμπεράσματα

Η Κλασική Ελληνική (8^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) αποτέλεσε την πιο παραγωγική φάση του επιθέματος -άζω. Από την έναρξη της κλασικής περιόδου, παρατηρείται η χρήση των ρημάτων -άζω σε γραπτές πηγές. Αναλυτικότερα, οι απαρχές των ρημάτων σε -ζω βρίσκονται στα ομηρικά έπη, στα οποία εντοπίζεται η παρουσία ρημάτων σε -ζω σχηματισμένων από ουρανικόληκτα θέματα με -αγ- (π.χ. σφάζω < *σφάγ-jō) και από οδοντικόληκτα θέματα με -αδ- (π.χ. φράζω < *φράδ-jō) με την προσθήκη του επιθέματος *-jō. Παράλληλα, το -ζω προσκολλήθηκε σε λέξεις με θέμα σε -ǎ ή -ā (στην Αττική σε -η, εκτός από τις περιπτώσεις όπου προηγούνταν ε, ι και ρ). Αυτή η διαδικασία οδήγησε στον σχηματισμό μετονοματικών ρημάτων σε -άζω (π.χ. δικάζω < ἡ δίκη, θέμ. δικᾱ-) και αποτέλεσε την κύρια πηγή δημιουργίας μετονοματικών ρημάτων σε -άζω στην Κλασική Ελληνική, με τα περισσότερα ρηματικά παραδείγματα της συγκεκριμένης κατηγορίας να έχουν παραχθεί τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η επέκταση του επιθέματος -άζω, αρχικά σε θέματα σε -ο, ήδη στα ομηρικά έπη (π.χ. έτοιμάζω < ὁ / ἡ έτοιμος, τὸ έτοιμον, θέμ. έτοιμο-).

Έπειτα, στα χρόνια που ακολούθησαν αυτά των ομηρικών επών, σχετικά με τα μετονοματικά ρήματα, συνεχίστηκε η παραγωγή ρημάτων σε -άζω με έντονους ρυθμούς από θέματα σε -ǎ ή -ā (π.χ. έορτάζω < ἡ έορτή, θέμ. έορτᾱ) και σε -ο (π.χ. δοκιμάζω < ὁ / ἡ δόκιμος, τὸ δόκιμον, θέμ. δοκιμο-). Νέα εξέλιξη αποτέλεσε η επέκταση του επιθέματος -άζω σε θέματα σε -ι (π.χ. στασιάζω < ἡ στάσις, θέμ. στασι-, στασε-) και σε θέματα σε -ο και -α με το -ι να αποτελεί μέρος του θέματος (-ιο, -ια) (π.χ. πλαγιάζω < πλάγιος, -α, -ον, θέμ. πλαγιο-). Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκαν σε αρκετά πρόωμη φάση της γλώσσας μετονοματικά ρήματα σε -ι-άζω, η παραγωγή των οποίων αυξήθηκε και εντάθηκε σε σημαντικό βαθμό από τους όψιμους αιώνες της κλασικής περιόδου (5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.).

Εκτός από τους μετονοματικούς σχηματισμούς σε -άζω και -ιάζω, ήδη στην Κλασική Ελληνική παρατηρούνται μορφολογικοί μεταπλασμοί του μη συνοπτικού θέματος με τη χρήση του επιθέματος -(ι)άζω. Η πρώτη κατηγορία αφορούσε τους ριζικούς ενεστώτες σε -νῃμι / -ννυμι, όπως για παράδειγμα τα ρήματα σε -νῃμι (π.χ. δαμάζω < θέμ. δαμασ-, δάμνημι) και αργότερα σε -ννυμι (π.χ. άμφιάζω < θέμ. άμφιεσ-, άμφιέννυμι) τα οποία μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος, με τετραμερή αναλογία με τα ρήματα σε -άζω, οδηγήθηκαν σε μορφολογικό μεταπλασμό του μη συνοπτικού τους θέματος.

Μία ακόμη ρηματική κατηγορία που εμφάνισε παραδείγματα μορφολογικού μεταπλασμού, ήδη στην Κλασική Ελληνική, ήταν αυτή των συνηρημένων ρημάτων σε *-(ι)άω*, *-ῶ* τα οποία, επίσης, μέσω του συνοπτικού θέματος *-(ι)ας*, κοινού με αυτό στα μετονοματικά ρήματα σε *-ι-άζω*, μεταπλάστηκαν με τετραμερή αναλογία σε *-(ι)άζω*, (π.χ. *γειτνιάζω* < θέμ. *γειτνιασ-*, *γειτνιάω*, *-ῶ*). Τέλος, βαρύτονα ρήματα (*σκέπω*, *στέγω*, *στένω*) αντικαταστάθηκαν από ρήματα με το επίθημα *-άζω* (*σκεπάζω*, *στεγάζω*, *στενάζω*).

Στην περίοδο της Μετακλασικής Ελληνικής (3^{ος} αι. π.Χ. - 6^{ος} αι. μ.Χ.), η χρήση του επιθήματος *-άζω* συνεχίστηκε. Για τις ρηματικές κατηγορίες που είχαν παρουσιάσει από την Κλασική Ελληνική παραδείγματα μορφολογικών μεταπλασμών στο μη συνοπτικό τους θέμα, όπως τα ρήματα σε *-νημι* και σε *-ννυμι* (π.χ. *κρεμάζω* < *κρεμασ-*, *κρεμαννύω* και *κρεμάννυμι* < *κρίμνημι*) και τα συνηρημένα ρήματα σε *-(ι)άω*, *-ῶ*, (π.χ. *κοπιάζω* < *κοπιασ-*, *κοπιάω*, *-ῶ*), η μετακλασική περίοδος αποτέλεσε την κύρια φάση των μορφολογικών μεταπλασμών τους, με αποτέλεσμα τα περισσότερα μεταπλασμένα παραδείγματα που εντάσσονται σε αυτές τις δύο κατηγορίες να εντοπίζονται στη συγκεκριμένη περίοδο.

Με την έναρξη των μετακλασικών χρόνων και άλλες ρηματικές κατηγορίες εμφάνισαν μεταπλασμένα ρήματα σε *-άζω*, όπως τα ουρανικόληκτα ρήματα με αρχική κατάληξη *-σσω* (αττ. *-ττω*) τα οποία μέσω του κοινού συνοπτικού θέματος σε *-ξ* με ρήματα σε *-άζω* (π.χ. *κράζω* - *ἔκραξα*) με τετραμερή αναλογία μεταπλάστηκαν σε *-ζω* (π.χ. *σταλάζω* < *σταλαξ-*, *σταλάσσω*, *-ττω*). Επίσης, εντοπίζεται και η αντίστροφη διαδικασία με την εμφάνιση συνηρημένων δεύτερων τύπων σε *-άω*, *-ῶ* σε ρήματα της Κλασικής Ελληνικής με αρχικούς τύπους σε *-άζω* (π.χ. *βαστάω*, *-ῶ* και *βαστάζω*).

Σημαντική εξέλιξη στη μετακλασική περίοδο αποτελεί η αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι* από νέους ρηματικούς τύπους με το επίθημα *-ιάζω*. Με πρότυπο, πιθανώς, το ρήμα *αὐθαδιάζω* εμφανίζονται και άλλα αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι* τα οποία στη διάρκεια της μετακλασικής περιόδου μεταπλάστηκαν απευθείας και παρουσίασαν νέους τύπους σε *-ιάζω*. Με αυτόν τον τρόπο και σε συνδυασμό με την υποχώρηση της μέσης προς όφελος την ενεργητικής φωνής ξεκίνησε η αντικατάσταση των αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι*.

Τέλος, εκτός από τους μορφολογικούς μεταπλασμούς που σημειώθηκαν σε αυτήν τη φάση της γλώσσας, σημαντική θέση κατέχει και η παραγωγή νέων ρημάτων κυρίως σε *-ιάζω* και σε μικρότερο βαθμό σε *-άζω*. Σε αυτήν την περίοδο μετονοματικά ρήματα σε *-ι-άζω* προέρχονται από θέματα σε *-α* και σε *-ο*, με το *-ι* να βρίσκεται ενσωματωμένο στο θέμα της λέξης (π.χ. *ἀπουσιάζω* < *ἡ ἀπουσία*, θέμ. *ἀπουσια-*), όμως από την αυτοκρατορική περίοδο το επίθημα πλέον *-ιάζω* επεκτάθηκε και σε θέματα σε *ā* χωρίς το *-ι* να είναι ενσωματωμένο στο θέμα της λέξης (π.χ. *χολιάζω* < *ἡ χολή*, θέμ. *χολā-*).

Μειωμένη χαρακτηρίζεται η παραγωγή μετονοματικών ρημάτων σε *-άζω*, η οποία και σε αυτήν την περίοδο προέρχεται από θέματα σε *-ā* (π.χ. *στοιβάζω* < *ἡ στοιβή*, θέμ. *στοιβā-*) και σε *-ο* (π.χ. *ώριμάζω* < *ὁ / ἡ ὄριμος, τὸ ὄριμον*, θέμ. *ώριμο-*). Επομένως, η Μετακλασική Ελληνική από την περίοδο της Αυτοκρατορικής Κοινής και έπειτα χαρακτηρίζεται από την σταδιακή υποχώρηση του επιθήματος *-άζω* και από την ανάδειξη του επιθήματος *-ιάζω* το οποίο επεκτείνεται σε περισσότερα θέματα.

Στη διάρκεια της Μεσαιωνικής Ελληνικής (6^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.), στους μορφολογικούς μεταπλασμούς δεν εντοπίζονται νέες εξελίξεις. Πιο αναλυτικά, παρατηρείται συνέχιση των μεταπλασμών σε *-(ι)άζω* για τα συνηρημένα ρήματα *-(ι)άω*, *-ῶ*, αλλά με λιγότερες περιπτώσεις συγκριτικά με τη μετακλασική περίοδο (π.χ. *λεπριάζω* < *λεπριασ-*, *λεπριάω*, *ῶ*). Επίσης, συνεχίστηκε, ειδικά σε γραπτό επίπεδο, η αντικατάσταση αποθετικών ρημάτων σε *-ίζομαι* από τα ρήματα σε *-ιάζω* (π.χ. *ἐγκαινιάζω* < *ἐγκαινίζομαι*) με τους νέους ρηματικούς τύπους να επιβιώνουν έως και σήμερα. Σε γενικές γραμμές, τα συνηρημένα ρήματα σε *-(ι)άω*, *-ῶ* και τα αποθετικά ρήματα σε *-ίζομαι* αντιστέκονται πολύ περισσότερο από τα ρήματα σε *-νημι* / *-ννυμι* στην πίεση των ρημάτων σε *-(ι)άζω*.

Επίσης, παρατηρείται και η εμφάνιση ρημάτων σε *-ιάζω* από παράγωγους ονοματικούς τύπους με θέμα σε *-ια* ρημάτων με αρχική κατάληξη *-ίζω* με διαφορετική σημασία (π.χ. *ἐξοριάζω* < *ἡ ἐξορία* < *ἐξορίζω*). Επιπλέον, στη δημόδη γλώσσα παρατηρήθηκαν, λόγω της μεγάλης επιρροής των ρημάτων σε *-ιάζω*, παράλληλοι τύποι σε *-ιάζω* για τα ρήματα σε *-ίζω* (π.χ. *μαυριάζω* και *μαυρίζω*) οι οποίοι δεν επιβίωσαν στην (Κοινή) Νέα Ελληνική. Επιπρόσθετα, συνεχίστηκε ο μεταπλασμός των ουρανικόληκτων ρημάτων *-σσω* (αττ. *-ττω*) σε *-ζω* με βάση το κοινό συνοπτικό θέμα σε *-ζ* των ρημάτων της συγκεκριμένης κατηγορίας και των μετονοματικών ρημάτων σε *-άζω* που είχε ήδη αρχίσει από τη μετακλασική περίοδο (π.χ. *χαράζω* < *χαραζ-*, *χαράσσω*, *-ττω*).

Τέλος, η παραγωγή νέων μετονοματικών ρημάτων γίνεται αποκλειστικά με την κατάληξη *-ιάζω* από θέματα σε *-α* και σε *-ο*, με το *-ι* να βρίσκεται ενσωματωμένο στο θέμα της λέξης (π.χ. *νυκτιάζω* < *ή νυκτιά*, θέμ. *νυκτια-*, *δηλητηριάζω* < *τὸ δηλητήριον*, θέμ. *δηλητηριο-*), από θέματα σε *-ι* (π.χ. *ματιάζω* < *τὸ μάτιν*, θέμ. *ματι-*) και από θέματα σε *-ā* και σε *-ο* αντικαθιστώντας το μη παραγωγικό πλέον επίθημα *-άζω* (π.χ. *γνωμιάζω* < *ή γνώμη*, θέμ. *γνωμā-*, *συντροφιιάζω* < *ὁ / ή σύντροφος*, θέμ. *συντροφο-*). Αξιοσημείωτη είναι η παραγωγή ρημάτων από επιρρήματα, όπως το ρήμα *ἀντιβαδιάζω* (< *ἀντιβάδην*), από αριθμητικά, όπως το ρήμα *χιλιάζω* (< *χίλια*) και η χρήση του επιθήματος *-ιάζω* για την ενσωμάτωση δάνειων ρημάτων στη γλώσσα της εποχής.

Παράρτημα

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -άζω στην Κλασική Ελληνική

1. *Ατιμάζω*, -ομαι ‘στερώ την τιμή κάποιου’ (< ή *τιμή*, θέμ. *τιμᾱ-*)
 - **Λογοτεχνία:** *ἀτιμάζει* (Ιλιάδα Z, στ. 283, 8^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *ἀτιμασθέντα* (SEG 36:750, Λέσβος, 4^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *ἀτιμάσαι* (P.Yale 1 46, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.)
2. *Ακμάζω* ‘βρίσκομαι σε ακμή’ (< ή *άκμή*, θέμ. *άκμᾱ-*)
 - **Λογοτεχνία:** *άκμάζων* (Οί Έπτά σοφοί, *Αποφθέγματα*, 5.7.1, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *άκμάζει* (P.Lond. 7 2049, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *άκμάζοντα* (IG V,1 1186, Γύθειο, 1^{ος} αι. π.Χ.)
3. *Αναγκάζω*, -ομαι ‘υποχρεώνω’ (< ή *ανάγκη*, θέμ. *άναγκᾱ-*)
 - **Λογοτεχνία:** *άναγκαζούσης* (Οί Έπτά σοφοί, *Αποφθέγματα*, 5.6.1, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *άναγκασάντον* (SEG 31:6, Αττική, 5^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *άναγκάζω* (P.Hal. 12, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.)
4. *Σπουδάζω* ‘ασχολούμαι σχολαστικά’ (< ή *σπουδή*, θέμ. *σπουδᾱ-*)
 - **Λογοτεχνία:** *σπουδάσης* (Οί Έπτά σοφοί, *Αποφθέγματα*, 10.22.1, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *έσπούδασεν* (I.Eleusis 70, Ελευσίνα, μέσα 4^{ου} αι. π.Χ. (:))
 - **Πάπυροι:** *σπουδάζειν* (BKT 7 7, Ερμούπολη, 3^{ος} αι. π.Χ.)
5. *Χειμάζομαι* ‘στενοχωρώ, περνώ τον χειμώνα’ (< τὸ *χειμα*, θέμ. *χειματ-*)
 - **Λογοτεχνία:** *χειμάζεσθαι* (Οί Έπτά σοφοί, *Αποφθέγματα*, 1.9.4, 7^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** *χειμάζει* (Epigr. του Oropou 292, Βοιωτία, 4^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** *χειμαζόμεθα* (PSI 4 349, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.)

6. *Χλενάζω*, -ομαι ‘κοροϊδεύω’ (< ἡ χλεῦη, θέμ. χλενᾱ-)
- **Λογοτεχνία:** χλενάζοντες (Αἰσωπος, *Μύθοι*, 8.1.10, 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** χλενάζειν (P Alexander Olivieri, Philodemi Περὶ παρρησίας, (Lipsiae 1914), Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)
7. *Δελεάζω*, -ομαι ‘προσελκύω με δόλωμα’ (< τὸ δέλεαρ, θέμ. δελεατ-)
- **Λογοτεχνία:** δελεάζουσα (Αἰσωπος, *Μύθοι*, 178.1.3, 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** δελεάζει (P.Herc. 225, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)
8. *Δοζάζω*, -ομαι ‘σκέφτομαι, φαντάζομαι, δοξάζω’ (< ἡ δόξα, θέμ. δοξᾶ-)
- **Λογοτεχνία:** δοξάζει (Αναξιμένης, *Αποσπάσματα*, 3.3, 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** δοξάσης (SEG 28:52, Αθήνα, 4^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** δοξάζειν (P.Herc. 1479, Καμπανία, 3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.)
9. *Γυμνάζω*, -ομαι ‘ασκούμεαι’ (< γυμνός, -ή, -όν, θέμ. γυμνο-)
- **Λογοτεχνία:** γυμνάζεται (Θέογνις, *Ἐλεγείαι*, 2.1335, 6^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Επιγραφές:** γυμνάζονται (SEG 40:124[1], Αττική, 4^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** γυμναζόμενοι (P.Cair. Zen. 4 59586, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.)
10. *Κομπάζω* ‘επιδεικνύω, καυχίμαι’ (< ὁ κόμπος, θέμ. κομπο-)
- **Λογοτεχνία:** κομπάζοντα (Αἰσχύλος, *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*, στ. 436, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** κομπάσας (P.Lond. 7 2049, άγνωστη τοποθεσία, 3^{ος} αι. π.Χ.)
11. *Λιμνάζω* ‘δημιουργώ λίμνη για νερά’, ‘είμαι ακίνητος (μτφ.)’ (< ἡ λίμνη, θέμ. λιμνᾱ-)
- **Λογοτεχνία:** λιμνάζοντος (Αναξαγόρας, *Testimonia*, 90.2, 6^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.)
 - **Πάπυροι:** λιμνάζειν (P.Fay. 111, Αρσινόη, 1^{ος} αι. μ.Χ.)
 - **Επιγραφές:** λιμνασθέντων (SEG 8:527, Αίγυπτος, 1^{ος} αι. μ.Χ.)

12. *Ἐπηρεάζω*, -ομαι ‘προκαλώ επίδραση σε κάτι’ (< ἡ ἐπήρεια, θέμ. ἐπηρειᾶ-)

- **Λογοτεχνία:** ἐπηρεάζοντες (Ηρόδοτος, *Ἱστορίαι*, 6.9.20, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** ἐπηρεάζων (PSI 6 618, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** ἐπηρεάζον (MDAI(A) 27 (1902) 78,72, Πέργαμος, 2^{ος} αι. μ.Χ. (;))

13. *Κοπάζω* ‘κουράζομαι, εξαντλούμαι’ (< ὁ κόπος, θέμ. κοπο-)

- **Λογοτεχνία:** ἐκόπασε (Ηρόδοτος, *Ἱστορίαι*, 7.191.9, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** κοπάσει (BKT 8 18, Αίγυπτος, 5^{ος} - 6^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς μετονοματικών ρημάτων σε -ι-άζω στην Κλασική Ελληνική

14. *Πλησιάζω*, -ομαι ‘έρχομαι κοντά, έχω σχέσεις, επαφές’ (< πλησίος, -α, -ον. θέμ. πλησιο-)

- **Λογοτεχνία:** πλησιάζειν (Αίσωπος, *Μύθοι*, 31.1.3, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** πλησιάζοντα (BGU 8 1764, Αίγυπτος, 1^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** πλησιάσας (SEG 35:1044[2], Ρώμη, 1^{ος} αι. μ.Χ.)

15. *Ἰδιάζω* ‘είμαι απομονωμένος, ιδιόμορφος’ (< ἴδιος, -α, -ον, θέμ. ἴδιο-)

- **Λογοτεχνία:** ἰδιάζοντας (Ἰππασος, *Testimonia*, 5.2, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** ἰδιάζοντα (P.Herc. 1065, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)

16. *Ἐφοδιάζω*, -ομαι ‘προμηθεύω υλικά για ταξίδι’ (< τὸ ἐφόδιον, θέμ. ἐφοδιο-)

- **Λογοτεχνία:** ἐφωδιάσθαι (Θαλής, *Testimonia*, 11.18, 6^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** ἐφωδιάσαντες (P.Mich. 1 57, Αρσινόη, 3^{ος} αι. π.Χ.)

17. *Διπλασιάζω*, -ομαι ‘καθιστώ κάτι διπλό’ (< *διπλάσιος*, -α, -ον, θέμ. *διπλασιο-*)

- **Λογοτεχνία:** *διπλασιάζων* (Αντιφών, *Αποσπάσματα*, 13.29, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *διπλασιάζωσιν* (BCH 13 (1889) 334,4, Φρυγία, 2^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *διπλάσιάσης* (TM 62580, Ερμούπολη, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

18. *Μετριάζω*, -ομαι ‘περιορίζω, ελέγχω’ (< *μέτριος*, -α, -ον, θέμ. *μετριο-*)

- **Λογοτεχνία:** *μετριάζομεν* (Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 1.76.4.2, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *μετριάζειν* (BGU 16 2646, Αίγυπτος, 1^{ος} αι. π.Χ.)

19. *Σφαγιάζω*, -ομαι ‘σφάζω’ (< *τὸ σφάγιον*, θέμ. *σφαγιο-*)

- **Λογοτεχνία:** *ἐσφαγιάζετο* (Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 6.76.8, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** *σφαγιασθέντος* (IC III iv 9*, Κρήτη, 2^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ἐσφαγίασε* (P.Oxy. 42 3013 V, Οξύρρυγχος, 2^{ος} - 3^{ος} αι. μ.Χ.)

20. *Ἀκρωτηριάζω*, -ομαι ‘κόβω τα άκρα’ (< *τὸ ἀκρωτήριον*, θέμ. *ἀκρωτηριο-*)

- **Λογοτεχνία:** *ἠκρωτηρίασαν* (Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 3.59.10, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *ἠκρωτηρίασεν* (P.Oxy. 2 237, Οξύρρυγχος, 2^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** *ἀκρωτηριάσης* (IG II² 13228, Αττική, χωρίς χρονολόγηση)

21. *Πλαγιάζω* ‘γυρνά προς τα πλάγια’ (< *πλάγιος*, -α, -ον, θέμ. *πλαγιο-*)

- **Λογοτεχνία:** *πλαγιασάτω* (Σίμων, *Scriptor De Re Equestri Fragmenta*, 5.4, 5^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** *πλαγιάσας* (P.Oxy. 68 4652, Οξύρρυγχος, 5^{ος} αι. μ.Χ.)

22. Ἐκκλησιάζω, -ομαι ‘πηγαίνω σε εκκλησιαστική τελετή’ (< ἡ ἐκκλησία, θέμ. ἐκκλησια-)

- **Λογοτεχνία:** ἐκκλησιάζετε (Ισοκράτης, *Περὶ εἰρήνης* (orat. 8), 13.6, 5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** ἐκκλησιάζοντας (IG XII,6 1:172, Σάμος, 3^{ος} αι. π.Χ. (:))

23. Ἐξουσιάζω, -ομαι ‘έχω ικανότητα, δύναμη’ (< ἡ ἐξουσία, θέμ. ἐξουσια-)

- **Λογοτεχνία:** ἐξουσιάζει (Αριστοτέλης, *Ἠθικὰ Εὐδήμεια*, Bekker 1216a.2, 4^{ος} αι. π.Χ.)
- **Πάπυροι:** ἐξουσιάσει (P.Herc. 232, Καμπανία, 1^{ος} αι. π.Χ.)
- **Επιγραφές:** ἐξουσιάζιν (SEG 37:1072, Βιθυνία, 3^{ος} - 4^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -άζω και -ι-άζω στη Μετακλασική Ελληνική

24. Εὐωδιάζω ‘μυρίζω όμορφα’ (< ἡ εὐωδία, θέμ. εὐωδια-)

- **Λογοτεχνία:** εὐωδιάζων (Π. Διαθήκη (Ο’), *Ζαχαρίας*, 9.17.2, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Πάπυροι:** εὐωδιασθείη, εὐωδιάζεσθαι (TM59697, Αίγυπτος, 2^{ος} αι. μ.Χ.)

25. Ἐνταφιάζω, -ομαι ‘κηδεύω’ (< ἐντάφιος, -ον, θέμ. ἐνταφιο-)

- **Λογοτεχνία:** ἐνταφιάσαι (Π. Διαθήκη (Ο’), *Γένεσις*, 50.2.2, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.)
- **Επιγραφές:** ἐνταφιάσαι (Heberdey-Wilhelm, *Reisen* 58,133, Κιλικία, χωρίς χρονολόγηση)

26. Συνεδριάζω ‘συμμετέχω σε συνεδρίαση’ (< τὸ συνέδριον, θέμ. συνεδριο-)

- **Λογοτεχνία:** συνεδριάζει (Π. Διαθήκη (Ο’), *Παροιμίες*, 3.32, 3^{ος} αι. π.Χ. - 3^{ος} αι. μ.Χ.)

27. Ἀλλάζω, -ομαι ‘μεταβάλλω, ανταλλάσσω’ (< ἀλλάζ-, ἀλλάσσω, -ττω)

- **Λογοτεχνία:** *ἀλλάζει* (Ιστορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, 117.1.10, 3^{ος} - 17^{ος} αι. μ.Χ.)

28. Ὀμονοιάζω ‘συμφιλιώνω’ (< ἡ ὁμόνοια, θέμ. ὁμονοια-)

- **Λογοτεχνία:** ὁμονοιάσαντες (Ιστορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, 60.10.5, 3^{ος} - 17^{ος} αι. μ.Χ.)

29. Δειλιάζω ‘φοβάμαι’ (< δειλιασ-, δειλιάω, -ῶ)

- **Λογοτεχνία:** δειλιάζεις (Πτολεμαῖος Χέννος ἢ Πτολεμαῖος τοῦ Ηφαιστίωνος, *Περὶ διαφορᾶς λέξεων* (e codd. Ottobon. gr. 43 + Vat. gr. 197), σελ. 409, 2^{ος} αι. π.Χ. / 2^{ος} αι. μ.Χ.)

30. Καυτηριάζω, -ομαι ‘καίω με φωτιά’ (< τὸ καυτήριον, θέμ. καυτηριο-)

- **Λογοτεχνία:** καυτηριάσαι (Στράβων, *Γεωγραφικά*, 5.1.9.27, 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.)

31. Ἀγαλλιάζω ‘χαίρομαι αρκετά’ (< ἀγαλλιασ-, ἀγαλλιάω, -ῶ < ἀγάλλω)

- **Λογοτεχνία:** ἀγαλλιαζόμενος (Δίδυμος ο Τυφλός, *Σχόλια εἰς τὸν Ἰώβ* (1 - 4), σελ. 57.30, 4^{ος} αι. μ.Χ.)

32. Αἰφνιδιάζω, -ομαι ‘ξαφνιάζω’ (< αἰφνίδιος, -α, -ον, θέμ. αἰφνιδιο-)

- **Λογοτεχνία:** αἰφνιδιάσωμεν (Μάρκος Διάκονος, *Ὁ βίος τοῦ Πορφυρίου ἐπισκόπου*, 41.7, 5^{ος} αι. μ.Χ.)

33. Ἀγριάζω ‘θυμώνω’ (< ἀγριασ-, ἀγριάω, -ῶ)

- **Λογοτεχνία:** ἀγρίαζε (Ησύχιος, Α. 783.1, 5^{ος} - 6^{ος} αι. μ.Χ.)

- Περιπτώσεις πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων σε -ιάζω στη Μεσαιωνική Ελληνική

34. Ἐταιριάζω ‘ζευγαρώνω’ (< ὁ ἑταῖρος, -α, -ον, θέμ. ἑταιρο-)

- **Λογοτεχνία:** ἑταιριάζειν (Ιωάννης Δαμασκηνός, *Περὶ αἵρέσεων*, 100.73, 7^{ος} - 8^{ος} αι. μ.Χ.)

35. *Κριτηριάζω* ‘ταλαιπωρώ’ (< τὸ κριτήριον, θέμ. κριτηριο-)
- **Λογοτεχνία:** ἐκριτηριάσθη (Θεόδωρος Στουδίτης, *Μεγάλη κατήχησις*, 90.1, 8^{ος} - 9^{ος} αι. μ.Χ.)
36. *Θημωνιάζω*, -ομαι ‘κάνω τα σιτηρά θημωνιά’ (< ἡ θημωνιά, θέμ. θημωνια-)
- **Λογοτεχνία:** ἐθημωνίασεν (Αχμέτ, *Ὀνειροκριτικόν*, 211.5, 9^{ος} αι. μ.Χ.)
37. *Σκοτεινιάζω* ‘κάνω κάτι σκοτεινό’ (< σκοτεινός, -ή, -όν, θέμ. σκοτεινο-)
- **Λογοτεχνία:** ἐσκοτεινίασεν (Διγενής Ακρίτης, 6.24, μετά τον 10^ο αι. μ.Χ.)
38. *Ὀρδινιάζω* ‘τακτοποιώ’ (< τὸ ὀρδίνιον, θέμ. ὀρδινιο-)
- **Λογοτεχνία:** ὀρδινιαζόμεουν (Διγενής Ακρίτης, στ. 1370, μετά τον 10^ο αι. μ.Χ.)
39. *Ἀδειάζω* ‘σχολάζω, ευκαιρώ, ελευθερώνω’ (< ἡ ἄδεια, θέμ. ἀδεια-)
- **Λογοτεχνία:** ἀδειάσαι (Ευθύμιος Ζιγαβηνός, *Υπομνήματα εἰς τὰ Δ' Εὐαγγέλια*, 1.449.31, 11^{ος} – 12^{ος} αι. μ.Χ.)
40. *Μεριάζω* ‘παραμερίζω’ (< ἡ μεριά, θέμ. μερια-)
- **Λογοτεχνία:** μεριάσει (Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος, στ. 4740, 13^{ος} - 14^{ος} αι. μ.Χ.)
41. *Ὀρμιάζω* ‘ψαρεύω’ (< ἡ ὀρμιά, θέμ. ὀρμια-)
- **Λογοτεχνία:** ὀρμιάζουν (Στέφανος Σαχλίκης, *Ποιήματα*, 1, στ. 199, 14^{ος} αι. μ.Χ.)
42. *Ἀγωγιάζω* ‘μισθώνω’ (< τὸ ἀγώγιον, θέμ. ἀγωγινο-)
- **Λογοτεχνία:** ἀγωγιάσει (Ασσίζες της Ιερουσαλήμ, *Πίναξ*, 217, 14^{ος} - 15^{ος} αι. μ.Χ.)

**1. Πίνακας στατιστικών περιπτώσεων ρημάτων σε -άζω και -ιάζω στο λογοτεχνικό σώμα
κειμένου (TLG corpus)**

	3 ^{ος} αι. π.Χ.	2 ^{ος} αι. π.Χ.	1 ^{ος} αι. π.Χ.	1 ^{ος} αι. μ.Χ.	2 ^{ος} αι. μ.Χ.	3 ^{ος} αι. μ.Χ.	4 ^{ος} αι. μ.Χ.	5 ^{ος} αι. μ.Χ.	6 ^{ος} αι. μ.Χ.	7 ^{ος} αι. μ.Χ.	8 ^{ος} αι. μ.Χ.	9 ^{ος} αι. μ.Χ.	10 ^{ος} αι. μ.Χ.	11 ^{ος} αι. μ.Χ.
Ρήματα σε - άζω (Κλασική Ελληνική) (Λήμματα)	31	23	28	31	31	29	31	31	31	30	30	31	31	31
Εμφανίσεις	1738	538	3026	5081	15849	3065	31370	10564	8574	4726	2423	9840	7087	13752
Ρήματα σε - ιάζω, -ι-άζω (Κλασική Ελληνική) (Λήμματα)	7	8	10	11	11	9	12	10	11	11	11	12	12	12
Εμφανίσεις	171	33	216	390	773	186	1265	583	573	332	204	638	532	875
Ρήματα σε - άζω (Μετακλασική – Μεσαιωνική Ελληνική) (Λήμματα)	5	1	3	5	9	7	10	10	10	9	9	10	10	9
Εμφανίσεις	13	1	11	17	40	55	255	142	143	91	50	139	112	237
Ρήματα σε - ιάζω, -ι-άζω Μετακλασική – Μεσαιωνική Ελληνική) (Λήμματα)	6	2	5	7	15	14	12	11	10	12	11	16	23	18
Εμφανίσεις	279	5	45	109	360	139	2983	776	463	413	303	492	417	762

2. Πίνακας πρώτης γραπτής αναφοράς ρημάτων

Ρήματα σε -(ι)άζω από την Κλασική Ελληνική	Νέα ρήματα σε -(ι)άζω από μεταπλασμό	Νέα ρήματα σε -(ι)άζω
Ἀγοράζω (6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀγιάζω (3 ^{ος} αι. π.Χ. / 3 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ἀντιβαδιάζω (10 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Αἰθριάζω (4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀγκαλιάζω (2 ^{ος} / 4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ἀποθηκιάζω (2 ^{ος} / 4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἀμφιάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.)	Ἀηδιάζω (5 ^{ος} - 6 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ἀπουσιάζω (1 ^{ος} - 2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἀρπάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀκηδιάζω (4 ^{ος} - 5 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Βοθριάζω (14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Αὐγάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀνατριχιάζω (9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Γνωμιάζω (13 ^{ος} - 14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Βαστάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀράζω (1 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Γωνιάζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Γειτνιάζω (4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀρραβωνιάζω (14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Δηλητηριάζω (12 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Γλυκάζω (4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Αὐθαδιάζω (1 ^{ος} - 2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ἐνοικιάζω (6 ^{ος} αι. μ.Χ.) Π
Δαμάζω (8 ^{ος} / 7 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἀφηνιάζω (1 ^{ος} αι. π.Χ. - 1 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ἐντροπιάζω (μετά τον 7 ^ο αι. μ.Χ.) Λ
Δικάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Γενειάζω (1 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἐξοριάζω (9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Διστάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Γεράζω (9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ζυγιάζω (1 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Διχάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Διασκεδάζω (3 ^{ος} αι. π.Χ. / 3 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Κατηφοριάζω (9 ^{ος} - 15 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Δοκιμάζω (7 ^{ος} / 6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἐγκαινιάζω (6 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Κελεφιάζω (11 ^{ος} - 12 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἐγκωμιάζω (7 ^{ος} / 6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἐξιχνιάζω (2 ^{ος} αι. π.Χ.) Π	Κουράζω (2 ^{ος} / 4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἐλευθεριάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Κοχλάζω (1 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἐνεχυριάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Λευκάζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἐορτάζω (5 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Λογιάζω (μετά τον 7 ^ο αι. μ.Χ.) Λ
Ἐτοιμάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Λωβιάζω (14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ἡσυχάζω (7 ^{ος} / 6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		
Θαυμάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		

Θηλάζω (6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ἑστιάζω (6 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Μαλλιάζω (13 ^{ος} - 14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Θυσιάζω (6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Θρονιάζω (3 ^{ος} - 17 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ματαιιάζω (1 ^{ος} αι. π.Χ. - 1 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Κοιτάζω (5 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Θυμιάζω (3 ^{ος} / 2 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Ματιάζω (14 ^{ος} - 15 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Κράζω (6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Κοπιάζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Μαυριάζω (13 ^{ος} - 14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Κραυγάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Κρεμάζω (3 ^{ος} αι. π.Χ. / 3 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Μοχλιάζω (2 ^{ος} / 4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Λιθάζω (4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Λεπριάζω (14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Μυριάζω (15 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Μονάζω (6 ^{ος} / 5 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Λυσσιάζω (9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Νυκτιάζω (13 ^{ος} - 14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Μορφάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Μοιράζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ξενιάζω (10 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Νυστάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Σπαράζω (9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ὅμοιάζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Ὀνομάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Σταλάζω (1 ^{ος} - 2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Πηγάζω (1 ^{ος} αι. π.Χ. - 1 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Παρουσιάζω (4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Συνάζω (1 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Ῥεμβάζω (4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Πειράζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Φρυάζω (12 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Σκυθρωπιάζω (13 ^{ος} - 14 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Σκεπάζω (6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Φωνάζω (9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Σκωριάζω (3 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Σκιάζω (6 ^{ος} / 5 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ	Χαράζω (9 ^{ος} - 10 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ	Στοιβάζω (3 ^{ος} αι. π.Χ. / 3 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Στασιάζω (7 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Συντροφιάζω (μετά τον 11 ^ο αι. μ.Χ.) Λ
Στεγάζω (5 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Συχνάζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Στενάζω (6 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Σχολιάζω (8 ^{ος} - 9 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Σφάζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Χιλιάζω (12 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Σχεδιάζω (5 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Χολιάζω (2 ^{ος} αι. μ.Χ.) Ε
Υγιάζω (5 ^{ος} - 4 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		Ὠριμάζω (4 ^{ος} αι. μ.Χ.) Λ
Φράζω (8 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		
Χορτάζω (8 ^{ος} / 7 ^{ος} αι. π.Χ.) Λ		

Βιβλιογραφία

- Antilla, R. (1989). *Historical and comparative linguistics* (2nd ed.). Amsterdam: John Benjamins.
- Beekes R. (2010). *Etymological dictionary of Greek* (2 vols.). Leiden.
- Browning, R. (1991). *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Παπαδήμας [μτφρ. από: *Medieval and Modern Greek*. 2η εκδ. Cambridge (1983): CUP].
- Chantraine, P. (1990). *Ιστορική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα : Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα [μτφρ. από *Morphologie historique du grec*. Paris (1984): Klincksieck].
- Chantraine, P. (2022). *Ετυμολογικό Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής: Ιστορία των λέξεων*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) [μτφρ. από *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: histoire des mots*. Paris (1968 - 80, 2009): Klincksieck.
- Efthymiou, A. (2011). 'The semantics of verb forming suffixes in Modern Greek'. In *Proceedings of the 19th international symposium of theoretical and applied linguistics*, School of English, Aristotle University of Thessaloniki, 3–5 April 2009 (pp. 174 - 184).
- Ευθυμίου, Α. & Ε. Θωμαδάκη (2022). 'Μορφολογία' στο Μ. Λεκάκου & Ν. Τοπιντζή (επιμ.). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία. Θεμελιώδεις έννοιες και βασικοί κλάδοι με έμφαση στην ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Gignac, F. T. (1981). *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods*, vol. II Morphology. Milan.
- Grestenberger, L. (2018). 'Deponency in finite and nonfinite contexts'. *Language* 94:3. University of Vienna. 487 - 526.
- Hock, H. H. (1986). *Principles of Historical Linguistics*. Berlin (2η εκδ.: 1991).
- Holton, D. et al. (2019). *The Cambridge Grammar of Medieval and Early Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horrocks, G. (2006). *Ελληνικά. Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Εστία [μτφρ. από: *Greek. A History of the Language and its Speakers*. London-New York (1997): Longman. Νέα (2η) αγγλική έκδοση: Oxford – Malden, MA (2010): Wiley-Blackwell].
- Jannaris, A. N. (1897). *An Historical Greek Grammar*. London: Macmillan. [ανατ.: Hildesheim 1968/1987: Georg Olms].
- Καραντζόλα, Ε. & Α. Φλιάτουρας (2004). *Γλωσσική αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.

- Κατσούδα, Γ. (2002). *Ρηματικοί μεταπλασμοί: μεταδομήσεις ενεστωτικού και αοριστικού θέματος*. Diss. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλολογίας. Τομέας Γλωσσολογίας.
- Κριαράς, Ε. (επιμ. 1968-). *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας* (1100 - 1669), vols 1 - 22 (α-τεως), Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (https://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html).
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press.
- Lehmann, C. (1992). *Historical linguistics*. London/New York: Routledge.
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (1998). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- LSJ (online: https://lsj.gr/wiki/Main_Page).
- Meillet, A. (1912). 'L'évolution des formes grammaticales', *Scientia* 12 (Ανατύπωση στο A. Meillet, 1948, *Linguistique Historique et Linguistique Générale*, 1. Paris, 130 - 148).
- Milroy, J. (2003). 'On the discourse of historical linguistics: Language internal explanation and language ideologies'. *Forum for Modern Language Studies*, 39(4): 357 - 370.
- Montanari, F. (2015). *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Γ' έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ι.Κ.Ε.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2017). *Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ι.Κ.Ε.
- Νικηφορίδου, Κ. (2001). 'Γλωσσική αλλαγή', Πύλη Ελληνικής Γλώσσας (online: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a6/index.html). Πρόσβαση στις 28/09/2023.
- Palmer, L. R. (2015). *Η αρχαία ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Παπαδήμας [μτφρ. από: The Greek Language. London, 1980: Faber & Faber (ανατ.: Bristol 1995: Bristol Classical Press)].
- Papangeli, D. & N. Lavidas (2009). 'Deponents and non-finite constructions in Greek'. *Proceedings of the 2007 workshop in Greek syntax and semantics at MIT* (*MIT Working Papers in Linguistics* 57), ed. by Claire Halpert, Jeremy Hartman, and David Hill. Cambridge, MA: MIT Press. 197 - 211.
- Papyri.info (<https://papyri.info>).
- Paul, H. (1880). *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle.
- PHI - SGI: Packard Humanities Institute - Searchable Greek Inscriptions (<https://epigraphy.packhum.org/allregions>).

- Rijksbaron, A. (2002). *The syntax and semantics of the verb in classical Greek* (3rd ed.). Amsterdam: J. C. Gieben.
- Sihler, A. L. (1995). *New comparative grammar of Greek and Latin*. Oxford/New York. Oxford University Press.
- Sophocles, E. A. (1914). *Greek lexicon of the Roman and Byzantine periods*. London: Oxford University Press.
- Τζάρτζανος, Α. (1931). *Συντακτικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*. Αθήναι.
- TLG: *Thesaurus Linguae Graecae* (<http://stephanus.tlg.uci.edu/>).
- Tucker, E. (1990). 'The creation of morphological regularity early Greek verbs in -έō, -ὰō, -όō, -ύō and -ίō'. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Φλιάτουρας, Α. (2018). *Η μορφολογική αλλαγή στην ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Van Emde Boas, E. et al. (2019). *Cambridge Grammar of Classical Greek*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Willi, A. (2018). *Origins of the Greek Verb*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Χατζιδάκις, Γ. Ν. (1905 - 07). *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*. Αθήνα: Σακελλάριος [αναντ.: Amsterdam (1989-90): Hakkert].
- Zombolou, K. & A. Alexiadou (2014). The canonical function of the deponent verbs in Modern Greek. In Franz Rainer, Francesco Gardani, Hans Christian Luschützky & Wolfgang U. Dressler (eds.), *Morphology and meaning: Selected papers from the 15th International Morphology Meeting*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. 331 - 344.